

Осипова Т.О.

ЛАТИНСЬКА МОВА

навчально-методичний посібник

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка

Осипова Т.О.

ЛАТИНСЬКА МОВА

навчально-методичний посібник

для студентів

факультету іноземних мов педагогічних університетів

Суми
СумДПУ імені А.С. Макаренка
2019

УДК 371.214.114: 811.124
ББК 81.461 – 92/97
О – 74

Друкується згідно з рішенням Вченої ради
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Рецензенти: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка **Школяренко В.І.**;
кандидат філологічних наук, доцент, Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка **Герман В.В.**;

Т.О. Осипова.

О 74 Латинська мова. Навчально-методичний посібник для студентів факультету іноземних мов педагогічних університетів. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. – 133 с.

Навчально-методичний посібник містить програмний матеріал для вивчення дисципліни «Латинська мова», теоретичний матеріал основного курсу латинської мови з фонетики та морфології, у якому до кожної граматичної теми додаються таблиці, лексичний мінімум, підсумковий блок контрольних робіт зі зразком виконання, адаптовані навчальні тексти для читання та перекладу, які розвивають, поглиблюють і закріплюють набуті теоретичні знання.

Навчально-методичний посібник призначений для студентів гуманітарних факультетів університетів, а також може використовуватися студентами денної та заочної форми навчання, учнями шкіл, гуманітарних коледжів, ліцеїв та гімназій.

УДК 371.214.114: 811.124
ББК 81.461 – 92/97

© Осипова Т.О., 2019

© Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019

Зміст

1. Фонетика	6
2. Іменник (<i>Nomen substantivum</i>)	15
3. Прийменник (<i>Praepositio</i>)	32
4. Прикметник (<i>Adiectivum</i>)	34
5. Займенник (<i>Pronomen</i>)	43
6. Прислівник (<i>Adverbium</i>)	51
7. Дієслово (<i>Verbum</i>)	53
8. Дієприкметники теперішнього, минулого та майбутнього часів (<i>Participium praesentis activi, perfecti passivi, futūri activi</i>)	78
9. Числівники (<i>Numeralia</i>)	87
10. Інфінітиви та інфінітивні конструкції (<i>Infinitivi</i>)	91
11. Герундив (<i>Gerundivum</i>)	96
12. Герундій (<i>Gerundium</i>)	97
13. Орудний незалежний, або самостійний (<i>Ablativus absolutus</i>)	99
14. Методичні вказівки для студентів по виконанню письмової контрольної роботи	102
15. Контрольна робота № 1	103
16. Зразок виконання контрольної роботи № 1	109
17. Контрольна робота № 2	111
18. Зразок виконання контрольної роботи № 2	113
19. Тексти для читання та перекладу	115
20. Крилаті вірази	127

Латинська мова (*lingua Latina*) – це мова італійського племені латинів, яке населяло в 1 тисячолітті до н.е. невелику область Центральної Італії Лацій (*Latium*), центром якої було поселення Рим.

Латинська мова поряд з іншими мовами (слов'янськими, балтійськими, германськими, індійськими, грецькою та ін.) належить до сім'ї індоєвропейських мов. За багатовікову історію вона зазнала чималих змін у своєму розвитку:

1) це жива розмовна мова;

2) це мова вчених, письменників, дипломатів, законодавців, школи, церкви (після падіння Римської імперії в 476 р. н. е.);

3) зараз – це мова медицини та міжнародної наукової термінології. Цілий ряд наук і досі користується латинськими термінами.

У сучасних мовах різних народів часто вживаються латинські прислів'я, приказки, крилаті вислови видатних державних діячів Давнього Риму й античної культури.

Латинська мова як навчальна дисципліна вивчається в більшості вищих освітніх закладів України гуманітарного, медичного, біологічного та аграрного профілю.

Даний посібник складається з 14 лекцій, матеріал яких дозволить набути навички правильного говоріння, здатність розуміти тексти, перекладати з латинської мови українською, правильно читати й писати.

Розділи посібника побудовані за схемою: розкриття теми латинської граматики, вправи для самостійної роботи й закріплення матеріалу, лексичний мінімум, крилаті вирази пізнавального та виховного характеру.

Також у посібнику подані тексти для читання й перекладу, підсумковий блок “Контрольні роботи”, де згруповано 4 варіанти завдань та словник крилатих виразів.

Вивчення латинської мови сприятиме глибшому розумінню явищ культури та вивченню іноземних мов: французької, англійської, німецької, іспанської тощо.

Фонетика

Латинський алфавіт:

№	Позначення	Назва	Вимова	Приклади	Транскрипція
1.	A a	а	а	ars	арс
2.	B b	бе	б	bonus	бонус
3.	C c	це	ц, к	cito, cor	ціто, кор
4.	D d	де	д	decem	децем
5.	E e	е	е	ego	его
6.	F f	еф	ф	forum	форум
7.	G g	ге	г (рос.)	gutta	гутта
8.	H h	га	г (укр.)	homo	гомо
9.	I i	і	і, й	ira, ius	іра, йус
10.	K k	ка	к	kalium	каліум
11.	L l	ель	ль	lacrima	лякріма
12.	M m	ем	м	magister	магістер
13.	N n	ен	н	natūra	натура
14.	O o	о	о	orator	оратор
15.	P p	пе	п	paх	пакс
16.	Q q	ку	к	quercus	кверкус
17.	R r	ер	р	rector	ректор
18.	S s	ес	с, з	sagitta, visus	сагітта, візус
19.	T t	те	т	testis	тестіс
20.	U u	у	у	urbs	урбс
21.	V v	ве	в	veritas	верітас
22.	X x	ікс	кс, гз	lex, uxor	лекс, угзор
23.	Y y	іпсилон	і (гр.)	lyra	ліра
24.	Z z	зета	з, ц	zona	зона

Латинський алфавіт складається з 24 букв.

Більшість букв латинського алфавіту, як голосних так і приголосних, вимовляються як українські букви.

Буква “i” перед голосним на початку слова і складу, в інтервокальній позиції читається як приголосний звук “й”:

Ianuarius (йануаріус) – січень,
iodum (йодум) – йод,
maior (майор) – найбільший,
iniectio (інйєкціо) – укол.

Буква “y” вживається в словах грецького походження і читається як голосний “і”:

ymposium (сімпозіум) – симпозіум,
yra (ліра) – ліра.

Дифтонги (двоголосні): ае, ое, ау, еу.

Дифтонги ае, ое вживаються в словах грецького походження і читаються як звук “е”:

Aetna (Етна) – Етна
diaeta (діета) – дієта,
saecus (цекус) – сліпий, засліплений,
Caesar (Цезар) – Цезар,
roena (пена) – покарання,
soena (цена) – ціна, обід.

Дифтонги ау, еу вимовляються як два звуки: ау – “ау”, (“ав”); еу – “еу”, (“ев”) з наголосом на першу голосну (“u” завжди коротке):

causa (кауза) – причина,
nauta (наута) – моряк,
aurum (аурум) – золото,
neutrum (неутрум) – середній рід,
Europa (Еуропа) – Європа.

N.B! Дифтонги ае, ое можуть вимовлятися як два звука (“ае”, “оє”). У цьому випадку над другим голосним (е) стоїть дві крапки або горизонтальна риска:

aēr (аєр) – повітря,
poëta (поєта) – поет,
poëma (поєма) – поема.

Буква “L I” читається завжди м’яко:

labor (лябор) – робота,
locus (льокус) – місце,
lux (люкс) – світло.

Буква “C c” передає звуки “ц” і “к”.

Як “ц” вона читається перед e, i, y, ae, oe:

circūlus (ціркулюс) – коло,

centrum (ценtrum) – центр,

synicus (цінікус) – бідний, -а, -е,

subium (цібіум) – тунець,

syclaminos (ціклямінос) – альпійська фіалка,

coena (цена) – обід,

Caesar (Цезар) – Цезар.

В усіх інших випадках читається як “к”:

cras (крас) – завтра,

corona (корона) – вінок,

clavus (клявус) – клин,

calcar (калькар) – шпора,

custos (кустос) – захисник.

Буква “S s” передає звуки “з” і “с”.

Як “з” вона читається:

1) в інтервокальній позиції (між голосними):

rosa (роза) – троянда,

rosilio (прозілію) – випригувати;

2) між голосною та “m, n”:

mensura (мензура) – вимір,

mensis (мензіс) – місяць.

Як “с” вона читається у всіх інших випадках:

scribo (скрібо) – я пишу,

sal (саль) – сіль,

corpus (корпус) – тіло.

Буква “X x” читається як:

1) складний звук “кс”:

lex (лекс) – закон,

lux (люкс) – світло,

radix (радікс) – корінь,

rex (рекс) – цар,

simplex (сімплекс) – простий,

vox (вокс) – голос;

2) між голосними іноді як “гз”:

exemplar (егземпляр) – приклад,

uxor (угзор) – дружина,

maximum (магзімум) – найбільше.

Буква “H h” читається як українське “г”:

homo (гомо) – людина,

humus (гумус) – земля,
herba (герба) – трава.

Буква “G g” читається як російське “г”:

gravitas (гравітас) – важкість,
gelu (гелю) – мороз,
gutta (гутта) – крапля,
gradus (градус) – крок, ступінь; градація.

Буква “Q q” уживається лише у сполученні з “u” і читається як “кв”:

quattuor (кваттуор) – чотири,
quando (квандо) – коли,
aqua (аква) – вода,
quаero (кверо) – я шукаю.

Вправа 1. Прочитайте слова, перепишіть:

sol – сонце	veritas – істина
habitor – мешканець	quaestio – пошуки
aēr – повітря	labyrinthum – лабіринт
caelum – небо	credo – я вірю
terra – земля	mundus – всесвіт
aqua – вода	crimen – звинувачення
curto – я відрізаю	ars – мистецтво
mare – море	carmen – пісня
flumen – річка	Syphax – Сифак (цар)
contrarius – ворог	ego – я
Luna – Місяць	persona – особа
mons – гора	victoria – перемога
res publica – республіка	doctrina – наука
civitas – держава	libertas – воля, свобода
civis – громадянин (-нка)	senseo – я ціную
xenium – ксеній (подарунок гостю)	iustitia – справедливість
populus – народ	concordia – злагода
homo – людина	iuventus – молодість
liquiditas – чистота	loquax – багатослівний
magister – наставник	insula – острів
Xerxes – Ксеркс	homicidium (homo+caedo) – вбивство
cyclus – коло	cymbula – човник
Saso – Сасон (острів)	hiems – зима
cygnus – либідь	gubernare – я керую
honestas – повага	carmen – вірш.

Сполучення приголосних

Буквосполучення **ngu, su, ti** перед приголосними читаються як **нгу, су, ті**: (у сполученнях **sti, xti, tti** у наголошеному складі і у словах грецького походження **ti** вимовляється як “**ti**”: **mixtio** (мікстіо) – я змішую, **bestia** (бестіа) – тварина, **Miltiades** (Мільтіадес) – Мільтіад (переможець у битві з персами під Марафоном у 490 р. до н.е.).

angūlus (ангүлюс) – кут,
longus (льонгүс) – довгий,
sutura (сүтура) – стрічка,
substantivum (сүбстантівум) – іменник,
tibia (тібіа) – гомілка.

Буквосполучення **ngu, su, ti** перед голосними читаються як **нгв, св, ці**:

lingua (лінгва) – мова,
suavis (свавіс) – приємний,
natio (націо) – нація.

N.B! Буквосполучення **su** у словах **suus, sua, suum** – твій, твоя, твоє читається як **су** (суус, суа, суум).

ch – [x] **chirurgia** (хірургія) – хірургія,
 charta (харта) – папір,
 schola (схоля) – школа,
rh – [p] **rhetor** (ретор) – оратор,
 rheum (реум) – ревінь,
ph – [ф] **phosphorus** (фосфорус) – фосфор,
th – [т] **theatrum** (театрум) – театр.

Вправа 1. Прочитайте слова:

lectio – лекція	philosophia – філософія
tertius – третій	elephantus – слон
thea – чай	suus – свій
phisika – фізика	rex – цар
schola – школа	iniuria – несправедливість
repetitio – повторення	natūra – природа
subsidium – допомога	declinatio – відміна
quartus – четвертий	bibliotheca – бібліотека
timor – страх	Scytha – скіф
chorus – хор	ratio – розум
labyrinthum – лабіринт	schema – схема.

Вправа 2. Запам’ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Non scholae, sed vitae discimus. – Ми вчимося не для школи, а для життя.

(N.B! Цифрами 2, 3 показані наголошені склади.)

Вправа № 1. Прочитайте, поясніть місце наголосу:

Consul, patricius, dictātor, praetor, aedilis, charta, imperātor, hypotheca, quoque, plebeius, Graecia, Aegyptus, Scythia, Achilles, Africa, Italia, Carinthus, Cyprus, Crēta, Eurōpa, Thermopylae, consuetūdo, quesitor, chorus, gratia, exerceo, aurum, codex, exemplar, ianua, reflexus, maior, stilus, antiquus, exitus, equus, carcer, circīter, nasus, rosa, Sol, iaspis, initium, excuso, iustitia, nominatīvus, genetīvus, suus, suadeo, suavis, lingūla, philosophia, Lucrecius, Marcus Tullius Cicīro, Hannībal, Spartācus, Horacius, Publius Cornelius Scipio Africānus, Gaius Iulius Caesar, Laocoon. Gallia **et** Germania. Gallia **atque** Germania. Senatus **populusque** Romānus (SPQR).

N.B! Сурядний сполучник «i» може бути виражений різними способами: **et = que; atque, populusque – que** пишеться у кінці слова разом з ним. (Asia **et** Africa = Asia **Africaque** (Азія і Африка)).

Mensis (місяць):

Ianuarius	-	січень (від імені бога початку Януса),
Februarius	-	лютий (місяць очищень та спокутих жертв),
Martius	-	березень (від імені Марса, бога війни),
Aprilis	-	квітень (на честь богині Венери),
Maius	-	травень (від імені бога родючості Маюса),
Iunius	-	червень (від імені Юнони, богині подружжя),
Iulius (Quintilis)	-	липень (на честь імператора Юлія Цезаря),
Augustus (Sextilis)	-	серпень (на честь імператора Октавіана Августа),
September	-	вересень (від числа 7),
October	-	жовтень (від числа 8),
November	-	листопад (від числа 9),
December	-	грудень (від числа 10).

N.B! Спочатку римляни ділили рік на десять місяців; рік починався першого березня, звідки *September* (вересень) – сьомий місяць; *October* (жовтень) – восьмий; *November* (листопад) – дев'ятий; *December* (грудень) – десятий.

Dies (день):

Lunae dies	-	понеділок (день Місяця),
Martis dies	-	вівторок (день Марса),
Mercurii dies	-	середа (день Меркурія),
Iovis dies	-	четвер (день Юпітера),
Venēris dies	-	п'ятниця (день Венери),
Saturni dies	-	субота (день Сатурна),
Solis dies	-	неділя (день Сонця).

Annus (рік):

Ver	-	весна,
Aestas	-	літо,
Autumnus	-	осінь,
Hiems	-	зима.

МОЛИТВА

Ave, Maria, gratia plena,
Domīnus tecum,
benedicta tu in mulierībus,
et benedictus fructus ventris tui, Iesus.
Sancta Maria, Mater Dei,
ora pro nobis peccatorībus,
nunc et in hora mortis nostrae.
Amen.

Вправа № 2. Перепишіть слова, перекладіть, поділіть слова на склади, поставте наголос:

Incōla, caput, praesens, instrumentum, declinatio, insūla, moveo, Martius, ratio, magistra, potentia.

Вправа № 3. Прочитайте, перепишіть, вставте пропущені букви:
Ling...a, antiq...us, p...ilosop...us, vi...toria, lec...io, repeti...io, experien...ia, medi...ina, e...emplum.

Вправа № 4. Напишіть латинськими буквами:
Аква, медікаментум, лінгва, льонгус, субстантивум, інітіум, ностра, лятіна, суус, Овідіус, роза, візус, ліра, радікс, кор, свавіс, карцер.

Вправа № 5. Назвіть походження імен в українській мові:
Віта, Юлія, Сергій, Віктор, Роман, Вікторія, Віталій.

Вправа № 6. Напишіть слова і перекладіть:
Charta, natūra, victoria, ocūlus, scriptor, schola, gallina, homo, color, magister, orator, res secundus, theatrum, philosophus.

Вправа № 7. Прочитайте, вивчіть Gaudeamus напам'ять:

Gaudeamus

Gaudeamus igītur,
Iuvenes dum sumus!
Post iucūndam iuventūtem,
Post molēstam senectūtem,

Погуляймо, юнаки,
Поки є в нас сила.
Мине молодість щаслива,
Мине старість докучлива

Nos habebit humus!

Vita nostra brevis est,
Brevi finiētur;
Venit mors velociter,
Rapit nos atrociter,
Nemini parcetur!

Vivat Academia!
Vivant professores!
Vivat membrum quodlibet!
Vivant membra quaelibet!
Semper sint in flore!

Vivant omnes virgines,
Graciles, formosae!
Vivant et mulieres,
Tenerrae, amabiles,
Bone, laboriosae!

Vivat et respublica,
Et qui illam regit!
Vivat nostra civitas,
Maecenatum caritas,
Quae nos hic protegit.

Pereat tristitia,
Pereant dolores,
Pereat diabolus,
Quivivis antiburschius
Atque irrisores!

Вкриє нас могила.

Ми не довго живемо,
Швидко вік минає.
Смерть, не гаючись, прилине,
Без розбору всіх поглине,
Смерть жалю не знає!

Хай живуть нам вузи всі,
Вся наша еліта.
Професори і доценти,
Аспіранти і студенти,
«Многая їм літа!»

Хай дівчата всі живуть,
Негорді, красиві!
Хай живуть нам молодиці,
Наші любі, ніжнолиці,
Добрі, не лінив!

Хай живе республіка
Й той, хто управляє!
Хай живе наша спільнота
Й благодійників щедрота,
Що про всіх нас дбає.

Всякий смуток геть від нас,
Песимізму досить;
Всякий біс нехай сконає,
Що студентам не сприяє,
На глум їх підносить!

(Переклад М. Білика)

Це середньовічна пісня студентів, відома з 14 століття, стала міжнародним гімном студентів. Вона має багато варіантів. Найбільш поширена мелодія належить, імовірно, нідерландському композитору Жану Окенгейму.

Крилаті вирази.

1. Nulla est doctrīna sine lingua Latīna. – Немає науки без латини.
2. Alea iacta est. – Жереб кинуту.
3. Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur. – Від згоди малі справи ростуть, від розбрату великі розпадаються.
4. Curriculum vitae. – Біографія.
5. Feci quod potui, faciant meliora potentes. – Я зробив, що міг, а краще хай зробить, хто може.

6. Multa eveniunt homini quae vult et quae non vult. – Багато відбувається з людиною такого, чого він хоче і чого не хоче.
7. Quid tibi fieri non vis, alteri ne feceris! – Не роби іншому того, чого не хочеш, щоб тобі робили.
8. Quidquid agis prudenter agas et respice finem. – Що б ти не робив, роби розумно и передчувай результат.
9. Si caecus caecum dicit, ambo in foveam cadunt. – Якщо сліпий веде сліпого, обидва упадуть до ями.
10. Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. – Хай недостатньо сил, однак бажання гідно похвали.
11. Amore,
more,
ore,
re amicus cognoscitur. – Коханням, поводженням, мовою та ділом пізнається друг.

Теоретичні питання.

1. Написання та вимова літер латинського алфавіту.
2. Голосні, дифтонги, діграфи.
3. Довгота і короткість голосних.
4. Вимова приголосних.
5. Вимова буквосполучень qu, ngu, su, ti.
6. Грецькі сполучення th, rh, ch, ph.
7. Розподіл на склади.
8. Правила наголосу.

Іменник

(Nomen substantivum)

Загальна характеристика. Типи відмін.

Морфологічна характеристика іменника:

1. **Число** – **numerus**: numerus singularis (однина); numerus pluralis (множина)
2. **Рід** – **genus**:
genus masculinum (m) (чоловічий рід)
genus femininum (f) (жіночий рід)
genus neutrum (n) (середній рід)
3. **Відмінок** – **casus**:

Nominativus	(Nom.)	-	називний (хто?, що?)
Genetivus	(Gen.)	-	родовий (кого?, чого?)
Dativus	(Dat.)	-	давальний (кому?, чому?)
Accusativus	(Acc.)	-	знахідний (кого?, що?)
Ablativus	(Abl.)	-	орудний (ким?, чим?)
Vocativus	(Voc.)	-	клична форма (хто?, що?)
4. **Відміна** – **declinatio**. Латинський іменник має 5 типів відмін.

N.B! **Тип відміни** визначається за закінченням Gen. sing.

N.B! Основа іменника визначається шляхом відкидання закінчення **Gen. sing.**

Таблиця

Визначення типу відмін та основи іменників:

Словникова форма іменника	Закінчення в Gen. sing.	Тип відміни	Основа іменника
terrā, -ae, f – земля	-ae	1 (prima)	terr- (G.s. <u>terr</u> -ae)
lupus, -i, m – вовк	-i	2 (secunda)	lup- (G.s. <u>lup</u> -i)
animal, -ālis, n – тварина	-is	3 (tertia)	animal- (G.s. <u>animal</u> -is)
fructus, -us, m – фрукт	-us	4 (quarta)	fruct- (G.s. <u>fruct</u> -us)
fides, -eī, f – віра	-eī	5 (quinta)	fid- (G.s. <u>fid</u> -eī)

Перша відміна іменників

(Declinatio prima substantivōrum, основа на -ā)

До першої відміни належать переважно іменники **жіночого роду**, які в **Nom. sing.** мають закінчення **-ā**, а в **Gen. sing.** **-ae** і як виключення іменники **чоловічого роду**, які вказують на рід занять, етнічну групу, особу чоловічої статі.

Наприклад: silvā, -ae, f – ліс
vitā, -ae, f – життя
stellā, -ae, f – зірка

Винятки: poētā, -ae, m – поет
Persā, -ae, m – перс
pirātā, -ae, m – пірат

Таблиця

Зразок відмінювання іменників 1-ї відміни:

Causus	silvā, -ae, f – ліс		pirātā, -ae, m – пірат	
	основа silv-		основа pirat-	
	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
Nom.	silv-ā	silv-ae	pirāt-ā	pirāt-ae
Gen.	silv -ae	silv-ārum	pirāt -ae	pirat-ārum
Dat.	silv-ae	silv-is	pirāt-ae	pirāt-is
Acc.	silv-am	silv-as	pirāt-am	pirāt-as
Abl.	silv-ā	silv-is	pirāt-ā	pirāt-is
Voc.	silv-ā	silv-ae	pirāt-ā	pirāt-ae

Вправа № 1. Користуючись словником, напишіть повну словникову форму іменників.

Ordo, patria, lex, amīca, fides, nox, aurum, puella, homo, fructus, tempus, concordia, senātus, dies, ora, navis, opera, malum, lux, gelu, fons.

Вправа № 2. Визначте тип відміни та основу іменників:

Textus, -us, m – тканина; magister, -tri, m – вчитель; dens, -ntis, m – зуб; scutum, -i, n – щит; vesper, -ĕri, m – вечір; facies, -ĕi, f – обличчя; scintilla, -ae, f – вогонь; hortus, -i, m – сад; conceptus, -us, m – зачаття; senecta, -ae, f – старість; spes, -ĕi, f – надія; decus, -ōris, n – краса; cribrum, -i, n – решето; hiems, -ĕmis, f – зима; aestas, -atis, f – літо; ver, veris, n – весна; autumnus, -i, m – осінь; res, rĕi, f – справа; herba, -ae, f – трава; fumus, -i, m – дим; fides, -ĕi, f – віра; cancer, -cri, m – рак.

Зразок: textus, -us, m – тканина (G.s. text-us; **text-** – основа; **-us** – declinatio 4).

Вправа № 3. Провідмінійте іменники 1-ї відміни:

femina, -ae, f – жінка; via, -ae, f – дорога; poĕta, -ae, m – поет.

Вправа № 4. Назвіть слова в українській мові (англійській, німецькій, французькій), які походять від латинських слів:

Vita, victoria, scientia, agricōla, nauta, lingua, poĕta, terra, aqua, antiqua, patria.

Вправа № 5. Прочитайте текст та перекладіть:

De terris Eurōpae

In Eurōpā multae terrae sunt: Italia, Graecia, Germania, Britania, Gallia, Polonia, Bohemoslovenia, Scotia, Ungaria, alias Pannonia, Hispania, Belgia, Helvetia, Romania et multae aliae. Patria nostra est Ukraina. Patria nostra est terra magna et pulchra. Historiae patriae nostrae clara est.

De Italiā

Lingua Latina est lingua antiqua. Italia est terra Eurōpae et patria linguae Latīnae. Roma est in Italiā. Lingua Latina est lingua poĕtārum Romae antiquae. Multis pugnis et multis victoriis Roma clara est. Sicilia est magna insūla Eurōpae inter Italiam et Afrīcam sita. In orā Siciliae est Aethna. Nota est audacia nautārum Romanōrum. Roma clara est doctrina et littĕris.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

alius, alia, aliud - інший, а, е

ad (з Acc.) - до, для

analogia, -ae, f - аналогія

arena, -ae, f - пісок; арена (цирку)

Belgia, -ae, f - Бельгія

bene - добре

bestia, -ae, f - звір; тварина

Bohemoslovenia, -ae, f - Чехословаччина
(латинізована назва)

bonus, -a, -um - добрий, -а, -е

Britania, -ae, f - Британія

clarus, -a, -um - славний, -а, -е

de (з Abl.) - про

iactus, -a, -um - кинутий, -а, -е

ibi - тут

idioma, -atis, f - мова

ignavia, -ae, f - слабість

in (з Acc., Abl.) - в, на

industria, -ae, f - працездатність

Iulius - липень

Iunius - червень

magnus, -a, -um - великий, -а, -е

multus, -a, -um - численний, -а, -е

notus, -a, -um - відомий, -а, -е

pro (praep. з Abl.) - для, замість

pugna, -ae, f - бій, битва

et (coniunct.) - i	regŭla, -ae, f - правило
e (ex) - з, із, з-поміж	silva, -ae, f - ліс
forma, -ae, f - форма	umbra, -ae, f - тінь
fortūna, -ae, f - щастя, доля	unda, -ae, f - хвиля
galea, -ae, f - шолом	Ungaria, -ae, f - Угорщина
gloria, -ae, f - слава	
gratus, -a, -um - вдячний, приємний	

Теоретичні питання.

1. Словникова форма іменника.
2. Визначення іменників за родом та винятки за родом.
3. Визначення типу відмін та основи іменників.
4. 1 відміна іменників. Визначення, винятки, відмінювання.

Друга відміна іменників

(Declinatio secunda substantivōrum, основа на o)

До другої відміни іменників належать іменники **чоловічого роду**, які в **Nom. sing.** мають закінчення **-us, -er, -ir** та в **середньому роді -um**, а в **Gen. sing. – i**.

Наприклад:	liber, libri, m – книга
	puer, puērī, m – хлопець
	vir, virī, m – чоловік
	lupus, -i, m – вовк
	popŭlus, -i, m – народ
	bellum, -i, n – війна
	aurum, -i, n – золото.
	Винятки: popŭlus, -i, f – тополя
	perīdus, -i, f – період
	alvus, -i, f – шлунок
virus, -i, n – отрута	
pelagus, -i, n – море	
vulgus, -i, n – натовп.	

Таблиця

Зразок відмінювання іменників 2-ї відміни:

Causus	lupus, -i, m – вовк		ager, agrī, m – поле		oppīdum, -i, n – містечко	
	основа lup-		основа agr-		основа oppīd-	
	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
Nom.	lup-us	lup-i	ager	agr-i	oppīd-um	oppīd-a
Gen.	lup-i	lup-ōrum	agr-i	agr-ōrum	oppīd-i	oppīd-ōrum
Dat.	lup-ō	lup-is	agr-ō	agr-is	oppīd-ō	oppīd-is
Acc.	lup-um	lup-os	agr-um	agr-os	oppīd-um	oppīd-a
Abl.	lup-ō	lup-is	agr-ō	agr-is	oppīd-ō	oppīd-is
Voc.	lup-ě	lup-i	ager	agr-i	oppīd-um	oppīd-a

- N.B!**
- Кличний відмінок іменників на **-ius** (filius, -ii, m – син; Publius, -ii, m – Публій) закінчується на **-i**: V.s. fili – сину!,
V.s. Publi – Публію!
 - У іменників чоловічого роду із закінченням **-er** (Nom.sing.) є властивість випадіння **-e** в основі: ager, agri, m – поле (Gen.sing. agri; основа **agr-**); cancer, -cti, m – рак (Gen.sing. cancri; основа **cancer-**).
 - Іменники чоловічого роду на **-us** (Nom.sing.) мають закінчення **-ě** для однини кличного відмінка (Voc.sing.): N.s. discipul-**us**,
V.s. discipul-**ě!**
 - Іменник **vir, viri, m** – муж, воїн, чоловік відмінюється за зразком іменників на **-er** (Gen. sing. viri, основа **vir-**).

Вправа № 1. Визначте форму іменників чоловічого та жіночого роду, утворіть називний та родовий відмінки однини:

Magistram, magistras, magistrum, magistrōs, patriis, nautārum, argo, amicae, discipulos, locum, viros, fabulam, gratias.

Зразок: magistr**am** – Acc. sing., f, d. 1; Nom. sing., f - magistr**a**
Gen. sing. - magistr**ae** (**ae** – d. 1)

Вправа № 2. Користуючись словником, напишіть повну словникову форму іменників, визначте тип відміни та основу.

Civitas, victoria, rex, amicus, spes, vox, oppidum, rosa, homo, manus, carmen, incolā, exercitus, res, collega, canis, opus, poēma, argentum, lex, cornu, fons.

Зразок: civitas, atis, f – держава; (Gen. sing. civitatis; основа – **civitat-**; **-is** – закінчення іменників 3-ї відміни).

Вправа №3. Прочитайте текст та перекладіть

De Romae antiquae principio

Roma condita est in Latio in sinistra ripa fluvii Tibēris saeculo octāvo ante aeram nostram. Initio parvum oppidum est (він є), incolae in casis inter tumulos habitāt (вони живуть), altus murus oppidum non munit (вони захищають). Romani cibum durum edunt (вони їдять), rustica negotia sunt praecipua. Perpetua bella cum finitimis populis non gerunt (вони ведуть), ut postea.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

amicitia, -ae, f –	дружба	murus, -i, m –	стіна, вал
amicus, -i, m –	друг	natūra, -ae, f –	природа
ager, agri, m –	поле	negotium, -ii, n –	справа
agricola, -ae, m –	землероб	nos –	ми
ad (з Acc.) –	до, при, біля, на	noster, nostra,	наш, наша, наше
altus, -a, -um –	високий, -а, -е	nostrum –	

ante (з Acc.) –	раніше, до	nullus, -a, -um –	ніякий, -а, -е
bene –	добре	num –	чи?
bellum, -i, n –	війна	octavus, -a, -um –	восьмий, -а, -е
casa, -ae, f –	будинок, хатина	otium, -ii, n –	відпочинок
cibus, -i, m –	їжа	raeninsula, -ae, f –	півострів
clarus, -a, -um –	відомий, -а, -е	parvus, -a, -um –	маленький, -а, -е
conditus, -a, -um –	зоснований, -а, -е	patria, -ae, f –	батьківщина
curo, -āre –	дбати, старатися	pecunia, -ae, f –	гроші
discipūlus, -i, m –	учень	perpetuus, -a, -um –	вічний, -а, -е
domīnus, -i, m –	хазяїн, володар, пан	popūlus, -i, m –	народ
etiam –	навіть	porta, -ae, f –	ворота
exemplum, -i, n –	приклад	post (з Acc.) –	після
fabūla, -ae, f –	казка, байка	post (postea) –	пізніше, згодом
fluvius, -ii, m –	річка	principium, -ii, n –	початок
gratia, -ae, f –	вдячність, ласка	puella, -ae, f –	дівчина
gratiam agere –	дякувати	puer, pueri, m –	хлопчик
habito, -āre –	мешкати, жити	saecūlum, -i, n –	століття, вік
ibi –	там, тоді	servus, -i, m –	раб
incōla, -ae, m, f –	мешканець (-нка)	sinister, -tra, -trum –	лівий, -а, -е
initium, -ii, n –	початок	tantus, -a, -um –	такий, -а, -е
initio –	спочатку	tantum –	тільки
liber, -bri, m –	дитина	tum –	тоді
locus, -i, m –	місце	tumulus, -i, m –	пагорб, насип
magistra, -ae, f –	вчителька	unus, -a, -um –	один, -а, -е
medīcus, -i, m –	лікар	ubi –	де
morbus, -i, m –	хвороба	verbum, -i, n –	слово, дієслово
		vir, viri, m –	чоловік, лицар

Теоретичні питання.

1. Визначення іменників 2-ї відміни, винятки за родом.
2. Відмінкові закінчення іменників 2-ї відміни (особливості відмінювання).
3. Визначення основ іменників.

Третя відміна іменників *(Declinatio tertia substantivōrum)*

До третьої відміни іменників відносяться іменники усіх **трьох родів**, які у **Nom. sing.** мають **різні закінчення**, а у **Gen. sing.** – **is**. Основа іменників третьої відміни закінчується на **-i** або на **приголосні**.

Наприклад:

чоловічий рід (m):	-o:	homo, -īnis -	чоловік
	-or:	scriptor, -ōris -	письменник
	-os:	mos, moris -	звичай
	-er:	cancer, -ēris -	в'язниця
	-es:	miles, -ītis -	воїн

жіночий рід (f):	-ex:	rex, regis	-	цар
	-l:	consul, -is	-	консул
	-us:	salus, -ūtis	-	здоров'я
	-es:	nubes, -is	-	хмара
	-is:	civis, -is	-	громадянин (-нка)
	-as:	civitas, -ātis	-	держава
	-x:	lex, legis	-	закон
	-io:	natio, -ōnis	-	народ, нація
	-go:	imago, -īnis	-	картина
	-do:	pulchritudo, -īnis	-	краса
середній рід (n):	-e:	mare, maris	-	море
	-al:	animal, -ālis	-	тварина
	-ar:	exemplar, -āris	-	приклад, зразок
	-us:	tempus, -ōris	-	час
	-c:	lac, lactis	-	молоко
	-n:	nomen, -īnis	-	ім'я
	-a:	poēma, -ātis	-	поема
	-l:	mel, mellis	-	мед

Різноманітність закінчень в Nom. sing. пояснюється двома способами творення цієї відмінкової форми – **сигматичним** (за допомогою “s”) або **асигматичним** (без “s”).

Основи, що закінчуються на **-l, -r, -n, -s**, утворюють асигматичний номінатив:

Nom. sing.	Gen. sing.	Основа
consul	consūlis	consul-
orator	oratoris	orator-
nomen	nomīnis	nomīn-
mos	moris	mor-

Основи на **-c, -g, -t, -d** утворюють сигматичний номінатив:

Nom. sing.	Gen. sing.	Основа
dux	ducis	duc- (duc+s > dux)
rex	regis	reg- (reg+s > rex)
aetas	aetatis	aetat- (aetat+s > ts> s: aetas)
palus	paludis	palud- (palud+s > ds> ts> ss> s: palus)

N.B! Основу іменників визначаємо за формою родового відмінка однини, відкинувши закінчення **-is**. У більшості випадків основа іменників 3-ї відміни не збігається з формою називного відмінка однини.

Основа переважної більшості іменників 3-ї відміни закінчується на приголосний і невеликої групи - на голосний. Отже, іменники 3-ї відміни поділяються на три типи відмінювання: **приголосний, голосний, мішаний**.

Різницю у відмінкових закінченнях приголосної, голосної та мішаної груп іменників 3-ї відміни ілюструє таблиця:

Група	В і д м і н к и		
	Abl. sing.	Gen. pl.	Nom., Acc., Voc. pl. (n)
приголосна	-e	-um	-a
голосна	-i	-ium	-ia
мішана	-e	-ium	-a

Приголосна група іменників третьої відміни (classis consonans)

Ознаки:

1. Нерівноскладові іменники усіх трьох родів (у Gen. sing. на один склад більше, ніж у Nom. sing.).

2. Основа іменників закінчується тільки на один приголосний.

Наприклад:

Consul, -ŭlis, m – консул

Nom. sing. consul

Gen. sing. **consul-is**

Ознаки:

1) нерівноскладові іменники:

Nom. sing. con-sul - 2 склади

Gen. sing. **con-su-lis** - 3 склади (**consul-** основа іменника; **-is** – закінчення);

2) основа іменника (**consul-**) закінчується тільки на один приголосний (l-).

Таблиця

Зразок відмінювання іменників 3-ї відміни приголосної групи:

Causus	orator, -ōris, m – оратор		lex, legis, f – закон		nomen, -īnis, n – ім'я	
	основа orator-		основа leg-		основа nomīn-	
	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
Nom.	orator	oratōr-es	lex	leg-es	nomen	nomīn-a
Gen.	oratōr-is	oratōr-um	leg-is	leg-um	nomīn-is	nomīn-um
Dat.	oratōr-i	orator-ībus	leg-i	leg-ībus	nomīn-i	nomīn-ībus
Acc.	oratōr-em	oratōr-es	leg-em	leg-es	nomen	nomīn-a
Abl.	oratōr-e	orator-ībus	leg-e	leg-ībus	nomīn-e	nomīn-ībus
Voc.	orator	oratōr-es	lex	leg-es	nomen	nomīn-a

Вправа № 1. Визначте ознаки іменників приголосної групи: tempus, -ōris, n – час; civitas, -ātis, f – держава, decus, -ōris, n – краса, homo, -īnis, m – людина.

Вправа № 2. Утворіть форму Nom. sing. іменників 3 відміни за формою Gen. sing.:

Ducis, vocis, regis, virtūtis, militis, ratiōnis, natiōnis, tempōris, salūtis, civitātis, laudis, opēris, libertātis, pedis, plebis.

Вправа № 3. Визначте основу іменників, утворіть форму Nom. sing., перекладіть українською мовою:

Virginibus, tempora, sorore, solis, patrem, operum, nomini, laboris, iuvenum, itinere, honorem, legibus, voces, temporum, rege, necem, ducum, vulnere, fulgura, hominis.

Вправа № 4. Провідмінійте іменники 3-ї відміни приголосної групи:

Civitas, -atis, f – держава; opus, operis, n – праця; miles, - itis, m – воїн; carmen, - inis, n – пісня; regio, -onis, f – область; flos, -oris, m – квітка.

Вправа № 5. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Labores pariunt honores. – Праця народжує пошану.
2. Honores mutant mores, sed raro in meliores. – Почесті змінюють характери, але рідко на кращі.
3. Repetitio est mater studiorum. – Повторення – мати навчання.
4. Consuetudo est altera natura. – Звичка – друга натура.
5. Salus patriae – suprema lex. – Добробут батьківщини – найвищий закон.
6. Gladius ferit corpus, animos oratio. – Меч вражає тіло, а слово – душу.
7. Dura lex, sed lex. – Суворий закон, але закон.
8. Finis coronat opus. – Кінець увінчує справу.

Голосна група іменників 3-ї відміни (classis vocalis)

Ознаки: до голосної групи іменників 3-ї відміни належать іменники середнього роду із закінченнями у Nom. sing.: **-e**, **-al**, **-ar**

mare, maris, n – море
 animal, -ālis, n – тварина
 exemplar, -āris, n – зразок, приклад.

Таблиця

Зразок відмінювання іменників 3-ї відміни голосної групи:

Causus	mare, maris, n – море		animal, -ālis, n – тварина		exemplar, -āris, n – приклад	
	основа mar-		основа animal-		основа exemplar-	
	Sing.	Plurālis	Sing.	Plurālis	Sing.	Plurālis
Nom.	mar-e	mar-ia	animal	animal-ia	exemplar	exemplar-ia
Gen.	mar- is	mar-ium	animal- is	animal-ium	exemplar- is	exemplar-ium
Dat.	mar-i	mar-ibus	animal-i	animal-ibus	exemplar-i	exemplar-ibus
Acc.	mar-e	mar-ia	animal	animal-ia	exemplar	exemplar-ia
Abl.	mar-i	mar-ibus	animal-i	animal-ibus	exemplar-i	exemplar-ibus
Voc.	mar-e	mar-ia	animal	animal-ia	exemplar	exemplar-ia

Вправа № 1. Визначте групи іменників, провідмінійте іменники голосної групи: cochlear, -aris, n – ложка, flumen, -inis, n – ріка, insigne, is, n – знак,

vulnus, -ĕris, n – рана, vestigal, ālis, n – податок, pedes, -ĭtis, m – піхотинець, пішоход, nix, nivis, f – сніг, genus, generis, n – рід.

Вправа № 2. Визначте, від яких латинських слів походять українські похідні: фініш, гуманний, локальний, коронувати, корпус, легальний, салют, раціональний, капітальний, регіональний, генеральний, флора, міліція, домінуючий.

Вправа № 3. Перекладіть речення:

1. Mare movetur (приводиться в рух) ventis. 2. In mari aquam fundis. 3. In mari aquam quaeris (досліджується). 4. Maria vel a provinciis, vel ab insulis, vel a civitatibus nomina accipiunt (вони отримують). 5. Ursus, lupus, taurus animalia sunt (вони є); etiam homo animal est (він є). 6. Nonnulla animalia sub terra habitant (вони мешкають). 8. In mari Mediterraneo sunt varia genera animalium. 9. Gallus habet (він має) calcaria. 10. Nonnulla maria populis antiquis ignota fuerunt (були).

Вправа № 4. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Mare verborum gutta regum. – Море слів крапля справ.
2. Maria montesque pollicere. — Обіцяти моря і гори.
3. Nomen ex operibus cognoscere. — Людину пізнають за її працею.
4. Nominibus plenum, amicis vacuum. — Людей багато, а друзів немає.
5. Homo homini amicus est. — Людина людині — друг.
6. Homo locum ornat, non hominem locus. — Людина прикрашає місце, а не місце людину.
7. Homo sapiens, nisi patiens. — Той мудрець, у кого терпець.
8. Homo sum, humanum nihil a me alienum puto. — Я людина і вважаю, що ніщо людське мені не чуже.
9. Honores mutant mores, sed haec in meliores. — Почесті змінюють характери, але рідко на кращі.

Мішана група іменників 3-ї відміни (classis mixta)

Ознаки:

Ознака 1. Рівноскладові іменники, які в Nom. sing. мають закінчення **-es, -is:**

navis, -is, f – корабель: Nom. sing. nav-is
Gen. sing. nav-is

Ознака: рівноскладові іменники (у Nom. sing. (navis) та Gen. sing. (navis) рівна кількість складів – 2).

Clades, -is, f – поразка
nubes, -is, f – хмара
vulpes, -is, f – лисиця
avis, avis, f – птах
finis, -is, f – кінець.

Ознака 2. Основа іменників закінчується на два або більше приголосних:

urbs, urbis, f – місто: Nom. sing. urbs
Gen. sing. **urb-is**.

Ознака: основа іменника (**urb-**) закінчується на два приголосних (**-rb-**).

cor, cordis, n – серце (основа **cord-**)

dens, dentis, m – зуб (основа **dent-**)

nox, noctis, f – ніч (основа **noct-**)

oss, ossis, n – кістка (основа **oss-**).

Таблиця

Зразок відмінювання іменників 3-ї відміни мішаної групи:

Causus	civis, -is, m, f – громадянин (-нка)		pars, partis, f - частина		os, ossis, n - кістка	
	основа civ-		основа part-		основа oss-	
	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
Nom.	civ-is	civ-es	pars	part-es	os	oss-a
Gen.	civ-is	civ-ium	part-is	part-ium	oss-is	oss-ium
Dat.	civ-i	civ-ībus	part-i	part-ībus	oss-i	oss-ībus
Acc.	civ-em	civ-es	part-em	part-es	os	oss-a
Abl.	civ-e	civ-ībus	part-e	part-ībus	oss-e	oss-ībus
Voc.	civ-is	civ-es	pars	part-es	os	oss-a

Вправа № 1. Користуючись словником, напишіть повну словникову форму іменників і визначте тип відміни та основу:

ordo, patria, lex, amīca, fides, nox, aurum, puella, homo, fructus, tempus, concordia, senātus, dies, ora, navis, onus, opera, malum, lux, pars.

Вправа № 2. Провідмінійте іменники мішаної групи:

mons, montis, m – гора, piscis, -is, f – риба, ars, artis, f – мистецтво, venter, -tris, m – живіт, шлунок.

Вправа № 3. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Luna latrantem canem non timet. — Місяць не боїться собачого гавкання.
2. Quod sentimus, loquamur; quod loquimur, sentiamus. — Говоримо те, що відчуваємо, а що говоримо, те відчуваймо.
3. Sero venientibus ossa. — Хто пізно приходить, тому кістки [залишаються].
4. Tempora mutantur et nos mutamur in illis. — Часи змінюються і ми міняємося разом з ними.

Теоретичні питання.

1. Ознаки іменників 3-ї відміни.
2. Відмінювання іменників приголосної, голосної та мішаної групи.
3. Визначення сигматичного та асигматичного номінативу.

Четверта відміна іменників (*Declinatio quarta substantivorum, основа на -u*)

До четвертої відміни належать іменники **чоловічого роду (m)**, які у **Nom. sing.** мають закінчення **-us** та **середнього роду (n)**, які у **Nom. sing.** мають закінчення **-u**. У **Gen. sing.** вони мають закінчення **-us**.

Наприклад:

exercitus, -us, m – військо
 lacus, -us, m – озеро
 reditus, -us, m – повернення
 cornu, -us, n – ріг, фланг
 gelu, -us, n – холод, мороз
 genu, -us, n – коліно
 veru, -us, n – дротик.

Таблиця

Зразок відмінювання іменників 4-ї відміни:

Causus	exercitus, -us, m – військо		gelu, -us, n – холод, мороз	
	основа exercit-		основа gel-	
	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
Nom.	exercit-us	exercit-us	gel-u	gel-ua
Gen.	exercit -us	exercit-uum	gel -us	gel-uum
Dat.	exercit-ui	exercit-ībus	gel-u	gel-ībus
Acc.	exercit-um	exercit-us	gel-u	gel-ua
Abl.	exercit-u	exercit-ībus	gel-u	gel-ībus
Voc.	exercit-us	exercit-us	gel-u	gel-ua

Виятки (іменники жіночого роду): manus, -us, f – рука; Idus, -uum, f – Іди; socrus, -us, f – свекруха; nurus, -us, f – невістка; acus, -us, f – голка; anus, -us, f – стара жінка; quercus, -us, f – дуб; domus, -us, f – дім; tribus, -us, f – триба.

Багато іменників 4 відміни дієслівного походження:

status, -us, m – стан, положення (від sto, 1 – стояти);
 visus, -us, m – зір (від video, 2 – бачити);
 auditus, -us, m – слух (від audio, 4 – слухати);
 casus, -us, m – падіння, випадок, граматичний відмінок (від cado, 3 – падати).

Іменник domus, -us, f – дім має форми за 2 та 4 відмінами:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	domus magna – великий дім	domus magnae
Gen.	domus magnae	domuum (domōrum) magnarum
Dat.	domui magnae	domībus magnis
Acc.	domum magnam – до великого дому	domos magnas
Abl.	domo magna – з великого дому	domībus magnis

Voc.	domus magna	domus magnae
------	-------------	--------------

Деякі іменники 4 відміни мають в **Dat. i Abl. pl.** закінчення **-ūbus** (паралельно з **-ībus**):

Artus, -us, m - член	quercus, -us, f - дуб
tribus, -us, f - триба, район	spectus, -us, m - печера, грот.
lacus, -us, m - озеро	

Вправа № 1. Користуючись словником, напишіть словникову форму іменників та провідмінійте в однині та множині.
Fructus, cornu, equitatus, usus, casus, senatus.

Вправа № 2. Знайдіть зайве слово у цьому ряду.

Casus – lupus – contractus – usus – fructus – arcus – clarus – discipulus – ventus – cursus – adventus – visus.

Вправа № 3. Визначте, від яких латинських слів походять українські слова:

Республіка, ребус, магістр, контата, авіація, фрукт, ляпсус, манускрипт, манікюр, педікюр.

Вправа № 4. Прочитайте текст і перекладіть:

De exercitu Romanō

In exercitu Romanō peditatus equitatum numero superābat; equitatus erat in lateribus peditatus. Omni exercitui consul praeerat. Copiae barbarorum exercitibus Romanis non erant pares. Nam duces Romani magnum usum in bello habebant et milites fortes erant. Forti impetu legiones Romanae hostium exercitus superabant. Celəri cursu hostes impetum Romanorum vitabant. Exercituum Romanorum gloria magna erat.

Вправа № 5. Визначте відмінок, рід, число іменників, а також їх початкову форму:

In tribu, a casu, ad casum, e cantu, e fructu, manibus, gelua, sentuum, senatui.

Вправа № 6. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Manus manum lavat. – Рука руку мие.
2. E fructu arbor cognoscitur. – За плодом пізнається дерево.
3. Casus belli. – Привід для війни.
4. Lapsus lingua. – Обмовка.
5. Lapsus calami. – Описка
6. Status quo (ante bellum sine post bellum). – Існуючий стан (до війни або після війни).
7. Domus propria, domus optima. – Власний дім – найкращий дім.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

admirabilis, -e –	дивний, -a, -e	lacrima, -ae, f –	сльоза
adversus, -a, -um–	несприятливий, a, e	locus, -i, m –	місце
adventus, -us, m –	прихід, прибуття	manus, -us, f –	рука
arcus, -us, m –	лук	medius, -a, -um –	середній, -я, -e
auditus, -us, m –	слух, чутка	militāris, -e –	військовий, -a, -e
campus, -i, m –	поле, рівнина	Miltiades, -is, m –	Мільтіад
casus, -us, m –	випадок	res militāris –	військова справа
cerno, -ĕre –	розпізнавати	ocūlus, -i, m –	око
certus, -a, -um –	надійний, -a, -e	olim (adv.) –	колись, раніше
cognosco, -ĕre –	пізнавати	parvus, -a, -um –	малий, -a, -e
contractus, -us, m –	угода, контракт	peditātus, -us, m –	піхота
coelum, -i, n –	небо	pericūlum, -i, n –	небезпека
cornu, -us, m –	ріг, фланг	peritus, -a, -um –	досвідчений, a, e
cursus, -us, m –	біг, біганина	popūlus, -i, m –	народ
debeo, -ĕre –	мусити	prudens, -ntis –	розсудливий, a, e
doctrina, -ae, f –	наука	senatus, -us, m –	сенат
egregius, -a, -um –	чудовий, -a, -e	sensus, -us, m –	почуття
equitatus, -us, m –	кіннота	sermo, -ōnis, m –	мова
exercitus, -us, m –	військо	soror, -ōris, f –	сестра
fallax, -acis –	оманливий, -a, -e	subitus, -a, -um –	раптовий, -a, -e
gradus, -us, m –	крок, ступінь	radix, -īcis, f –	корінь, основа
genus, -ĕris, n –	рід, походження	risus, -us, m –	сміх
impetus, -us, m –	наступ, натиск	usus, -us, m –	користь
incertus, -a, -um –	ненадійний, -a, -e	ventus, -i, m –	вітер
initio, -āre –	починати	visus, -us, m –	зір
insigne, -is, n –	ознака, регалія		
invado, -ĕre –	нападати		

Теоретичні питання.

1. Визначення іменників 4-ї відміни.
2. Відмінювання іменників 4-ї відміни.

3. Ознаки роду іменників 4-ї відміни.

П'ята відміна іменників (*Declinatio quinta substantivōrum, основа на –e*)

До п'ятої відміни належать іменники жіночого роду (f), які у **Nom. sing.** мають закінчення **–es**, а у **Gen. sing.** **–ēi**.

Наприклад: **res, rēi, f – справа, річ, dies, diēi, m, f – день** (цей іменник чоловічого роду вживається у формі жіночого роду, коли вказує на визначений день: *dies constituta* – встановлений день).

N.B! Іменники **res, rēi, f – справа, річ** та **dies, diēi, m, f – день** мають повну парадигму відмінювання. Решта іменників п'ятої відміни абстрактні (*fides, fidēi, f – віра, spes, spēi, f – надія, acies, aciēi, f – бойова лінія* та ін.), тому не відмінюються у множині, або вживаються тільки в **Nom.** та **Acc. pl.**

Таблиця

Зразок відмінювання іменників 5-ї відміни:

Causus	dies, diēi, m, f – день		res, rēi, f – справа		spes, spēi, f – надія	
	основа di-		основа r-		основа sp-	
	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
Nom.	di-es	di-es	r-es	r-es	sp-es	sp-es
Gen.	di- ēi	di-ērum	r- ēi	r-ērum	sp- ēi	-
Dat.	di-ēi	di-ebus	r-ēi	r-ebus	sp-ēi	-
Acc.	di-em	di-es	r-em	r-es	sp-em	sp-es
Abl.	di-e	di-ebus	r-e	r-ebus	sp-e	-
Voc.	di-es	di-es	r-es	r-es	sp-es	-

Іменник **res, rēi, f – справа** утворює стійкі фразеологічні сполучення:
res publica – державна справа, держава, республіка;
res secundae – сприятливі обставини, щастя, талан;
res adversae – несприятливі обставини, нещастя;
res gestae – подвиги;
res novae – державний переворот, нововведення, нові обставини;
rerum scriptor – історик; (*scriptor rerum gestarum* – історик).

Таблиця

Відмінкові закінчення п'яти відмін іменників:

Causus	1		2		3		4		5
	f	m	n	m, f	n	m	n	f	
	Singulāris								
Nom.	-ā	-us, -er	-um	різні	різні	-us	-u	-es	
Gen.	-ae	-i	-i	-is	-is	-us	-us	-ēi	

Dat.	-ae	-o	-o	-i	-i	-ui	-u	-ēi
Acc.	-am	-um	-um	-em	різні	-um	-u	-em
Abl.	-ā	-ō	-ō	-e (-i)	-e (-i)	-ū	-ū	-ē
Voc.	ă	-ě, -er	-um	різні	різні	-us	-u	-es
Plurālis								
Nom.	-ae	-ī	-a	-es	-a (-ia)	-us	-ua	-es
Gen.	-ārum	-ōrum	-ōrum	-um (ium)	-um (ium)	-uum	-uum	-ērum
Dat.	-is	-is	-is	-ībus	-ībus	-ībus	-ībus	-ebus
Acc.	-as	-os	-a	-es	-a (-ia)	-us	-ua	-es
Abl.	-is	-is	-is	-ībus	-ībus	-ībus	-ībus	-ebus
Voc.	-ae	-ī	-a	-es	-a (-ia)	-us	-ua	-es

Вправа № 1. Визначте тип відміни та основу іменників:

canis, -is, m, f – пес; vestigal, -ālis, n – податок; bestia, -ae, f – тварина; nomen, -īnis, n – ім'я, caelum, -i, m – небо; ars, artis, f – мистецтво; chorea, -ae, f – хоровод; species, -ēi, f – вид; orator, -ōris, m – оратор, equitatus, -us, m – кіннота; caritas, -ātis, f – ласка; fides, -ēi, f – віра; aequor, -ōris, n – поле; biennium, -i, n – дворіччя; mare, maris, n – море.

Вправа № 2. Провідмінійте іменники у однині та множині:

stellā, -ae, f – зірка; vesper, -ēri, m – вечір; exercitus, -us, m – військо; populus, -i, m – народ; exemplum, -i, n – приклад; calcar, -āris, n – шпора; res, rēi, f – справа; natio, -ōnis, f – нація; avis, avis, f – птах; casus, -us, m – випадок; gelu, -us, n – мороз; oculistā, -ae, m – окуліст.

Вправа № 3. Поясніть значення та латинське походження слів:

диспут, ініціатива, екслібріс, філіал, куратор, апеляція, бакалавр, магістр, монумент, дисципліна, адвокат, інтелект, колега, премія, ректор, студент, доцент, лаборант, респондент, кореспондент, нотатки, культура, реферат, референдум, колоквиум, традиція, конспект, дублікат, прецедент, концесія, формалізм.

Вправа № 4. Перекладіть латинською мовою (англійською, німецькою, французькою):

дім, сім'я, батько, мати, дружина, чоловік, син, дочка, діти, брат, сестра, племінник, дід, баба, онук.

Вправа № 5. Визначте форму іменників:

Spē, rē, aciē, diē, manū, fructū, exercitū, gradū, campō, popūlo, caelo, ocūlo, virō, tabūla, femīna, silvā, patriā, piratā, fabūlā, marī, animalī, exemplarī, nomīne, oratōre, rege, sermone, sorōre, lege, pace, fructuum, exercituum, dierum, filiarum, filiōrum, noctium, nomīnum, legiōnum, urbium, montium, genuum, tauros, casus, scholas, dies, partes, lacrimam, patrem, locum, casum, spem, terris, verbis,

hominibus, casibus, diebus, rebus, maria, cornua, flumina, nomina, labores, homines.

Вправа № 6. Прочитайте і перекладіть:

1. Dies diem docet (навчає). 2. Fallax est species rerum. 3. “Est res publica res populi,”- sic Cicero docet in libro “De re publica”. 4. Magnus erat apud Romanos dierum festorum numerus, diebus festis Romani templa ornabant (вони прикрашали). 5. Unus dies gradus est vitae. 6. Nemo nostrum amico in rebus adversis auxilium negabit (відмовить). 7. Varias sunt formae et status rerum publicarum. 8. Bellum atrox erat causa perniciem civitatis.

Вправа № 7. Прочитайте текст і перекладіть:

De pugna Maratoniam

In magno periculo olim res publica Atheniensium erat. Nam Persae cum magno exercitu in Africam invadabant. Exercitus Atheniensium parvus erat, duces autem rei militaris periti erant. Inter duces Miltiades prudentia insignis erat. Concordia Graecorum in rebus adversis admirabilis erat. Apud Marathonem planities erat ibique Athenienses contra copias Persarum pugnabant. Initio diei in media acie Persae, in cornibus autem aciei Graeci victores erant. Meridie victoria Graecorum certa erat.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

acies, -ei, f – бій, битва, бойова лінія
admirabilis, -e – дивний, рідкісний
certus, -a, -um – певний, справжній
concordia, -ae, f – згода, єдність
dico, 3 – говорити
do, 1 – давати
dux, ducis, m – вождь, цар
enim – бо, тому що, адже
fides, -ei, f – віра, вірність
ibique – і там
initium, -ii, n – початок
insignis, -e – помітний, видатний
invado, 3 – входити, приходити

medium, -ii, n – середина
militaris, -e – військовий, воєнний
nego, 1 – заперечувати
omnis, -e – весь, вся, все
parvus, -a, -um – малий, мала, мале
periculum, -i, n – небезпека, ризик
planities, -ei, f – долина, рівнина
peritus, -a, -um – досвідчений, -a, -e
prudentia, -ae, f – розсудливість
pugno, 1 – битися, боротися
servio, 4 – служити
servo, 1 – пильнувати, рятувати
sino, 3 – дозволяти, щадити
spes, -ei, f – надія, сподівання

Вправа № 8. Запам’ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. De lingua stulta veniunt incommoda multa. – Від дурного язика багато неприємностей.
2. Sic transit gloria mundi. – Так минає людська слава.
3. Tempora mutantur et nos mutamur in illis. – Часи змінюються і ми змінюємось разом з ними.

4. Homo homīni amīcus, collēga, frater est. – Людина людині друг, товариш і брат.
5. Amor tussisque non celatur. – Кохання і нежить не приховаєш.
6. E fructu arbor cognoscitur. – За плодом пізнається дерево.
7. Per risum multum potēris cognoscere stultum. – По надмірному сміху ти зможеш пізнати дурня.
8. Verus amīcus amōre, more, ore, re cognoscitur. – Справжній друг пізнається у коханні, поведженні, мові і ділі.
9. Dies diem docet. – День навчає день.
10. Est modus in rebus. - Міра є в усьому.
11. Specie formosa, mente odiosa. - На вид приваблива, душею огидлива.
12. Rem tene, verba sequentur. – Оволодій темою, слова знайдуться.
13. Dies ater. – Чорний день.
14. Crudela res amor est. – Любов схильна до довірливості.
15. Nulla dies sine linea. – Жодного дня без рядка.
16. Unus dies gradus est vitae. – Один день – сходинка життя.
17. Spes ultima. – Остання надія.
18. Prima facie. – З першого погляду.
19. Contra spem spero. – Без надії сподіваюсь.

Теоретичні питання.

1. Визначення іменників 5-ї відміни.
2. Відмінювання іменників 5-ї відміни.
3. Абстрактні іменники 5-ї відміни та їх відмінювання.

Прийменник ***(Praepositio)***

Прийменники у латинській мові вживаються з аккузативом та аблятивом.

- 1) Найбільш уживані прийменники з аккузативом:

ad – до, на, при, біля
 adversus – проти, напроти
 ante – перед
 apud – у, коло, біля
 inter – між
 intra – усередині
 iuxta – біля, поблизу, коло
 ob – на, з, через
 circa, circum – навкруг, навколо
 citra – без, крім, за винятком
 contra – проти
 extra – поза, зовні
 per – через
 post – після
 praeter – крім

propter – поряд, із-за
supra – над, на, вище
trans – через

2) Найбільш уживані прийменники з аблятивом:

a, ab, abs – від, із
coram – в присутності
cum – з, із
de – від, з, про
e, ex – з, із, від
prae – поперед, перед
pro – за, на захист, для
sine – без
tenus – до, аж

3) Прийменники з двома відмінками:

in – в, на, до (на питання куди? + Acc.; на питання де? + Abl.)
sub – під (на питання куди? + Acc.; на питання де? + Abl.)
subter – під, позаду (на питання куди? + Acc.; на питання де? + Abl.)
super – угорі, над (на питання куди? + Acc.; на питання де? + Abl.)

Вправа № 1. Перекладіть українською мовою:

De Cicerone, de Lunā, pro patriā, ex libris, in terram, in terrā, sub rosā, in silvam, in silvā, trans silvam.

Вправа № 2. Перекладіть речення:

1. Non poena, sed natūra ab iniuria arcere debet. 2. Patria in pericūlis viri defendēre debent. 3. Ante portas est bellum. 4. Non magister ad discipūlum, sed discipūlus ad magistrum debet venīre. 5. Inter domīnum et servum nulla amicitia est.

Разберіть перше речення за такою схемою:

Форма слова у тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика	Переклад слова
-------------------------	---------------------	--------------------------------	-------------------------------	-------------------

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

amicitia, -ae, f – дружба
bellum, -i, n – війна
Cicēro, -ōnis, m – Цицерон
debeo, -ui, -itum, 2 – бути винним, бути забов'язаним
defendo, -ndi, -nsium, 3 – відбивати, захищати, обороняти
discipūlus, -i, m – учень
domīnus, -i, m – господар
et – і
iniuria – несправедливість

liber, -bri, m – книга
Lună, -ae, f – Луна
magister, -tri, m – вчитель
natūrā, -ae, f – природа
non – не
nulla – ніколи
patriā, -ae, f – батьківщина
pericūla, -ae, f – безпека
poenā, -ae, f – покарання
portā, -ae, f – ворота
rosā, -ae, f – троянда
sed – але
servus, -i, m – раб
silvā, -ae, f – ліс
sum, esse, -, fui – бути
terrā, -ae, f – земля
venio, veni, ventum, 3 – приходити, приїздити
vir, viri, m – чоловік.

Прикметник (*Nomen adiectivum*)

Прикметники 1-2-ї відміни (*Declinatio prima et secunda adiectivōrum*)

Словникова форма прикметників 1-2-ї відміни:

longus, -a, -um	–	довгий, -a, -e
clarus, -a, -um	–	відомий, -a, -e
bonus, -a, -um	–	добрий, -a, -e
tener, -ēra, -ērum	–	ніжний, -a, -e
niger, -gra, -grum	–	темний, -a, -e
liber, -ēra, -ērum	–	вільний, -a, -e

N.B! *Прикметники у словниковій формі подаються у Nom. sing. у чоловічому (m), жіночому (f) та середньому (n) родах.*

N.B! *Тип відміни прикметників визначається за родовими закінченнями у Nom. sing.*

Прикметники чоловічого роду на **-us, -er**, середнього роду на **-um** відмінюються за другою відміною (так само як іменники 2-ї відміни);

Прикметники жіночого роду на **-a** – за першою відміною (так само, як іменники 1-ї відміни):

longus (m, 2), longa (f, 1), longum (n, 2) – довгий, -a, -e

tener (m, 2), tenēra (f, 1), tenērum (n, 2) – ніжний, -а, -е.

N.B! Основа прикметників визначається за формою жіночого роду шляхом відкидання закінчення -а у Nom. sing.

При відмінюванні прикметників на **-er**, як і у іменників 2-ї відміни на **-er** слід звернути увагу на характер **-e** (-e може зберігатися у всіх відмінках або випадати).

Наприклад:

miser, misēra, misērum – бідний, -а, -е; liber, libēra, libērum – вільний, -а, -е **але**
 niger, nigra, nigrum – темний, -а, -е; aeger, aegra, aegrum – хворий, -а, -е:
 (f, Nom. sing. misēra – основа **miser-**;
 f, Nom. sing. libēra – основа **liber-**;
 f, Nom. sing. nigra – основа **nigr-**;
 f, Nom. sing. aegra – основа **aegr-**).

Таблиця

Зразок відмінювання прикметників першої та другої відміни:

Causus	longus, -a, -um – довгий, -а, -е					
	основа long- (f, Nom. sing. long-a)					
	Singulāris			Plurālis		
	m, 2	f, 1	n, 2	m, 2	f, 1	n, 2
Nom.	longus	long-ā	longum	longi	longae	longa
Gen.	longi	longae	longi	longōrum	longārum	longōrum
Dat.	longo	longae	longo	longis	longis	longis
Acc.	longum	longam	longum	longos	longas	longa
Abl.	longō	longā	longō	longis	longis	longis
Voc.	longē	longā	longum	longi	longae	longa
Causus	niger, -gra, -grum – темний, -а, -е					
	основа nigr- (f, Nom. sing. nigr-a)					
	Singulāris			Plurālis		
	m, 2	f, 1	n, 2	m, 2	f, 1	n, 2
Nom.	niger	nigr-ā	nigrum	nigri	nigrae	nigra
Gen.	nigri	nigrae	nigri	nigrōrum	nigrārum	nigrōrum
Dat.	nigro	nigrae	nigro	nigris	nigris	nigris
Acc.	nigrum	nigram	nigrum	nigros	nigras	nigra
Abl.	nigro	nigrā	nigro	nigris	nigris	nigris
Voc.	niger	nigrā	nigrum	nigri	nigrae	nigra
Causus	miser, -ēra, -ērum – бідний, -а, -е					
	основа miser- (f, Nom. sing. miser-a)					

	Singularis			Plurālis		
	m, 2	f, 1	n, 2	m, 2	f, 1	n, 2
Nom.	miser	misēr-ā	misērum	misēri	misērae	misēra
Gen.	misēri	misērae	misēri	miserōrum	miserārum	miserōrum
Dat.	misēro	misērae	misēro	misēris	misēris	misēris
Acc.	misērum	misēram	misērum	misēros	misēras	misēra
Abl.	misērō	misērā	misērō	misēris	misēris	misēris
Voc.	miser	misērā	misērum	misēri	misērae	misēra

Вправа № 1. Узгодьте іменник з прикметником, провідмінійте словосполучення в однині та множині:

Populus, -i, f –	тополя	magnus, -a, -um –	великий, -a, -e
pirata, -ae, m –	пірат	altus, -a, -um –	високий, -a, -e
verbum, -i, n –	слово	amarus, -a, -um –	злий, -a, -e
locus, -i, m –	місце	graecus, -a, -um –	грецький, -a, -e
homo, -inis, m –	людина	latus, -a, -um –	широкий, -a, -e
soror, -ōris, f –	сестра	clarus, -a, -um –	відомий, -a, -e

Прикметники третьої відміни (*Declinatio tertia adiectivōrum*)

До третьої відміни належать прикметники чоловічого, жіночого та середнього родів. Залежно від кількості родових закінчень у Nom. sing., прикметники поділяються на три групи:

1. Прикметники трьох закінчень:

у Nom. sing. **m - er**
 f - is
 n - e

Наприклад: alacer, alacris, alacre – бадьорий, -a, -e
 ceber, celēbris, celēbre – знаменитий, -a, -e
 campester, -stris, -stre – польовий, -a, -e
 silvester, -stris, -stre – лісовий, -a, -e.

N.B! **Основа прикметників трьох закінчень** визначається за формою жіночого роду шляхом відкидання закінчення **-is** у **Nom. sing.:**
 acer, acris, acre – гострий, -a, -e (Nom. sing., f **acr-is** – основа **acr-**)
 celer, -ēris, -ēre – швидкий, -a, -e (Nom. sing., f **celēr-is** – основа **celer-**).

2. Прикметники двох закінчень:

у Nom. sing. **m, f – is**
 n - e

Наприклад: fortis, forte – хоробрий, -a, -e
 dulcis, dulce – солодкий, -a, -e.

N.B! Основа прикметників двох закінчень визначається за формою чоловічого (жіночого) роду шляхом відкидання закінчення **-is** у **Nom. sing.:**

brevīs, brevis – короткий, -a, -e (Nom. sing., m, f **brev-is** - основа **brev-**);
 utilis, utilis – корисний, -a, -e (Nom. sing., m, f **util-is** - основа **util-**).

3. Прикметники одного закінчення:

у Nom. sing. **m, f, n - x**
 m, f, n - ns
 m, f, n - r

Наприклад: felix, felīcis – щасливий, -a, -e
 recens, recentis – свіжий, -a, -e
 par, paris – рівний, -a, -e.

Прикметники одного закінчення подаються у словнику в Nom. та Gen. sing.

N.B! Основа прикметників одного закінчення визначається за формою **Gen. sing.** шляхом відкидання закінчення **-is:**

simplex, -īcis – простий, -a, -e (Gen. sing. **simplic-is** - основа **simplic-**);
 prudens, -ntis – розумний, -a, -e (Gen. sing. **prudēt-is** - основа **prudēt-**);
 par, paris – рівний, -a, -e (Gen. sing. **par-is** - основа **par-**).

Прикметники 3-ї відміни відмінюються за голосною групою іменників, тому що історично їх основа закінчувалась на **-ī**.

Таблиці

Зразок відмінювання прикметників третьої відміни:

1. Прикметники трьох закінчень:

Causus	acer, acris, acre – гострий, -a, -e					
	основа acr- (f, Nom. sing. acr-is)					
	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	acer	acr-is	acre	acres	acres	acria
Gen.	acris	acris	acris	acrium	acrium	acrium
Dat.	acri	acri	acri	acrībus	acrībus	acrībus
Acc.	acrem	acrem	acre	acres	acres	acria
Abl.	acri	acri	acri	acribus	acribus	acribus
Voc.	acer	acris	acre	acres	acres	acria

2. Прикметники двох закінчень:

Causus	fortis, forte – хоробрий, -a, -e			
	основа fort- (f, m, Nom. sing. fort-is)			
	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	fort-is	forte	fortes	fortia
Gen.	fortis	fortis	fortium	fortium
Dat.	forti	forti	fortībus	fortībus

Acc.	fortem	forte	fortes	fortia
Abl.	forti	forti	fortibus	fortibus
Voc.	fortis	forte	fortes	fortia

3. Прикметники одного закінчення:

Causus	felix, felīcis – щасливий, -а, -е					
	основа felīc- (m, f, n, Gen. sing. felīc-is)					
	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	felix	felix	felix	felīces	felīces	felicia
Gen.	felīc-is	felīc-is	felīc-is	felicitium	felicitium	felicitium
Dat.	felīci	felīci	felīci	felicitibus	felicitibus	felicitibus
Acc.	felīcem	felīcem	felix	felīces	felīces	felicia
Abl.	felīci	felīci	felīci	felicitibus	felicitibus	felicitibus
Voc.	felix	felix	felix	felīces	felīces	felicia

Деякі прикметники третьої відміни з одним закінченням у Nom. sing. відмінюються за приголосною групою іменників третьої відміни:

pauper, -ēris – бідний, -а, -е
dives, -ītis – багатий, -а, -е
vetus, -ēris – старий, -а, -е
princeps, -īpis – знатний, -а, -е
particeps, -īpis – причетний, -а, -е.

Узгодження іменників з прикметниками.

У латинській мові іменники узгоджуються з прикметниками у роді, числі та відмінку (відміна може не співпадати).

Наприклад:

terra incognita – невідома земля (terrā – f, N. s.; incognita – f, N. s.);
magister bonus – добрий вчитель (magister – m, N. s.; bonus – m, N. s.);
mos Romānus – римський звичай (mos – m, N. s.; Romānus – m, N. s.);
exercitus fortis – хоробре військо (exercitus – m, N. s.; fortis – m, N. s.);
dies longus – довгий день (dies – m, N. s.; longus – m, N. s.).

Зразок узгодження іменників з прикметниками:

terrā, -ae, f - земля (N. s., f - terrā - земля, G. s. terr-ae - 1 відміна)
incognitus, -a, -um - невідомий, -а, -е (N. s., f incognita - 1 відміна).

Подані у прикладі латинські іменник та прикметник узгоджуються у роді (femininum), відмінку (Nominativus), числі (singularis). У даному словосполученні співпадає також відміна іменника (1 відм.) та прикметника (1 відм.).

Узгоджене словосполучення – **terrā incognitā**.

Nota bene! Щоб правильно провідміняти словосполучення, треба виписати зі словника словникову форму іменника та прикметника. Треба визначити **відміну** іменника за закінченням у Gen. sing. (Gen. sing. terrae - закінчення – **ae**, 1 відміна) та **основу іменника** (у Gen. sing. треба відкинути закінчення –**ae**, основа **terr-**). **Відміну прикметника** визначаємо так: Nom. sing. із закінченням **-a** у жіночому роді (femininum) – 1 відміна, **основу прикметника** визначаємо шляхом відкидання закінчення **-a** у жіночому роді (femininum) в Nom. sing. (**incognita** – основа **incognit-**).

Таблиця

Зразок відмінювання словосполучення terrā incognitā:

Casus	Singulāris	Plurālis
Nom.	terrā incognit- ā	terrae incognitae
Gen.	terr- ae incognitae	terrārum incognitārum
Dat.	terrae incognitae	terrīs incognitis
Acc.	terram incognitam	terras incognitas
Abl.	terrā incognitā	terrīs incognitis
Voc.	terrā incognitā	terrae incognitae

Ступені порівняння прикметників (Gradus comparatiōnis adiectivōrum)

У латинській мові є три ступені порівняння прикметників:

- 1) gradus positīvus – позитивний ступінь;
- 2) gradus comparatīvus – вищий ступінь;
- 3) gradus superlatīvus – найвищий ступінь.

Вищий ступінь прикметників (Gradus comparativus adiectivōrum)

Найвищий ступінь порівняння прикметників (Gradus superlatīvus adiectivōrum)

Вищий ступінь прикметників утворюється додаванням до основи прикметника суфікса **-ior** у чоловічому та жіночому родах та суфікса **-ius** у середньому роді.

Найвищий ступінь прикметників утворюється:

а) додаванням до основи прикметника суфікса -issim- та родових закінчень -us, -a, -um;

б) прикметники на **-er (m, Nom. sing.)** утворюються додаванням до слова суфікса -rīm- та родових закінчень -us, -a, -um;

в) від 6-ти прикметників 3-ї відміни на **-ilis** утворюється додаванням до основи прикметників суфікса -līm- та родових закінчень -us, -a, -um:

gracilis, -e – стрункий, -a, -e

facilis, -e – легкий, -a, -e

difficilis, -e – важкий, -а, -е
 humilis, -e – низький, -а, -е
 similis, -e – схожий, -а, -е
 dissimilis, -e – несхожий, -а, -е.

Таблиця

Утворення ступенів порівняння прикметників:

Gradus positivus	Переклад	Gradus comparativus	Gradus superlativus
longus, -a, -um	довгий, -а, -е	longior (m, f) longius (n)	longissimus, -a, -um
altus, -a, -um	високий, -а, -е	altior (m, f) altius (n)	altissimus, -a, -um
niger, -gra, -grum	темний, -а, -е	nigrior (m, f) nigrius (n)	nigerrimus, -a, -um
acer, acris, acre	гострий, -а, -е	acrior (m, f) acrius (n)	acerrimus, -a, -um
brevis, -e	короткий, -а, -е	brevior (m, f) brevius (n)	brevissimus, -a, -um
gracilis, -e	стрункий, -а, -е	gracior (m, f) gracilius (n)	gracillimus, -a, -um
АЛЕ: utilis, -e	корисний, -а, -е	utilior (m, f) utilius (n)	utilissimus, -a, -um

Таблиця

Відмінювання прикметників вищого ступеня:

Causus	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	altior	altior	altius	altiores	altiores	altiora
Gen.	altior-is			altiorum		
Dat.	altiori			altioribus		
Acc.	altiozem	altiozem	altius	altiores	altiores	altiora
Abl.	altiore			altioribus		
Voc.	altior	altior	altius	altiores	altiores	altiora

Таблиця

Відмінювання прикметників найвищого ступеня:

Causus	Singularis		
	m	f	n
Nom.	longissimus	longissima	longissimum
Gen.	longissimi	longissimae	longissimi
Dat.	longissimo	longissimae	longissimo
Acc.	longissimum	longissimam	longissimum
Abl.	longissimō	longissimā	longissimō

eloquens, -ntis – розумний, -a, -e; facīlis, -e – легкий, -a, -e; impotens, -ntis – безсилий, -a, -e; aeger, -gra, -grum – хворий, -a, -e.

Вправа № 5. Поясніть значення та латинське походження слів:

Формальний, директивний, альтернативний, мізерний, ліберальний, приватний, унікальний, нейтральний.

Вправа № 6. Перекладіть текст:

De Italiā

Italia est magna paeninsŭla Eurōpae. Italia est terra Eurōpae et patria linguae Latīnae. Lingua Latīna est lingua antiqua. Roma est in Italiā. Iam antiquitus ibi eloquentia et historia florent (процвітають). Roma est patria litterārum Latinārum. Lingua Latīna est lingua poetārum Romae antiquae. Multi incōlae Italiae agricōlae et plerumque nautae sunt (є). Agricōlae terram colunt (обробляють), nautae navigant (плавають на кораблях). Multis pugnis et multis victoriis Roma clara est (є). Italia insŭlas habent (має). Sicilia est (є) magna insŭla Italiae inter Italiam et Africam sita. In orā Siciliae est (є) Aetna.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

agricōlā, -ae, m – землероб
Aetnā, -ae, f – Етна
antiquus, -a, -um – стародавній, -я, -є
clarus, -a, -um – знаменитий, -а, -е
de (з Abl.) – про
et (coniunct.) – і
Eurōpā, -ae, f – Європа
eloquentiā, -ae, f – красномовність
historiā, -ae, f – історія
iam – вже
ibi – там
in (praep. з Abl.) – в, на
incōlā, -ae, m, f – мешканець, мешканка
insŭlā, -ae, f – острів
inter – між
Italiā, -ae, f – Італія
Latīnus, -a, -um – латинський, -а, -е
linquā, -ae, f – мова
littērā, -ae, f – буква
magnus, -a, -um – великий, -а, -е
multus, -a, -um – численний, -а, -е
nautā, -ae, f – моряк
orā, -ae, f – берег
plerumque – тому що
pugnā, -ae, f – битва

poētā, -ae, m – поет
paeninsulā, -ae, f – півострів.

Вправа № 7. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Nullus amor est sanabilis herbis. – Ніяке кохання не лікується травами.
2. Vita brevis, ars longa. – Життя коротке, мистецтво вічне.
3. Litterarum radices amarae sunt, fructus – iucundiores. – Корені наук гіркі, плоди – приємніші.
4. Bona fama divitiis est potior. – Добра слава краща, ніж багатство.
5. Qui minimum optat, minimo eget. – Хто найменше бажає, той найменше потребує.
6. Firmissima est inter pares amicitia. – Найміцніша дружба між рівними.
7. Gravissimum est imperium. – Найважчою є сила звички.
8. Vel sapientissimus errare potest. – Навіть найрозумніший може помилитися.
9. Quo minus est murmur, plerumque est altior unda. – Де менший шум води, там переважно більша глибина.

Займенник (Pronomen)

Займенники діляться на такі класи:

- 1) особові (pronomina personalia);
- 2) зворотний (reflexivum);
- 3) присвійні (possessiva);
- 4) вказівні (demonstrativa);
- 5) означальні (determinativa);
- 6) питальні (interrogativa);
- 7) відносні (relativa);
- 8) неозначені (indefinita);
- 9) заперечні (negativa).

Сюди належать також займенникові прикметники (adiectiva pronominalia).

Особові займенники (Pronomina personalia)

Особових займенників у латинській мові чотири: **ego** - “я”, **tu** - “ти”, **nos** - “ми”, **vos** - “ви”.

Таблиця відмінювання особових займенників:

Nom.	ego – я	tu – ти	nos – ми	vos – ви
Gen.	mei – мене	tui – тебе	nostri - нас nostrum – з нас	vestri – вас vestrum – з вас
Dat.	mihi – мені	tibi – тобі	nobis – нам	vobis – вам
Acc.	me – мене	te – тебе	nos – нас	vos – вас
Abl.	me - мною	te - тобою	nobis - нами	vobis - вами

N.B!

1. Особового займенника третьої особи у латинській мові немає; замість нього вживаються вказівні займенники або зворотний займенник.
2. Родовий відмінок множини особових займенників має 2 форми: *nostri, vestri* – нас, вас; *nostrum, vestrum* – з нас, з вас (так званий **родовий розділовий**).
3. Особові займенники у формі аблятива пишуться разом із прийменником **cum** – з: **mecum** – зі мною; **tecum** – з тобою; **secum** – з собою; **nobiscum** – з нами; **vobiscum** – з вами. Наприклад:

Omnia mea **mecum** porto. – Усе моє ношу **зі мною**.

Qui non est **nobiscum**, adversus non est. – Хто не **з нами**, той проти нас.

Зворотний займенник (*Pronomen reflexivum*)

Зворотний займенник **sui** – “себе” не має форм множини і називного відмінка однини.

Таблиця відмінювання зворотнього займенника:

Nom.	немає
Gen.	sui - себе
Dat.	sibi - собі
Acc.	se - себе
Abl.	se - собою

Присвійні займенники (*Pronomina possessiva*)

У латинській мові п'ять присвійних займенників. Як і прикметники, вони записуються у формі всіх трьох родів:

meus, mea, meum – мій, моя, моє
tuus, tua, tuum – твій, твоя, твоє
suus, sua, suum – свій, своя, своє
noster, nostra, nostrum – наш, наша, наше
vester, vestra, vestrum – ваш, ваша, ваше.

Відмінювання присвійних займенників здійснюється подібно до іменників і прикметників 1-2-ї відміни: форми жіночого роду відмінюються за 1-ю відміною; форми чоловічого та середнього родів – за 2-ю відміною.

Таблиця

Відмінювання присвійних займенників:

Singularis						
Casus	m (2)	f (1)	n (2)	m (2)	f (1)	n (2)
Nom.	meus	me -a	meum	noster	nostr -a	nostrum
Gen.	mei	meae	mei	nostri	nostrae	nostri
Dat.	meo	meae	meo	nostro	nostrae	nostro
Acc.	meum	meam	meum	nostrum	nostram	nostrum
Abl.	meō	meā	meō	nostrō	nostrā	nostrō
Voc.	mi	mea	meum	noster	nostra	nostrum

Plurālis						
Casus	m	f	n	m	f	n
Nom.	mei	meae	mea	nostrī	nostrae	nostra
Gen.	meōrum	meārum	meōrum	nostrōrum	nostrārum	nostrōrum
Dat.	meis	meis	meis	nostris	nostris	nostris
Acc.	meos	meas	mea	nostros	nostras	nostra
Abl.	meis	meis	meis	nostris	nostris	nostris
Voc.	mei	meae	mea	nostrī	nostrae	nostra

Вказівні займенники (*Pronomīna demonstrativa*)

Вказівних займенників у латинській мові декілька:

is, ea, id – “той, та, те”; може вживатися у значенні “він, вона, воно”;

hic, haec, hoc – “цей, ця, це” (вказує на предмет, близький до того, хто говорить, і логічно відноситься до 1-ї особи, часто маючи значення “мій”, “наш”);

ille, illa, illud – “цей, ця, це” (вказує на віддалений предмет і відноситься до 3-ї особи, позначаючи також відому особу);

iste, ista, istud – “цей, ця, це”, “той, та, те” (вказує на менш віддалений предмет і відноситься до 2-ї особи, тобто співрозмовника того, хто говорить).

Таблиця

Відмінювання вказівних займенників:

Singularis									
Casus	m	f	n	m	f	n	m	f	n
Nom.	is	ea	id	hic	haec	hoc	ille	illa	illud
Gen.	eius	eius	eius	huius	huius	huius	illius	illius	illius
Dat.	ei	ei	ei	huic	huic	huic	illi	illi	illi
Acc.	eum	eam	id	hunc	hanc	hoc	illum	illam	illud
Abl.	eo	ea	eo	hoc	hac	hoc	illo	illa	illo

Plurālis									
Casus	m	f	n	m	f	n	m	f	n
Nom.	ei (ii)	eae	ea	hi	hae	haec	illi	illae	illa
Gen.	eōrum	eārum	eōrum	horum	harum	horum	illōrum	illārum	illōrum
Dat.	eis (iis)			his			illis		
Acc.	eos	eas	ea	hos	has	haec	illos	illas	illa
Abl.	eis (iis)			his			illis		

Означальні займенники (*Pronomīna determinativa*)

idem, eadem, idem – “той самий, та сама, те саме” (утворені від вказівного займенника *is, ea, id* за допомогою ствердної частки *-dem*);
ipse, ipsam, ipsum – сам, сама, само.

Таблиця

Відмінювання означальних займенників:

Singularis						
Casus	m	f	n	m	f	n
Nom.	idem	eadem	idem	ipse	ipsa	ipsum
Gen.	eiusdem	eiusdem	eiusdem	ipsius	ipsius	ipsius
Dat.	eidem	eidem	eidem	ipsi	ipsi	ipsi
Acc.	eundem	eandem	idem	ipsum	ipsam	ipsum
Abl.	eodem	eadem	eodem	ipso	ipsa	ipso

Pluralis						
Casus	m	f	n	m	f	n
Nom.	eidem	eaedem	eadem	ipsi	ipsae	ipsa
Gen.	eorundem	earundem	eorundem	ipsorum	ipsarum	ipsorum
Dat.	eisdem	eisdem	eisdem	ipsis	ipsis	ipsis
Acc.	eosdem	easdem	eadem	ipsos	ipsas	ipsa
Abl.	eisdem	eisdem	eisdem	ipsis	ipsis	ipsis

Заперечні займенники
(Pronomina negativa)

nemo – “ніхто”
nihil – “ніщо”

Ці займенники відмінюються лише в однині з частковим використанням форм заперечного займенникового прикметника “ніякий, ніяка, ніяке” – **nullus, nulla, nullum**.

Таблиця

Відмінювання заперечних займенників:

Casus	Singularis	
Nom.	nemo	nihil
Gen.	nemīnis (nullius)	nullius rei (nihili)
Dat.	nemīni (nulli)	nulli rei
Acc.	nemīnem	nihil (nil, nihilum)
Abl.	nemīne (nullo)	nulla re ((nihilo)

Відносний займенник
(Pronomen relativum)

qui, quae, quod – “який, яка, яке”.

Таблиця

Відмінювання відносних займенників:

Causus	Singulāris			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	qui	quae	quod	qui	quae	quae
Gen.	cuius	cuius	cuius	quōrum	quārum	quōrum
Dat.	cui	cui	cui	quībus	quībus	quībus
Acc.	quem	quam	quod	quos	quas	quae
Abl.	quo	qua	quo	quībus	quībus	quībus

Питальні займенники
(*Pronomina interrogativa*)

qui? quae? quod? – який? яка? яке?
quis? quid? – хто? що?

Таблиця

Відмінювання питальних займенників:

Singulāris	
Nom.	quis? – хто? quid? – що?
Gen.	cuius? – кого? cuius rei? – чого?
Dat.	cui? – кому? cui rei? – чому?
Acc.	quem? – кого? quid? – що?
Abl.	quo? – ким? qua re? – чим?

N.B! Питальний займенник, співвідносний з прикметником (який? яка? яке?), відмінюється так, як і відносний займенник.

Неозначені займенники
(*Pronomina indefinita*)

Неозначені займенники утворюються шляхом додавання до відносних або питальних займенників незмінних часток неозначеності: *ali-*, *quam-*, *dam-*, *que-*, *vis-*, *-libet*, *-cunque*. При відмінюванні неозначених займенників частки лишаються незмінними.

<i>Aliquis, aliquid</i>	-	хто-небудь, що-небудь
<i>aliqui, aliqua, aliquod</i>	-	який-небудь, яка-небудь, яке-небудь
<i>quisquam, quidquam, quidquam</i>	-	якийсь, якась, якесь
<i>quilibet, quaelibet, quodlibet</i>	-	будь хто, будь що
<i>quivis, quaevis, quodvis</i>	-	будь-який, будь-яка, будь-яке
<i>quisquis, quidquid</i>	-	хто завгодно, що завгодно

quisunque, quaecunque, quodcunque - який завгодно, яка завгодно, яке завгодно

Таблиця

Відмінювання неозначених займенників:

Cas.	Singulāris			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	quisque	quaeque	quodque	quique	quaeque	quaeque
Gen.	cuiusque	cuiusque	cuiusque	quorumque	quarumque	quorumque
Dat.	cuique	cuique	cuique	quibusque	quibusque	quibusque
Acc.	quemque	quamque	quodque	quosque	quasque	quaeque
Abl.	quoque	quaque	quodque	quibusque	quibusque	quibusque

Cas.	Singulāris			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	quidam	quaedam	quoddam	quidam	quaedam	quaedam
Gen.	cuiusdam			quorundam	quarundam	quorundam
Dat.	cuidam			quibusdam		
Acc.	quondam	quondam	quoddam	quosdam	quasdam	quaedam
Abl.	quodam	quadam	quodam	quibusdam		

**Займенникові прикметники
(*Adiectiva pronominalia*)**

До займенникових прикметників належать:

- unus, una, unum** – один, одна, одне
- solus, sola, solum** – тільки одна, -а, -е; єдиний, -а, -е
- totus, tota, totum** – весь, вся, все
- alter, altera, alterum** – один, -а, -е з двох; інший, -а, -е
- ullus, ulla, ullum** – який-небудь, яка-небудь, яке-небудь
- nullus, nulla, nullum** – ніякий, -а, -е
- alius, alia, alium** – інший, -а, -е
- uter, utra, utrum** – хто з двох, ніякий, -а, -е
- neuter, neutra, neutrum** – ніхто з двох, ніякий, -а, -е.

Займенникові прикметники відмінюються в основному як прикметники 1-ї та 2-ї відмін. Різниця полягає в тому, що в Gen. sing. усі займенникові прикметники закінчуються на – **ius** (з наголосом на **i**), а в Dat. sing. – на **i**.

Таблиця

Відмінювання займенникових прикметників:

Cas.	Singulāris			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	totus	tota	totum	toti	totae	tota
Gen.	totius	totius	totius	totōrum	totārum	totōrum

Dat.	toti	toti	toti	totis	totis	totis
Acc.	totum	totam	totum	totos	totas	tota
Abl.	totō	totā	totō	totis	totis	totis

Вправа № 1. Провідмініяйте словосполучення:

is miles clarus – цей відомий воїн; id iter longum – цей довгий шлях; ea natio magna – той великий народ; hoc negotium utile – ця корисна робота.

Вправа № 2. Визначте форми слів у словосполученні, перекладіть та утворіть форму Nom, sing.:

isti amīci; eas artes; eōrum civium bonōrum; illius consūlis; harum scientiārum.

Вправа № 3. Перекладіть текст:

De Aeneā

Graeci diu Troiam urbem oppugnāvērunt; decīmo anno Troiam expugnāvērunt. Aeneas, unus e principibus Troianōrum, cum patre sene et filio parvūlo et cum sociis naves conscendit et post multos et longos errōres in Italiam pervenit. Rex Latīnus Aenean in hospitium accepit et filiam Laviniam in matrimonium ei dedit. Sed primum Troiani cum Rutulis pugnābant, Latīnus enim antea Laviniam Turno, Rutulōrum princīpi, in matrimonium dāre promisīt. Aeneas oppīdum Lavinium (condīdit) et filius eius Ascanius, Albam Longam condīdit. Ea gente Romūlis, condītor Romae, fuit (він був).

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

accipio, cepi, captum, 3 – одержувати, перетерпіти, зносити
Aeneas, -ae, m – Еней (головний герой поеми Вергілія «Енеїда»)
Alba Longa – Альба Лонга, місто в Італії
anno, -āvi, -ātum, 1 – підпливати, припливати
annus, -i, m – рік
antea – раніше
conditor, -ōris, m – будівельник
condo, didi, ditum, 3 – будувати, збивати, зводити, засновувати
conscendo, scendi, scensum, 3 – підійматися, сходити
cum (з Abl.) – з, коли, тому що, бо
de (з Abl.) – про, з, під
diu – довго
decīmus, -a, -um – десятий, -a, -e
do, dedi, datum, 1 – давати, дарувати
e (з Abl.) – з, із
enim – бо, тому що, дійсно, насправді
error, -ōris, m – помилка, брехня
et (coniunct.) – і
filiā, -ae, f – дочка

filius, -ii, m – син
 Graecus, -i, m – грек
 gens, gentis, f – рід, плем'я
 hospiciūm, -i, n – гостинність, притулок
 in (з Abl., з Acc.) – в, на, заради, для, стосовно
 Italiā, -ae, f – Італія
 is, ea, id – той, та, те
 Lavinius, -a, -um – лавінській, -а, -е
 Latīnus, -a, -um – латинській, -а, -е
 longus, -a, -um – довгий, -а, -е
 matrimonium, -i, n – шлюб, одруження
 multus, -a, -um – численний, -а, -е
 navis, -is, f – судно, корабель
 oppidum, -i, n – містечко
 oppugno, -āvi, -ātum, 1 – захоплювати, атакувати, нападати, штурмувати
 parvulus, -a, um – маленький, -а, -е
 pater, -tris, m – батько
 pervenio, veni, ventum, 4 – проходити, досягати
 primum – спочатку, спершу
 princeps, -īpis, m – голова, керівник, вождь
 promitto, misi, mittum, 3 – обіцяти, провіщати
 pugno, -āvi, -ātum, 1 – битися, боротися
 rex, regis, m – цар
 Romā, -ae, f – Рим
 Romulus, -i, m – Ромул (міфічний засновник, перший цар Риму 753 – 716 р.р.
 до н. е.)
 sed – але
 senex, senis, m – старий
 socius, -ii, m – друг, товариш, спільник
 sum, esse, -, fui – бути
 Troiā, -ae, f – Троя
 unus, -a, -um – один, одна, одне
 urbs, urbis, f – місто

Вправа № 4. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Nominem ex operibus eius cognoscere. – Людину пізнають за її працею.
2. Trahit sua quemque voluptas. – Кожного захоплює своя пристрасть.
3. Suum quique. – Кожному своє.
4. Omnia mea mecum porto. – Усе своє ношу із собою.
5. Qui non est nobiscum, adversus non est. – Хто не з нами, той проти нас.

Прислівник (*Adverbium*)

Подібно до прислівників в українській мові латинські прислівники можуть бути утворені від різних частин мови: від іменників, від прикметників, займенників та ін.

Прислівники в латинській мові поділяються на дві групи:

1) самостійні: iam – вже, fere – майже, semper – завжди, vix – ледве, через силу, nunc – тепер, ubi – де, ibi – там, mox – скоро, saepe – часто;

2) похідні, що утворюються від прикметників.

Утворення похідних прислівників

Від прикметників 1-2-ї відміни прислівники утворюються додаванням до основи прикметника суфікса –e:

Прикметник	Основа прикметника	Суфікс	Прислівник
longus, -a, -um – довгий, -a, -e	long-	-e	longe – довго
clarus, -a, -um – відомий, -a, -e	clar-		clare – відомо
altus, -a, -um – високий, -a, -e	alt-		alte – високо
niger, -gra, -grum – темний, -a, -e	nigr-		nigre – темно
miser, -ëra, -ërum – бідний, -a, -e	miser-		misëre – бідно

N.B! Від деяких прикметників 2-ї відміни прислівники утворюються шляхом приєднання до основи прикметника суфікса –o і, по суті, являють собою застиглу форму Abl. sing. 2-ї відміни:

raro – рідко (rarus, -a, -um – рідкий, -a, -e)

sero – пізно (serus, -a, -um – пізній, -я, -e)

falso – фальшиво (falsus, -a, -um – фальшивий, -a, -e).

Від прикметників 3-ї відміни прислівники утворюються додаванням до основи прикметника суфікса –iter. Якщо основа прикметника закінчується на –nt, то до основи прикметника додають суфікс –er.

Прикметник	Основа прикметника	Суфікс	Прислівник
acer, acris, acre – гострий, -a, -e	acer-	-iter	acriter – гостро
brevis, -e – короткий, -a, -e	brev-		breviter – коротко
levis, -e – легкий, -a, -e	lev-		leviter – легко
felix, -icis – щасливий, -a, -e	felic-		feliciter – щасливо
sapiens, -ntis – розумний, -a, -e	sapient-	-er	sapienter – розумно
recens, -ntis – свіжий, -a, -e	recent-		recenter – свіжо

N.B! У значенні прислівника вживаються форми прикметника середнього роду в Acc. sing. або Nom. sing.:

Ceterus, -a, -um – інший, -a, -e (ceterum – зрештою, між іншим)
 primus, -a, -um – перший, -a, -e (primum – спочатку)
 facilis, -e – легкий, -a, -e (facile – легко).

Вищий ступінь порівняння прислівників

Вищий ступінь прислівників являє собою вищий ступінь прикметників середнього роду однини.

Прикметник	Прислівник вищого ступіня (основа прикметника + ius)
longus, -a, -um – довгий, -a, -e	longius - довше
clarus, -a, -um – відомий, -a, -e	clarius - відоміше
altus, -a, -um – високий, -a, -e	altius - вище
fortis, -e – хоробрий, -a, -e	fortius - хоробріше
gracilis, -e – стрункий, -a, -e	gracilius - стрункіше
brevis, -e – короткий, -a, -e	brevius - коротше
acer, acris, acre – гострий, -a, -e	acrius - гостріше
sapiens, -ntis – розумний, -a, -e	sapientius - розумніше

Найвищий ступінь порівняння прислівників

Найвищий ступінь прислівників утворюється від практичної основи найвищого ступіня прикметників шляхом заміни родового закінчення **-us** на суфікс **-e**.

Найвищий ступінь прикметників	Найвищий ступінь прислівників
longissimus, -a, -um – найдовший, -a, -e	longissime - найдовше
clarissimus, -a, -um – найвідоміший, -a, -e	clarissime – найвідоміше
altissimus, -a, -um – найвищий, -a, -e	altissime – найвище
fortissimus, -a, -um – найхоробріший, -a, -e	fortissime – найхоробріше
gracillimus, -a, -um – найстрункіший, -a, -e	gracillime – найстрункіше
brevissimus, -a, -um – найкоротший, -a, -e	brevissime – найкоротше
acerrimus, -a, -um – найгостріший, -a, -e	acerrime – найгостріше
sapientissimus, -a, -um – найрозумніший, -a, -e	sapientissime – найрозумніше

Вправа № 1. Утворіть від прикметників прислівники та ступені порівняння прислівників:

honestus, simplex, gravis, recens, pulcher, gracilis, celer, altus, brevis, crudelis, bonus, validus, malus.

Вправа № 2. Перекладіть речення:

1. Mos erat Spartānis breviter respondere, fortiter pugnare, patienter et constanter labores tolerare, honeste vivere. 2. Sane et tranquille vivit, qui honeste vivit. 3. Valetudinem tuam curas diligenter. 4. Canis timidus vehementius latrat, quam mordet. 5. Quo plura habemus, eo cupimus ampliora. 6. Gracius ex ipso fonte bibuntur aquae.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

altus, -a, -um – високий, -а, -е

amplus, -a, -um – великий, -а, -е; просторий, -а, -е

aqua, -ae, f – вода

bibo, bibi, -, 3 – пити

bonus, -a, -um – добрий, -а, -е

brevis, -e – короткий, -а, -е

canis, -is, m, f – пес

celer, -eris, -ere – швидкий, -а, -е

constans, -ntis – твердий, -а, -е; стійкий, -а, -е

crudelis, -e – безжалісний, -а, -е

cupio, -ivi, -itum, 3 – дуже бажати, жадати

cura, -ae, f – турбота

diligens, -ntis – старанний, -а, -е; дбайливий, -а, -е

ex (з Abl.) – з, із

fons, fontis, m – джерело, початок

fortis, -e – хоробрий, -а, -е

gracilis, -e – стрункий, -а, -е

gravis, -e – важкий, -а, -е

habeo, -ui, -itum, 2 – мати

honestus, -a, -um – чесний, -а, -е

ipse, ipsa, ipsum – сам, сама, само

is, ea, id – той, та, те

labor, -oris, m – робота

latro, -avi, -atum, 1 – гавкати, гарчати, ричати, валувати

malus, -a, -um – поганий, -а, -е

mordeo, momordi, morsum, 2 – гризти, кусати

mos, moris, m – звичай, вдача, характер

patiens, -ntis – терплячий, -а, -е

pugno, -avi, -atum, 1 – битися, боротися

plures, -a (compar. до multi – численні) – більш численні

pulcher, -chra, -chrum – красивий, -а, -е

quam – чим

qui, quae, quod – який, яка, яке

quo – куди, де, доки

recens, -ntis – свіжий, -а, -е

respondeo, -ndi, -nsum, 2 – відповідати, виправдовуватись, відгукуватись
 sanus, -a, -um – здоровий, -а, -е
 simplex, -īcis – простий, -а, -е
 Spartanus, -ī, m – спартанець
 sum, esse, - , fui – бути
 timīdus, -a, -um – боязкий, -а, -е; обережний, -а, -е
 tolero, -āvi, -ātum, 1 – зносити
 tranquillus, -a, -um – тихий, -а, -е; спокійний, -а, -е
 tuus, tua, tuum – твій, твоя, твоє
 valetudo, -īnis, f – здоров'я
 valīdus, -a, -um – здоровий, -а, -е; сильний, -а, -е; могутній, -я, -є
 vehemens, -ntis – злий, -а, -е; завзятий, -а, -е; сильний, -а, -е
 vivo, vixi, victum, 3 – мешкати, жити, харчуватися.

Вправа № 3. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Cras, cras et semper cras et sic dilabitur aetas. – Завтра, завтра і завжди завтра і так проходить вік (життя).
2. Suaviter in modo, fortiter in re. – М'яко за формою, рішуче в ділі.
3. Vade fortiter, vade feliciter. – Іди сміливо, іди щасливо.
4. Citius, altius, fortius. – Швидше, вище, сильніше.
5. Aliena vitia melius vident homines, quam sua. – Люди краще бачать чужі недоліки, ніж свої.

Дієслово
(*Verbum*)

Загальна характеристика.
Граматичні категорії дієслова.

1. Особа	-	<u>persōna</u>
перша	-	prima
друга	-	secunda
третья	-	tertia
2. Число	-	<u>numērus</u>
однина	-	singulāris
множина	-	plurālis
3. Стан	-	<u>genus</u>
активний	-	actīvum
пасивний	-	passīvum
4. Спосіб	-	<u>modus</u>

дійсний	-	indicatīvus
умовний	-	coniunctīvus
наказовий	-	imperatīvus

5. Час	-	tempus
теперішній	-	praesens
минулий недоконаний	-	imperfectum
майбутній 1-й недоконаний	-	futūrum primum
минулий доконаний	-	perfectum
давноминулий доконаний	-	plusquamperfectum
майбутній 2-й доконаний	-	futūrum secundum

6. Дієвідміна	-	coniugatio.
----------------------	---	--------------------

N.B! У латинській мові чотири дієвідмини.

Тип дієвідмини визначається за кінцевим звуком основи інфекта.

Основа інфекта визначається за формою infinitīvus praesentis actīvi (неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану) шляхом відкидання закінчення **-re** у 1-й, 2-й та 4-й дієвідмінах, **-ēre** у 3-й дієвідміні.

Таблиця

Визначення типу дієвідмини та основи інфекта у дієсловах:

Infinitīvus praesentis actīvi	Закінчення inf. praes. act.	Основа інфекта	Кінцевий звук основи інфекта	Тип дієвідмини
amāre	-re	amā-	-ā	1
docēre	-re	docē-	-ē	2
legēre	-ēre	leg-	приголосний	3
audīre	-re	audī-	-ī	4

Основні форми дієслова

Латинське дієслово має чотири основні форми (подаються у словнику):

1.	Praesens indicatīvi actīvi 1 sing.	Теперішній час дійсного способу активного стану, 1 особа однини
2.	Perfectum indicatīvi actīvi 1 sing.	Минулий час дійсного способу активного стану, 1 особа однини
3.	Supinum	Супін (віддієслівний іменник)
4.	Infinitīvus praesentis actīvi	Неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану

Наприклад:

Praesens indicatīvi actīvi, 1 sing.	Perfectum indicatīvi actīvi, 1 sing.	Supinum	Infinitīvus praesentis actīvi
orno	ornāvi	ornātum	ornāre - прикрашати
doceo	docui	docitum	docēre - навчати
lego	legi	lectum	legēre - читати
audio	audīvi	audītum	audīre - слухати

Основи дієслова

У латинській мові дієслова мають три основи:

- основа перфекта,
- основа супіна,
- основа інфекта.

N.B!

Основа перфекта визначається за формою perfectum indicatīvi actīvi (друга основна форма) шляхом відкидання закінчення **-i** у першій особі однини.

Основа супіна визначається за формою supinum (третя основна форма) шляхом відкидання закінчення **-um**.

Основа інфекта визначається за формою infinitīvus praesentis actīvi (четверта основна форма) шляхом відкидання закінчення **-re** у дієслів 1-ї, 2-ї, 4-ї дієвідмін та закінчення **-ēre** у дієслів 3-ї дієвідміни.

Наприклад:

Praesens indicatīvi actīvi, 1 sing.	Perfectum indicatīvi actīvi, 1 sing.	основа перфекта	Supinum	основа супіна	Infinitīvus praesentis actīvi	основа інфекта
orno, 1	ornāv- i	ornāv-	ornāt- um	ornāt-	ornā- re	ornā-
doceo, 2	docu- i	docu-	docīt- um	docīt-	docē- re	docē-
lego, 3	leg- i	leg-	lect- um	lect-	leg- ēre	leg-
audio, 4	audīv- i	audīv-	audīt- um	audīt-	audī- re	audī-

Наказовий спосіб теперішнього часу активного стану (*Modus imperatīvus praesentis actīvi*)

Наказовий спосіб має форми: 2-ї особи однини і 2-ї особи множини.

За правилом при утворенні наказового способу в 2-й особі однини від дієслів 1-ї, 2-ї та 4-ї дієвідміни вживається основа інфекта, а в 2-й особі множини до основи інфекта додається закінчення **-te** (порівн. з українською мовою: читай-те, відвідай-те, кохай-те).

У дієслів 3-ї дієвідміни при утворенні наказового способу у 2-й особі однини до основи інфекта додається закінчення **-ĕ**, а у 2-й особі множини між основою інфекта та закінченням **-te** ставиться сполучний голосний **-ī**.

Таблиця

Утворення наказового способу дієслів:

Infinitivus praesentis activi	Основа інфекта	Діє-відміна	2sing. modus imperativus	2 plur. modus imperativus
amāre	amā-	1	ama! - люби!	amāte! - любіть!
ornāre	ornā-	1	orna! - прикрашай!	ornāte! - прикрашайте!
docēre	docē-	2	doce! - навчай!	docēte! - навчайте!
movēre	movē-	2	move! - рухай!	movēte! - рухайте!
audīre	audī-	4	audi! - слухай	audīte! - слухайте!
punīre	punī-	4	puni! - карай!	punīte! - карайте!
N.B!				
legēre	leg-	3	legĕ! - читай!	legīte! - читайте!
scribēre	scrib-	3	scribĕ! - пиши!	scribīte! - пишіть!

У дієслів *dico, -ĕre* - говорити, *duco, -ĕre* - вести, *facio, -ĕre* – робити кінцевий голосний **-ĕ** у 2-й особі однини наказового способу не ставиться: *dic!* - говори!; *duc!* - веди!; *fac!* – роби!

Вправа № 1. Визначте по формі інфінітива дієвідміну дієслів та їх основи. Утворіть наказовий спосіб, перекладіть утворені форми дієслів:

Infinitivus praesentis activi	Переклад	Діє-відм.	Основа	Imperativus 2 singularis	Imperativus 2 pluralis
movēre	рухати	2	movē-	movē! – рухай!	movēte! – рухайте!

Salutāre – вітати; *defendēre* – захищати; *parcēre* – щадити; *perīre* – відкривати; *mittēre* – посилати; *pugnāre* – битися; *punīre* – карати; *debēre* – бути зобов'язаним.

Вправа № 2. Прочитайте і перекладіть:

Divide et impĕrā! Vivēre est militāre! Sapĕre audī! Errāre hūmānum est. Docēte! Legīte et scribīte! Demonstrā! Salvēte, amīci studiosi! Pugnā pro patriā!

Лексичний мінімум

amīcus, -i, m – друг

audio, -īvi, -ītum, 4 – слухати

demonstro, -āvī, -ātum, 1 – показувати

divido, visī, visum, 3 – розділяти

doceo, -ui, -itum, 2 – навчати
 erro, -āvi, -ātum, 1 – помилятися
 impero, -āvi, -ātum, 1 – наказувати
 lego, legi, lectum, 3 – читати
 milito, -āvi, -ātum, 1 – боротися
 patriā, -ae, f – батьківщина
 pro (з Abl.) – згідно, ради, для
 pugno, -āvi, -ātum, 1 – битися, боротися
 salveo, -, -, 2 – бути здоровим
 scribo, -psi, -ptum, 3 – писати
 studiosus, -i, m – студент
 vivo, vixi, victum, 3 – жити.

Часи системи інфекта

Узагальнююча таблиця
 часів системи інфекта активного та пасивного станів:

Часи системи інфекта	Основа інфекта	Суфікс	Закінчення
Praesens indicatīvi actīvi Praesens indicatīvi passīvi	Основа інфекта	—	Actīvum sing. plur. 1. -o/m 1. -mus 2. -s 2. -tis 3. -t 3. -nt
Imperfectum indicatīvi actīvi Imperfectum indicatīvi passīvi		-ba- (1-2 дієв.) -ēba- (3-4 дієв.)	
Futūrum 1 indicatīvi actīvi Futūrum 1 indicatīvi passīvi		-b- (1-2 дієв.) 3-4 дієвідм. -a- (1 s.) -e- (2 s. – 3 pl.)	Passīvum sing. plur. 1. -or/r 1. -mur 2. -ris 2. -mini 3. -tur 3. -ntur

Узагальнююча таблиця часів системи інфекта (praesens, imperfectum, futūrum primum) показує, що **спільність** усіх часів недоконаного виду полягає у використанні основи інфекта та особових закінчень активного та пасивного станів. **Відрізняються** ж вони наявністю суфіксів **-ba-**, **-ēba-** у imperfectum, **-b-**, **-a-**, **-e-** у futūrum primum, чи їх відсутністю (у praesens).

Теперішній час недоконаного виду дійсного способу активного стану
(Praesens indicatīvi actīvi)

Praesens indicatīvi actīvi утворюється додаванням до основи інфекта особових закінчень активного стану:

Sing. 1. -o	Plur. 1. -mus
2. -s	2. -tis
3. -t	3. -nt

Таблиця

Відмінювання дієслів у praesens indicatīvi actīvi:

Число	Особа	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
		ornāre (ornā-)	docēre (docē-)	legēre (leg-)	audīre (audī-)
Sing.	1.	orno (ornā+o)	doceo	lego	audio
	2.	ornas	doces	legīs	audis
	3.	ornat	docet	legīt	audit
Plur.	1.	ornāmus	docēmus	legīmus	audīmus
	2.	ornātis	docētis	legītis	audītis
	3.	ornant	docent	legūnt	audiūnt
		1s.я прикрашаю	1s. я навчаю	1s. я читаю	1s. я слухаю

N. B! У 1-й дієвідміні в 1-й особі однини (далі 1 s.) кінцевий голосний основи інфекта -ā зливається з закінченням -o: amāre: **amā + o - amo** (я люблю); laborāre: **laborā + o - laboro** (я працюю). У 3-й дієвідміні між основою і закінченням вставляється сполучний голосний **-ī-** (крім 1-ї особи однини): scribīt (він пише), в 3-й особі множини (3 pl.) - **-ū-**: scribūnt (вони пишуть).

Вправа № 1. Прочитайте вголос, перекладіть українською мовою, знайдіть зайві слова:

Manēre, extrēmus, incōlo, necāre, servāmus, socius, habēre, dormīre, cantātis, condītis, iubent, amas, laborāmus, defendūnt.

Вправа № 2. Визначте основу інфекта та утворіть 1-у особу однини і 3-ю особу множини від дієслів. Перекладіть українською мовою:

Reddēre, promittēre, ignorāre, probāre, nocēre, nescīre, debēre, consentīre.

Вправа № 3. Провідмініяйте узгоджені словосполучення:

Славна перемога (victoria, -ae, f – перемога, clarus, -a, -um – славний, -a, -e);
наша тяжка провина (culpa, -ae, f – провина, latus, -a, -um – тяжкий, -a, -e,
poster, nostra, nostrum – наш, наша, наше).

Вправа № 4. Визначте форми дієслів, перекладіть, утворіть форму інфінітиву і форму 1-ї особи однини теперішнього часу:

Dicūnt, vidētis, vivīt, tacēmus, cogitātis, impēras, legīmus, pugnātis, scribite,
monstra, vivūnt, narrant, vincīmus, scis, docet, dicīs, legītis, mitto, sentīmus,
sentiūnt, docēte, senti.

Зразок:

Дієслово	Час, спосіб, стан	Особа, число	Дієвідміна	Переклад
ama-nt	praesens ind. act.	3 plur.	1	Вони кохають

Infinitivus praesentis activi – amare (кохати);

1s. praes. ind. act. – amo (я кохаю).

Вправа № 5. Прочитайте основні дієслівні форми, визначте дієвідміну, провідмініяйте у praesens indicativi activi виділені дієслова і перекладіть. Утворіть наказовий спосіб від дієслів, перекладіть:

<u>Credo</u> , -didi, -ditum, -ēre	–	вірити
vivo, vixi, victum, -ēre	–	жити
libero, -āvi, -ātum, -āre	–	звільняти
sedeo, sedi, sessum, -ēre	–	сидіти
<u>scio</u> , scivi, scitum, -īre	–	знати.

Вправа № 6. Прочитайте тексти і перекладіть:

De Germaniā antiqua

Gaius Iulius Caesar et Publius Cornelius Tacitus vitam incolārum Germaniae antiquae describunt. Incolae Germaniae antiquae agricultūrae non student et littēras negligunt. Vita incolārum libera est, nam nulla disciplina impedit. Incolae Germaniae excelsam statūram habent in pugnīs hastas et sagittas gerunt, galeas non habent.

De Lunā

Forma Lunae rotunda est. Luna terrae propinqua est. Luna et stellae noctu terram illustrant. Luna saepe figuram littērae C habet. Non semper Lunam videmus: umbra terrae interdum obscurat Lunam. Luna plena nautis grata est. Luna et stellae nautis viam monstrant. Nautis multae stellae notae sunt. Dea Lunae est Diana.

У цьому тексті вживаються прикметники у формі жіночого роду:

rotunda	–	кругла,
plena	–	повна,
multa	–	численна,
propinqua	–	близька,
grata	–	приємна,
nota	-	відома.

Вправа № 7. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Dum spiro – spero. – Доки живу – сподіваюсь.
2. Bis dat, qui cito dat. – Двічі дає той, хто дає вчасно.
3. Mala herba cito crescit. - Погана трава швидко росте.
4. Verba movent, exempla trahunt. - Слова хвилюють, приклади захоплюють.
5. Medice, cura te ipsum! - Лікарю, вилікуй сам себе!
6. Littēra scripta manet. - Написана літера залишається.
7. Cum tacent, clamant. - Коли вони мовчать, вони кричать.

8. Aquila non captat muscas. - Орел не ловить мух.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

ab (з Abl.) –	від	narro, -āre –	розповідати
ago, -ĕre –	робити, діяти	nihil –	ніщо
amicitia, -ae, f –	дружба	nullus, -a, -um –	жоден
dico, -ĕre –	говорити, називати	nunquam –	ніколи, ні за що
disco, -ĕre –	вчитися	orno, -āre –	прикрашати
defendo, -ĕre –	захищати	sagitta, -ae, f –	стріла
doceo, -ĕre –	навчати	scio, -īre –	знати
dormio, -īre –	спати	socius, -ii, m –	друг, товариш
facile –	легко	studeo, -ĕre –	навчатися
impedio, -īre –	перешкоджати	taceo, -ĕre –	мовчати
incōla, -ae, f, m –	мешканець (-нка)	video, -ĕre –	бачити
mitto, -ĕre –	посилати		
monstro, -āre –	показувати		

Теперішній час недоконаного виду дійсного способу пасивного стану (*Praesens indicatīvi passīvi*)

Praesens indicatīvi passīvi утворюється додаванням до основи інфекта особових закінчень пасивного стану:

Sing. 1. -or	Plur. 1. -mur
2. -ris	2. -mini
3. -tur	3. -ntur

Таблиця

Відмінювання дієслів у praesens indicatīvi passīvi:

Число	Особа	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
		ornāre (ornā-)	docēre (docē-)	legere (leg-)	audire (audī-)
Sing.	1.	ornor (ornā+or)	doceor	legor	audior
	2.	ornāris	docēris	legēris	audīris
	3.	ornātur	docētur	legītur	audītur
Plur.	1.	ornāmur	docēmur	legīmur	audīmur
	2.	ornāmini	docēmini	legīmini	audīmini
	3.	ornāntur	docēntur	legūntur	audiūntur
		1s. мене прикрашають	1s. мене навчають	1s. мене читають	1s. мене слухають

N. В! 1. У 1-й дієвідміні в 1-й особі однини (далі 1 s.) кінцевий голосний основи інфекта зливається з закінченням -or: amāre: amā + or - amor (мене люблять); apellāre: apellā + or - apellor (мене кличуть).

2. У 3-й дієвідміні між основою та закінченням ставляться сполучні голосні (крім 1-ї особи однини), які трансформуються залежно від наступного приголосного (-ě- перед -r; -ŷ- перед -ntur, -ŷ- – у всіх інших позиціях).

Співвідношення активної та пасивної конструкцій речення (*ablativus auctōris i ablativus instrumenti*)

N.В! Замінюючи активну конструкцію пасивною, дотримуйтесь правил.

Коли змінюється активна конструкція на пасивну, то прямий додаток стає підметом, а підмет – непрямим додатком в аблятиві. Якщо підмет активної конструкції означає діючу особу, то перед аблятивом ставиться прийменник “a” (перед приголосним), “ab” (перед голосним або “h”). Такий аблятив називається *ablativus auctōris* – аблятив діючої особи. Якщо підмет активної конструкції означає неживий предмет, то перед аблятивом прийменник не ставиться і такий аблятив називається *ablativus instrumenti* - аблятив знаряддя. Присудок пасивної конструкції ставиться у пасивній формі й узгоджується з підметом.

Активна конструкція:

Magister fabulam narrat. – Учитель розповідає байку.

Agricolae agros colunt. – Землероби обробляють поля.

Пасивна конструкція:

Fabula a magistro narratur. – Байка розповідається учителем.

Agri ab agricolis coluntur. – Поля обрабляються землеробами.

Вправа № 1. Визначте форму дієслів, утворіть *infinitivus praesentis passivi*, 1 особу однини теперішнього часу пасивного стану. Перекладіть українською мовою:

Vincēris, vincitur; vocāris, vocāmur; punitur, puniuntur; doces, docet, docētis, docēris; audior, audiunt, audimini; appellāte, appellor, appellantur; defendē, defendimus, defendēris; monētis, monentur, monentur.

Вправа № 2. Провідмініайте в *praesens indicativi passivi*:

Munio, -īre (укріпляти), rogo, -ēre (керувати), nomino, -āre (називати), timeo, -ēre (боятися).

Вправа № 3. Узгодьте та провідмініайте словосполучення, перекладіть українською мовою:

agricola, -ae, m	–	землероб
honestus, -a, -um	–	чесний, -а, -е.

Вправа № 4. Доберіть правильний переклад:

audīris	–	мене посилають
muniūntur	–	вас очікують
mittor	–	його вважають, вважається
pugnātur	–	їх читають
exspectāmini	–	тебе слухають
putātur	–	б'ються, йде битва
vidēmur	–	їх зміцнюють
amat	–	нас бачуть
legūntur	–	він кохає.

Вправа № 5. Поясніть латинське походження та значення слів:
Кредо, мараторій, орнамент, демонструвати, акваторія, територія.

Вправа № 6. Перетворіть пасивний зворот на активний:

Victoria concordia gignitur. Statua a puellis ornatur. Puellae a magistra laudantur. Via stellis monstratur. Bonus liber non semel legitur. Troia a Graecis expugnatur. Patria in periculis a viris defendi debetur.

Вправа № 7. Прочитайте текст і перекладіть:

Theseus et Ariadna.

In insula Creta, ubi regnat Minos, Daedalus, artifex ingeniosus, magnum Labyrinthum aedificat, plenum viarum flexuosarum. Labyrinthum a saevo monstro Minotauro custoditur. Aegaeus, rex Atticae, tributum pendet in Cretam, scilicet septem (7) pueros et puellas mittere debet ad victimas monstro. Ei miseri a monstro statim devorantur. Theseus, Aegaei filius, proponat sibi bestiam saevam necare et patriam ab ea horrida poena liberare. Itaque cum sociis suis ex Attica navigat et in Cretam advenit. Ibi Ariadna, filia Minois (Gen.), adiuvere eum constituit atque filum longum et gladium mirum donat. Theseus, ut intrat Labyrinthum, alligat id filum ad portam, et ita certa via in Labyrintho servatur. Gladio miro feliciter Minotaurus necatur, Theseus vero filii auxilio ex Labyrintho venit. Denique cum Ariadna in Atticam navigat.

Вправа 8. Дайте відповідь на запитання:

1. Quid Daedalus, artifex ingeniosus, aedificat?
2. Quis Labyrinthum custodit?
3. Quod tributum horridum Aegaeus, rex Atticae, pendet in Cretam?
4. Quis proponat sibi Minotaurum necare?
5. Quid Ariadna Theseo donat?
6. Quomodo Theseus ex Labyrintho venit?

Вправа 9. Назвіть українські (англійські, французькі, німецькі) еквіваленти від латинських слів:

Curāre, accusāre, docēre, audīre, auscultāre, intellegēre, provocāre, dignoscēre, separāre, salutāre.

Вправа 10. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Tertium non datur. – Третього не дано.
2. Clavus clavo pellitur. – Клин клином вибивають.
3. Tempora mutāntur, et nos mutāmur in illis. – Часи міняються, і ми міняємося разом з ними.
4. Si vis amāri - ama. – Коли хочеш, щоб тебе любили – люби.
5. Approbātur. – Дозволено.
6. Peccant reges, plectūntur Achili. – Грішать царі, а страждають ахейці.
7. De te fabūla narrātur. – Про тебе байка мовиться.
8. Memoria minuitur, nisi exercetur. – Пам'ять притупляється, якщо її не тренуватимеш.
9. Amīcus certus in re incerta cernitur. – Вірний друг пізнається в біді.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

advenio, -īre	–	прибувати	laudo, -āre	–	хвалити
aedificio, -āre	–	будувати	liber, -bri, m	–	книга
alligo, -āre	–	прив'язувати	longus, -a, -um	–	довгий, -а, -е
artifex, -icis, m	–	мистець, майстер	mirus, -a, -um	–	дивний, -а, -е
atque	–	і, а, також	miser, -ēra, -ērum	–	бідний, -а, -е
audio, -īre	–	слухати	mitto, -ēre	–	посилати
auxilium, -i, n	–	допомога, засіб	monstro, -āre	–	вказувати, показувати
bonus, -a, -um	–	добрий, -а, -е	navigo, -āre	–	плавати
certus, -a, -um	–	вірний, -а, -е	peco, -āre	–	вбивати
clamo, -āre	–	кричати	pendeo, -ēre	–	висіти
concordia, -ae, f	–	злагода	plenus, -a, -um	–	повний, -а, -е
constituo, -ēre	–	ставити, будувати	poena, -ae, f	–	кара, покарання
cum	–	з, разом з	propono, -ēre	–	виставляти
custodio, -īre	–	охороняти, берегти	pugno, -āre	–	битися
debeo, -ēre	–	бути винним	punio, -īre	–	карати
denique	–	нарешті, вкінці	puto, -āre	–	вважати
devoro, -āre	–	пожирати, з'їдати	quid	–	що
doceo, -ēre	–	навчати	quis	–	хто
dono, -āre	–	дарувати, давати	quomodo	–	як, яким чином
ex	–	з	regno, -āre	–	царювати
exspecto, -āre	–	битися	rex, regis, m	–	цар
expugno, -āre	–	здобувати	saevus, -a, -um	–	жорстокий, а, е
feliciter (adv.)	–	щасливо, успішно	semel	–	раз і назавжди
filius, -ii, m	–	син	servo, -āre	–	зберігати
filum, -i, n	–	нитка	socius, -ii, m	–	спільник
flexuosus, -a, -um	–	звивистий, -а, -е	statim	–	негайно

gigno, -ĕre	–	народжувати	statua, -ae, f	–	статуя
gladius, -ii, m	–	меч	tribūtum, -i, n	–	податок, данина
horridus, -a, -um	–	суворий, -a, -e	venio, -īre	–	приходить
ingeniosus, -a, -um	–	щироодарений від природи	verus, -a, -um	–	дійсний, -a, -e
intellego, -ĕre	–	розрізнявати	victoria, -ae, f	–	перемога
intra (з Acc.)	–	всередині, протягом	video, -ĕre	–	бачити
is, ea, id	–	той, та, те	vinco, -ĕre	–	перемагати
ita	–	так, таким чином	voco, -āre	–	кликати
itāque	–	таким чином, отже			

Минулий час недоконаного виду дійсного способу активного стану (*Imperfectum indicatīvi actīvi*)

Imperfectum indicatīvi actīvi утворюється додаванням до основи інфекта суфіксів **-ba-** (1-2 дієвідміни), **-ēba-** (3-4 дієвідміни) та особових закінчень активного стану:

Sing. 1. -m	Plur. 1. -mus
2. -s	2. -tis
3. -t	3. -nt

Таблиця

Відмінювання дієслів в *imperfectum indicatīvi actīvi*:

Число	Особа	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
		ornāre (ornā-)	docēre (docē-)	legēre (leg-)	audīre (audī-)
Sing.	1.	ornābam	docēbam	legēbam	audiēbam
	2.	ornābas	docēbas	legēbas	audiēbas
	3.	ornābat	docēbat	legēbat	audiēbat
Plur.	1.	ornabāmus	docebāmus	legebāmus	audiebāmus
	2.	ornabātis	docebātis	legebātis	audiebātis
	3.	ornābant	docēbant	legēbant	audiēbant
		1s.я прикрашав	1s. я вчив	1s. я читав	1s. я слухав

N. B! У 1-й особі однини в активному стані закінчення **-m**, тому що суфікс закінчується на голосний (**-ba-**; **-ēba-**).

Минулий час недоконаного виду дійсного способу пасивного стану (*Imperfectum indicatīvi passīvi*)

Imperfectum indicatīvi passīvi утворюється додаванням до основи інфекта суфіксів **-ba-** (1-2 дієвідміни), **-ēba-** (3-4 дієвідміни) та особових закінчень пасивного стану:

Sing. 1. -r	Plur. 1. -mur
-------------	---------------

2. -ris
3. -tur

2. -mini
3. -ntur

Таблиця

Відмінювання дієслів в imperfectum indicatīvi passīvi:

Число	Особа	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
		ornāre (ornā-)	docēre (docē-)	legēre (leg-)	audīre (audī-)
Sing.	1.	ornābar	docēbar	legēbar	audībar
	2.	ornabāris	docebāris	legebāris	audiebāris
	3.	ornabātur	docebātur	legebātur	audiebātur
Plur.	1.	ornabāmur	docebāmur	legebāmur	audiebāmur
	2.	ornabāmini	docebāmini	legebāmini	audiebāmini
	3.	ornabāntur	docebāntur	legebāntur	audiebāntur
		1s. мене прикрашали	1s. мене вчили	1s. мене читали	1s. мене слухали

N.B! У першій особі однини в пасивному стані закінчення -r, тому що суфікс закінчується на голосний(-ba-; -eba-).

Вправа № 1. Продовжіть відмінювання дієслів:

a) imperfectum indicatīvi activi:

colēre, 3 – обробляти

timēre, 2 – боятися

colēbam

timēbam

colēbas...

timēbas...

b) imperfectum indicatīvi passivi:

vastāre, 1 – спустошувати

punīre, 4 – карати

vastābar

puniēbar

vastabāris...

puniebāris...

Вправа № 2. Визначте граматичні категорії (дієвідміна, особа, число, час, спосіб, стан) дієслів:

mittēbat, mittebātur, mitto, mittēris, mittebāmus; serviūntur, serviēbas, servis, serviebāmur, serviēbant; narrābam, narrabāmini, narrāmur, narrabāmur, narro; docēbat, doces, docebāris, docēbant, docēmus, docent.

Вправа № 3. Пригадайте по два слова кожної дієвідміни. Утворіть від них третю особу множини для imperfectum indicatīvi passivi, praesens indicatīvi passivi:

Наприклад: visitāre – visitabāntur – visitāntur...

Вправа № 4. Прочитайте текст і перекладіть:

I. De Neptunō, Mercuriō et Aesculapiō

Popūli antiqui multos deos colēbant. Neptūnus in Oceāno habitābat. Nautae Neptuno equos et tauros immolābant. Mercurius, deus mercatūrae, erat nuntius deōrum. Aesculapium medīci colēbant. Graeci Aesculapio gallos immolābant. Neptūni arae plerumque in ripis fluviorum erant, Mercurii in viis, Aesculapii in lucis. Ita in fabūlis poētae antiqui narrābant.

II. De amicitia lupi fabūla

Asinus aegrotus erat. Filium parvum habēbat. Filius in stabūlo aegrōtum curabat. Ad aegrōtum asinum properabant lupi et stabūlo appropinquabant. Tum unus e lupis ostium stabūli pulsat et clamat: “Apēri, mi aselle! Amīci tui appropinquant”. Filius lupis respondebat: “Amicōrum verba blanda audio, sed lupo imprōbos video”.

Вправа № 5. Перекладіть латинською мовою:

1. Античні народи шанували Меркурія, Нептуна і Ескулапа. 2. Де жив Нептун? 3. Греки приносили в жертву Нептуну коня та вола, Ескулапу – півня. 4. Так розповідають античні поети в казках.

Вправа № 6. Поясніть значення та латинське походження слів:

Форум, медик, окуляри, екземпляр, премія, магістр, аграрний, мізерний.

Вправа № 7. Провідміняти словосполучення:

Columba egregia (чудова голубка); terra incognita (невідома земля); edictum Romanum (римський указ); factum bonum (добрий учинок); ager publicus (громадське поле).

Вправа № 8. Запам’ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Quod erat demonstrandum. – Що і треба було довести.
2. De asīni umbra disceptāre. – Сперечатись про тінь осла.
3. Omnia mea mecum porto. – Усе своє ношу з собою.

4. Lupus malus ovium custos est. – Вовк - поганий сторож овець.

5. Quaerite et invenietis. – Шукайте і знайдете.

Майбутній час перший
недоконаного виду дійсного способу активного стану
(Futūrum primum indicatīvi actīvi)

Futūrum primum indicatīvi actīvi утворюється від дієслів 1-2 дієвідміни додаванням до основи інфекта суфікса **-b-**, у 3-4 дієвідмінах додаванням до основи інфекта у 1-й особі однини суфікса **-a-**, у всіх інших особах та числах – суфікса **-e-** та особових закінчень активного стану:

Sing. 1.	-o/m	Plur. 1.	-mus
2.	-s	2.	-tis
3.	-t	3.	-nt

Таблиця

Відмінювання дієслів у futūrum primum indicatīvi actīvi:

Число	Особа	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
		ornāre	docēre	legēre	audīre
		(ornā-)	(docē-)	(leg-)	(audī-)
Sing.	1.	ornabo	docebo	legam	audiam
	2.	ornabīs	docebīs	leges	audies
	3.	ornabīt	docebīt	leget	audiet
Plur.	1.	ornabīmus	docebīmus	legemus	audiemus
	2.	ornabītis	docebītis	legetis	audietis
	3.	ornabūnt	docebūnt	legent	audient
		1s. я прикрашу	1s. я навчу	1s. я прочитаю	1s. я послухаю

N. B! При утворенні futūrum primum indicatīvi actīvi у дієсловах 1-2 дієвідміни, починаючи з 2-ї особи однини вживаються сполучні голосні **-ī-**, **-ū-** (в залежності від числа та особи дієслова).

Майбутній час перший
недоконаного виду дійсного способу пасивного стану
(Futūrum primum indicatīvi passīvi)

Futūrum primum indicatīvi passīvi утворюється від дієслів 1-2 дієвідміни додаванням до основи інфекта суфікса **-b-**, у 3-4 дієвідмінах додаванням до основи інфекта у 1-й особі однини суфікса **-a-**, у всіх інших особах та числах суфікса **-e-** та особових закінчень пасивного стану:

Sing. 1.	-or/-r	Plur. 1.	-mur
2.	-ris	2.	-mini

3. -tur

3. -ntur

Таблиця

Відмінювання дієслів у futūrum primum indicatīvi passīvi:

Число	Особа	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
		ornāre	docēre	legere	audire
		(ornā-)	(docē-)	(leg-)	(audī-)
Sing.	1.	ornabor	docebor	legar	audiar
	2.	ornabēris	docebēris	legeris	audieris
	3.	ornabītur	docebītur	legetur	audietur
Plur.	1.	ornabīmur	docebīmur	legemur	audiemur
	2.	ornabīmini	docebīmini	legemini	audiemini
	3.	ornabūntur	docebūntur	legentur	audientur
		1 s. мене прикрашатимуть	1 s. мене вчитимуть	1 s. мене читатимуть	1 s. мене слухатимуть

N. B! При утворенні futūrum primum indicatīvi passīvi у дієсловах 1-2 дієвідмини, починаючи з 2-ї особи однини вживаються сполучні голосні -ē-, -ī-, -ū- (в залежності від особи та числа дієслова).

Допоміжні дієслова у часах системи інфекта***Допоміжне дієслово sum, esse, -, fui – бути у praesens indicatīvi***

Sing. 1. sum – я є	Plur. 1. sumus – ми є
2. es – ти є	2. estis – ви є
3. est – він (вона, воно) є	3. sunt – вони є

Допоміжне дієслово sum, esse, -, fui – бути у imperfectum indicatīvi

Sing. 1. eram – я був (була)	Plur. 1. erāmus – ми були
2. eras – ти був (була)	2. erātis – ви були
3. erat – він був вона була воно було	3. erant – вони були

Допоміжне дієслово sum, esse, -, fui – бути у futūrum primum indicatīvi

Sing. 1. ero – я буду	Plur. 1. erīmus – ми будемо
2. erīs – ти будеш	2. erītis – ви будете
3. erīt – він (вона, воно) буде	3. erūnt – вони будуть

Дієслова, складені з sum

sum, esse, -, fui – бути

absum, abesse, afui	–	бути відсутнім
adsum, adesse, adfui (affui)	–	бути присутнім
intersum, interesse, interfui	–	брати участь
praesum, praesesse, praefui	–	стояти на чолі
prosum, prodesse, profui	–	допомагати
possum, potui, posse	–	могти
obsum, obessem obfui	–	шкодити
desum, deesse, defui	–	бракувати, не вистачати
supersum, superesse, superfui	–	бути зайвим

При відмінюванні таких дієслів префікс залишається незмінним, змінюється лише дієслово:

Praesens indicativi:

Sing. 1. possum	Plur. 1. possumus	Sing. 1. absum	Plur. 1. absumus
2. potes	2. potestis	2. abes	2. abestis
3. potest	3. possunt	3. abest	3. absunt

Вправа № 1. Напишіть основні форми дієслів, виділіть основи, провідмініяйте у часах системи інфекта активного та пасивного станів:

terreo, -ui, -itum, -ēre – лякати, проганяти, переслідувати; traheo, -xi, -ctum, -ēre – тягнути, везти; залучати; guberno, 1 – правити, керувати.

Вправа № 2. Визначте форми дієслів, перекладіть українською мовою: parabit, parabātis, parāte, paror, parant, parabēris, parābam, parāri (paro, 1 – готувати, збирати); fallimus, fallam, fallite, fallebāmur, falles, falli, fallunt, fallēbat, (fallo, 3 - обманювати); eram, erimus, ero, es, sunt, estis (sum, esse, - , fui - бути).

Вправа № 3. Перекладіть тексти:

De perfidia punīta

Olim bellum erat inter Romam et Falerios, oppīdum Romae proximum, et Romāni ante Falerios castra habēbant. Puēri Faliscōrum autem etiam in bellō extra oppīdum se exercēbant. Aliquando Faliscus quidam cum puēris nonnullis in castra Romāna intrat et Romānis dicīt: “Frustra oppīdum nostrum oppugnabītis: armis id expugnāre non poterītis, sed dolo incōlas superabītis. Vidētis puēros istos: mando eos vobis ac ita Romānis victoriam paro”.

Sed Romāni ei respondent: “Contra viros semper armis pugnabāmus, non dolo insidiisque. Puēros domum (додому) remittēmus, te autem merito puniēmus”.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

ac – як, та, а також, і до того ж, хоч і

aliquando – колись, одного разу

annus, -i, m – рік

ante (з Acc.) – перед, попереду, раніше

autem – але, напроти

bellum, -i, n – війна
castra, -ōrum, n (pl.) – табір, укріплення, фортеця
contra (з Acc.) – проти, супроти, наперекір
cum (з Abl.) – з, коли, тому що, бо
de (з Abl.) – про, з, під
dico, dixi, dictum, 3 – говорити, казати, мислити, називати
dolus, -i, m – хитрощі, хитрість, обман, лукавство, підступ
domum – додому
et (coniunct.) – і
etiam – навіть, також, ще
exerceo, -ui, -itum, 2 – тренувати, вправлятися, завідувати, обробляти, вести
exugno, -āvi, -ātum, 1 – перемогти, подолати, взяти приступом
Falerii, -ōrum, m (pl.) – Фалерії, місто на півночі від Риму
frustra (adv.) – даремно, марно
habeo, -ui, -itum, 2 – мати
in (на питання куди? – з Acc.; на питання де? – з Abl.) – в, на, до
incōlā, -ae, m, f – мешканець (-нка)
insidiae, -ārum, f (pl.) – знак, ознака, сигнал
inter (praep з Acc.) – між, всередині
intro, -āvi, -ātum, 1 – входити
is, ea, id – той, та, те
mando, -āvi, -ātum, 1 – доручати, наказувати, передавати
merito (adv.) – справедливо, слушно
meritum, -i, n – заслуга, винагорода
non – не
nonnullus, -a, -um – деякий, -а, -е; якийсь, якась, якесь
olim (adv.) – колись, давно
oppīdum, -i, n – містечко
oppugno, -āvi, -ātum, 1 – нападати, атакувати
paro, -āvi, -ātum, 1 – готувати, підготовлювати
possum, potui, - , posse – могли
proximus, -a, -um – найближчий, -а, -е; останній, -я, -є
puer, puēri, m – хлопець
punio, -īvi, -ītum, 4 – карати
quidam, quaedam, quoddam – якийсь, якась, якесь
remitto, misi, mittum, 3 – відсилати, відпускати
respondeo, -ndi, -nsum, 2 – відповідати, узгоджуватися
Romā, -ae, f – Рим
Romānus, -a, -um – римський, -а, -е
sed – але
semper (adv.) – завжди
sui – себе
supero, -āvi, -ātum, 1 – перемагати, долати
tu – ти

video, vidi, visum, 2 – бачити
victoriā, -ae, f – перемога
vos – ви

Praecepta tribūni

In castris et trans vallum custodiae disponētur. Si Poeni vallo appropinquabūnt, statim a custodiis cernentur. Signum tuba extemplo dabitur. Castra extemplo movebūntur et arma a vobis parabūntur. “Si strenui eritis et fortiter pugnabitis, - inquit tribunus, Poeni a vobis depellentur et vincuntur. Tum praemia tribuentur”.

Вправа № 4. Проаналізуйте речення за такою схемою:

Форма слова у тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
----------------------	------------------	-----------------------------	----------------------------

1. Discipūli multa sciūt, si bene erudiūtur et docēntur. 2. Servi misēri a domīnis Romanōrum non laudabāntur. 3. Patriam nostram semper amabīmus, pro patria semper pugnabīmus. 4. Describebātur ab Homēro bellum longum, quod Graeci cum Troianis gerēbant. 5. Amīcus virtūte servabitur.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

amīcus, -i, m – друг
amo, -āvi, -ātum, 1 – любити
appropinquo, -āvi, -ātum, 1 – наближатися, наступати
arma, -ōrum, n (pl.) – зброя, військове знаряддя
bene – добре
bellum, -i, n – війна
castra, -ōrum, n (pl.) – табір
cerno, crevi, cretum, 3 – розрізняти, розпізнавати
cum (з Abl.) – з, разом
custodiā, -ae, f – охорона, варта
depello, pepuli, pulsum, 3 – скидати, штовхати
discipūlus, -i, m – учень
dispono, posui, positum, 3 – розкласти, розміщувати, розподіляти
do, dedi, datum, 1 – давати
doceo, -ui, -itum, 2 – навчати
erudio, -īvi, -ītum, 4 – повчати, давати освіту
et (coniunct.) – і
extemplo (adv.) – одразу, зараз же
fortis, -e – хоробрий, -a, -e
gero, gessi, gestum, 3 – нести, везти
Graecus, -i, m – грек
describo, scripsi, scriptum, 3 – описувати
domīnus, -i, m – господар

in (з Abl. – де? з Acc. – куди?) – в, до, на
 inquit – говорить
 laudo, -āvi, -ātum, 1 – хвалити
 longus, -a, -um – довгий, -а, -е
 miser, -ēra, -ērūm – бідний, -а, -е
 moveo, movi, motum, 2 – рухати, грати
 multus, -a, -um – численний, -а, -е
 non – не
 noster, nostra, nostrum – наш, наша, наше
 paro, -āvi, -ātum, 1 – готувати, підготовлювати, збирати
 Poenus, -i, m – пунієць, картагенянин
 praeseptum, -i, n – вказівка, вчення, настанова
 praemiā, -ae, f – нагорода, відзнака
 pugno, -āvi, -ātum, 1 – битися
 quod – що
 Romānus, -a, -um – римський, -а, -е
 scio, -īvi, -ītum, 4 – знати
 semper (adv.) – завжди
 servo, -āvi, -ātum, 1 – зберігати
 servus, -i, m – раб
 si – якщо
 signum, -i, n – знак, відмітка, ознака
 statim (adv.) – твердо
 strenuus, -a, -um – діяльний, -а, -е; швидкий, -а, -е
 sum, esse, -, fui – бути
 trans (praep. з Acc.) – через, за
 tribūnus, -i, m – трибун, начальник триби
 tribuo, -ui, -itum, 3 – ділити, призначати
 Troianus, -a, -um – троянський, -а, -е
 tubā, -ae, f – труба
 tum (adv.) – тоді, в той час, після того
 vallum, -i, n – вал, захист, оплот
 vinco, vici, victum, 3 – перемагати
 virtus, -ūtis, f – мужність, хоробрість

Вправа № 5. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Amat victoria curam. – Перемога любить турботу.
2. Aquila non captat muscas. – Орел не ловить мух.
3. Clavus clavo pellitur. – Клин клином вибивають.
4. Peccant reges, plectuntur Achili. – Грішать царі, а страждають ахійці.
5. Ut salūtas, ita salutabēris. – Як ти вітаєш, так і тебе будуть вітати.
6. Donec eris felix, multos numerabis amicos. – Доки ти будеш щасливий, у тебе будуть численні друзі.

7. Aquilam non captat muscas. – Орел не ловить мух.

8. Mel in orā, verba lactis, fel in corde, fraus in factis. – Мед на язиці, на словах молоко, жовч на серці, на ділі обман.

Часи системи перфекта активного стану

Узагальнююча таблиця часів системи перфекта активного стану:

Часи системи перфекта активного стану	Основа перфекта	Суфікс	Закінчення активного стану	
Perfectum indicatīvi actīvi	Основа перфекта	—	Sing. 1. -i 2. -isti 3. -it	Plur. 1. -imus 2. -istis 3. -erunt
Plusquamperfectum indicatīvi actīvi		-ēra-	Sing. 1. -o/m	Plur. 1. -mus
Futūrum secundum indicatīvi actīvi		1 s. -er- 2 s. – 3 pl. -ēri-	2. -s 3. -t	2. -tis 3. -nt

До часів системи перфекта активного стану відносяться часи доконаного виду, які визначають завершеність дії, що відбулася у минулому, давноминулому або відбудеться у майбутньому часі.

Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану (*Perfectum indicatīvi actīvi*)

Perfectum indicatīvi actīvi утворюється додаванням до основи перфекта особових закінчень, характерних тільки для цього часу:

Sing. 1. -i	Plur. 1. -imus
2. -isti	2. -istis
3. -it	3. -erunt

Таблиця

Відмінювання дієслів у perfectum indicatīvi actīvi:

Число	Особа	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
		ornavi (ornav-)	docui (docu-)	legi (leg-)	audivi (audiv-)
Sing.	1.	ornavi	docui	legi	audivi
	2.	ornavisti	docuisti	legisti	audivisti
	3.	ornavit	docuit	legit	audivit
Plur.	1.	ornavimus	docuimus	legimus	audivimus
	2.	ornavistis	docuistis	legistis	audivistis

	3.	ornavērunt	docuērunt	legērunt	audivērunt
		1 s. я прикрасив	1 s. я навчив	1 s. я прочитав	1 s. я вислухав

**Давноминулий час доконаного виду дійсного способу активного стану
(*Plusquamperfectum indicatīvi actīvi*)**

Plusquamperfectum indicatīvi actīvi утворюється додаванням до основи перфекта суфікса **-ēra-** та особових закінчень активного стану:

Sing. 1. -m	Plur. 1. -mus
2. -s	2. -tis
3. -t	3. -nt

Таблиця

Відмінювання дієслів у plusquamperfectum indicatīvi actīvi:

Число	Особа	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
		ornāvi (ornav-)	docui (docu-)	legi (leg-)	audīvi (audiv-)
Sing.	1.	ornavēram	docuēram	legēram	audivēram
	2.	ornavēras	docuēras	legēras	audivēras
	3.	ornavērat	docuērat	legērat	audivērat
Plur.	1.	ornaverāmus	docuerāmus	legerāmus	audiverāmus
	2.	ornaverātis	docuerātis	legerātis	audiverātis
	3.	ornavērant	docuērant	legērant	audivērant
		1 s. я прикрасив давно	1 s. я вивчив давно	1 s. я прочитав давно	1 s. я вислухав давно

**Майбутній час другий доконаного виду дійсного способу активного стану
(*Futūrum secundum indicatīvi actīvi*)**

Futūrum secundum indicatīvi actīvi утворюється додаванням до основи перфекта суфікса **-er-** у 1-й особі однини та суфікса **-ēri-** у всіх інших особах та числах і особових закінчень активного стану:

Sing. 1. -o	Plur. 1. -mus
2. -s	2. -tis
3. -t	3. -nt

Таблиця

Відмінювання дієслів у futūrum secundum indicatīvi actīvi:

Число	Особа	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
		ornāvi	docui	legi	audīvi

		(ornav-)	(docu-)	(leg-)	(audiv-)
Sing.	1.	ornavĕro	docuĕro	legĕro	audivĕro
	2.	ornavĕris	docuĕris	legĕris	audivĕris
	3.	ornavĕrit	docuĕrit	legĕrit	audivĕrit
Plur.	1.	ornaverimus	docuerĭmus	legerĭmus	audiverĭmus
	2.	ornaveritis	docuerĭtis	legerĭtis	audiverĭtis
	3.	ornavĕrint	docuĕrint	legĕrint	audivĕrint
		1 s. я прикрашу раніше	1 s. я вивчу раніше	1 s. я прочитаю раніше	1 s. я вислухаю раніше

Допоміжне дієслово у часах системи перфекта

*Допоміжне дієслово **sum, esse, - , fui** – бути у **perfectum indicatĭvi***

Sing. 1. fui	– я був (була)	Plur. 1. fuĭmus	– ми були
2. fuĭsti	– ти був (була)	2. fuĭstis	– ви були
3. fuĭt	– він був вона була воно було	3. fuĕrunt	– вони були

*Допоміжне дієслово **sum, esse, - , fui** – бути у **plusquamperfectum indicatĭvi***

Sing. 1. fuĕram	– я був (була) раніше	Plur. 1. fueramus	– ми були раніше
2. fuĕras	– ти був (була) раніше	2. fueratis	– ви були раніше
3. fuĕrat	– він був раніше вона була раніше воно було раніше	3. fuĕrant	– вони були

*Допоміжне дієслово **sum, esse, - , fui** – бути у **futĭrum secundum indicatĭvi***

Sing. 1. fuĕro	– я буду раніше	Plur. 1. fuerimus	– ми будемо раніше
2. fuĕris	– ти будеш раніше	2. fueritis	– ви будете раніше
3. fuĕrit	– він буде раніше вона буде раніше воно буде раніше	3. fuĕrint	– вони будуть раніше

Вправа № 1. Напишіть повністю основні форми дієслів та визначте їх основи :

cubo, -ui, -itum, -āre – лежати; ambulo, 1 – прогулюватися; sentio, -nsi, -nsum, -īre – відчувати.

Вправа № 2. Провідмініяйте дієслово **condo, condidi, conditum, condere** – засновувати у часах системи перфекта активного стану.

Вправа № 3. Визначте форми дієслів:

vicēro, vicistis, vicēgāmus, vicēris, vicērunt, vicēram, vicimus (vinco, 3 – перемагати); fuēro, fuīt, fuērānt, fuērit, fuīsti (sum, esse, -, fui – бути).

Вправа № 4. Перекладіть тексти:

De puēro mendaci

Homīni mendaci, etiam vera dicīt, nemo credīt. Puēr custos ovium, saepe iocum auxilium rogavīt magna voce clamans: “Auxilium mihi date! Lupus adest!”

Vicini auxilio veniēbant, sed lupum non vidēbant, et puer eos irridēbat. Aliquando lupi re vera in oves irruērunt et puēr, ut antea, clamavīt: “Lupi adsunt! Auxilium mihi date!” Sed nemo puēro mendaci credidīt neque ei auxilio dedīt, et lipi multos oves arripuērānt.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

absum, abesse, afui – бути відсутнім, на відстані

aliquando – колись, одного разу

antea – раніше

arripio, ripui, reptum, 3 – хапати, швидко брати

auxilium, -ii, n – допомога

clamo, -āvi, -ātum, 1 – кричати

credo, -didi, -ditum, 3 – вірити

custos, -ōdis, m – сторож

dico, dixi, dictum, 3 – говорити

do, dedi, datum, 1 – давати

ego – я

et (coniunct.) – і

etiam – також

homo, -īnis, m – людина

iocus, -i, m – жарт

is, ea, id – той, та, те

lupus, -i, m – вовк

magnus, -a, -um – великий, -a, -e

mendax, -ācis – брехливий, -a, -e

multus, -a, -um – численний, -a, -e

nemo – ніхто

neque – і не

non – не

ovis, -is, f – вівця
puer, pueri, m – хлопець
res, rēi, f – справа
rogo, -āvi, -ātum, 1 – запитувати, просити, питати
saepe – часто
sed –але
ut – що, щоб
venio, veni, ventum, 4 – ходити
ver, veris, n – весна
vicinus, -i, m – сусід
video, vidi, visum, 2 – бачити
vox, vocis, f – голос, слово

De Niōba

Niōba, Tantāli filia, uxor erat Amphionis, regis Thebanōrum. Haec propter potentias et divitias mariti et propter suam pulchritudinem admōdum superba fuit, maxīme autem ea de causa, quod multos libēros habuit.

Aliquando muliēres et virgīnes Latōnae, matri Apollīnis et Dianae, sacrificābant. Niōba, eas vituperavit et: “Cur, - inquit, - ei, non mihi sacrificatis? Pulchritudinae, potentia, divitiis etiam genēre cetēros homīnes supēro. Tantālus mihi pater est, Iovem avum appello. Spectate libēros meos. Ego quattuordēcim libēros habeo, Latona – duos”. Postquam haec dixit, muliēres a sacris prohibuit.

Latōna valde Niōbae irata fuit et statim libēros suos vocavit. Apollo: “Verba, - inquit, - istius Niobae poena digna sunt”. Libēri Latōnae in arcem Thebarum venērunt, et Apollo filios, Diana autem filias Niōbae sagittis necavērunt. Maritus Niōbae se ipse necavit. Ita Niōbae superbia ipsi causa doloris fuit. Dei misericordia Niōbam in saxum mutavērunt, lacrimaeque eius etiam nunc manant.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

admodum (adv.) – дуже, надміру, досить, найвище
aliquando – колись, одного разу
appello, -āvi, -ātum, 1 – називати
Apollo, -īnis, m – Аполлон
arcus, -us, m – лук, дуга, райдуга
avus, -i, m – дід, прадід, предок, поет
autem – але, зате, навпаки
causā, -ae, f – випадок
ceterus, -a, -um – інший, -а, -е
cur – чому?
de (praep. з Abl.) – із, про
deus, -i, m – бог, божество
Dianā, -ae, f – Діана
dico, dixi, dictum, 3 – говорити, проголошувати, називати

dignus, -a, -um – гідний, -а, -е, достойний, -а, -е
divitiae, -ārum, f (pl.) – багатство, цінність, добробут
dolor, -ōris, m – біль, страждання
duo, duae, duo – два
ego – я (mihi – dat. sing.)
et (coniunct.) – і
etiam – також, навіть ще, так, очевидно
filiā, -ae, f – дочка
filius, -ii, m – син
genus, -ēris, n – рід, плем'я
habeo, -ui, -itum, 2 – мати
hic, haec, hoc – цей, ця, це
homo, -īnis, m – людина
inquit – говорить
ipse, ipsa, ipsum – сам, сама, само
iratus, -a, -um – розгніваний, -а, -е, сердитий, -а, -е
is, ea, id – той, та, те
iste, ista, istud – цей, ця, це; той, та, те
ita – так, таким чином, стільки
Iuppiter, Iovis, m – Юпітер
lacrimā, -ae, f – сльоза (lacrimaque : que = et (i); que пишеться після слова та разом зі словом)
Latonā, -ae, f – Латона
libēri, -ōrum, m – діти
mano, -āvi, -ātum, 1 – текти, литися
marītus, -i, m – муж, чоловік
mater, -tris, f – мати
maxīmus, -a, -um (superlat. до magnus, -a, -um – великий, -а, -е)
meus, mea, meum – мій, моя, моє
misericordiā, -ae, f – співчуття, милосердя
mulier, -ēris, f – жінка, заміжня жінка
multus, -a, -um – численний, -а, -е
muto, -āvi, -ātum, 1 – міняти, змінювати
neco, -āvi, -ātum, 1 – убивати
Niōbā, -ae, f – Ніоба
non – не
nunc – тепер, зараз
pater, -tris, m – батько
roenā, -ae, f – кара, викуп
postquam – після того як
potentiā, -ae, f – сила
prohibeo, -ui, -itum, 2 – стримувати, затримувати; забороняти
propter (adv.) – поблизу, поряд
pulchritudo, -īnis, f – краса

sacrifico, -āvi, -ātum, 1 – приносити в жертву
 sagittā, -ae, f – стріла
 rex, regis, m – цар
 quattuordecim – чотирнадцять
 quod (coniunct.) – тому що
 sacrum, -i, n – священна річ, жертвопринесення
 saxum, -i, n – скеля, камінь
 specto, -āvi, -ātum, 1 – дивитися, приглядатись, оглядати
 statim (adv.) – твердо, стійко, негайно
 sui – себе (se – acc. sing.)
 sum, esse, -, fui – бути
 superbiā, -ae, f – зухвалість, гордість
 superbus, -a, -um – зрозумілий, -а, -е, гордий, -а, -е
 supero, -āvi, -ātum, 1 – перевищувати, перемагати, переборювати
 suus, sua, suum – свій, своя, своє
 Tantālus, -i, m – Тантал
 Thebae, -ārum, f (pl.) – Тиби, місто в Беотії
 Thebānus, -i, m – фіванець
 uxor, -ōris, f – дружина
 valde (adv.) – сильно, дуже, вельми
 venio, veni, ventum, 4 – приходити, приїздити, прибувати
 verbum, -i, n – слово
 virgo, -īnis, f – дівчина, молода жінка
 vitupero, -āvi, -ātum, 1 – ганити, гудити, сварити
 voco, -āvi, -ātum, 1 – кликати, звати, скликати, називати.

Вправа № 5. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Nil sine magno vita labōre dedīt mortalībus (Hor.) – Без напруженої праці життя нічого не дає смертним.
2. Veni, vidi, vici (Caes.) – Прийшов, побачив, переміг.
3. Hic mortui vivūnt, hic multi loquūntur. – Тут мертві живуть, тут німі говорять (напис на бібліотеках).
4. Qui discīt sine libro, is aquam haurit cribro. – Хто навчається без книги, той черпає воду решетом.
5. Ut sementem fecēris, ita metes. – Як посієш, так і пожнеш.
6. Minus contemnemur, si vindicaverīmus iniuriam. – Нас будуть менше зневажати, якщо будемо карати несправедливість.
7. Fuīmus Troes, fuīt Troia. – Ми були (колись) троянцями, була Троя.

**Дісприкметники теперішнього,
 минулого і майбутнього часів**
(Participium praesentis actīvi, perfecti passīvi, futūri actīvi)

Дієприкметник теперішнього часу активного стану
(*Participium praesentis actīvi*)

Participium praesentis actīvi утворюється шляхом приєднання до **основи інфекта** суфікса **-ns-** для дієслів **1, 2** дієвідмін і суфікса **-ens-** для дієслів **3, 4** дієвідмін.

Подібно до прикметників 3-ї відміни з одним закінченням, дієприкметник має спільну форму для всіх родів і відмінюється за голосною групою 3-ї відміни іменників. Практична **основа дієприкметників** проявляється, починаючи з Gen. sing. і завжди закінчується на **-nt**: Nom. sing. **ornans** “прикрашаючий; той, хто прикрашає”, (Gen. sing. **ornantis** (основа **ornant-**)).

Таблиця

Утворення participium praesentis actīvi:

Infinitīvus praesentis actīvi	Coniug.	Основа інфекта	Суфікс	Participium praesentis actīvi	Переклад
ornāre	1	ornā-	-ns	ornans (m, f, n)	прикрашаючий, -а, -е; той, хто прикрашає та, хто прикрашає те, хто прикрашає
docēre	2	docē-	-ns	docens (m, f, n)	навчаючий, -а, -е; той, хто навчає та, хто навчає те, хто навчає
legēre	3	leg-	-ens	legens (m, f, n)	читаючий, -а, -е; той, хто читає та, хто читає те, хто читає
audīre	4	audī-	-ens	audiens (m, f, n)	слухаючий, -а, -е; той, хто слухає та, хто слухає те, хто слухає

Таблиця

Відмінювання participium praesentis actīvi:

Casus	Singulāris	Plurālis
Nom.	ornans (m, f, n)	ornantes (m, f) ornantia (n)
Gen.	ornant-is (m, f, n)	ornantium (m, f, n)
Dat.	ornanti (m, f, n)	ornantibus (m, f, n)
Acc.	ornantem (m, f) ornans (n)	ornantes (m, f) ornantia (n)
Abl.	ornanti (e) (m, f, n)	ornantibus (m, f, n)
Voc.	ornans (m, f, n)	ornantes (m, f) ornantia (n)

N.B! Інші форми дієприкметників утворюються від основи супіна, яку знаходять за формою supinum (третя основна форма дієслова), відкинувши закінчення **-um**.

Supinum

	1	2	3	4
	ornātum (ornat-)	motum (mot-)	lectum (lect-)	audītum (audit-)
Acc.	ornātum – щоб прикрасити	motum – щоб зрушити	lectum – щоб прочитати	audītum – щоб прослухати
Abl.	ornatu – для прикрашення	motu – для зрушення	lectu – для прочитання	auditu – для прослухування

Основа супіна визначається за формою supinum (третя основна форма) шляхом відкидання закінчення **-um** у supinum.

Дієприкметник минулого часу пасивного стану (*Participium perfecti passīvi*)

Participium perfecti passīvi утворюється додаванням до **основи супіна** закінчень: **-us** (у чоловічому роді), **-a** (у жіночому роду), **-um** (у середньому роді).

Praesens ind. act.	Perfectum ind. act.	Supinum	Infinitīvus praes. act.	Participium perfecti passīvi
orno	ornāvi	ornāt-um	ornāre	ornātus, -a, -um – прикрашений, -а, -е
moneo	movi	mot-um	movēre	motus, -a, -um – зрушений, -а, -е
lego	legi	lect-um	legēre	lectus, -a, -um – прочитаний, -а, -е
audio	audīvi	audīt-um	audīre	audītus, -a, -um – вислуханий, -а, -е

Participium perfecti passīvi відмінюється як прикметники 1-ї та 2-ї відміни, узгоджуючись з іменником, до якого відносяться, у роді, числі та відмінку.

Таблиця

Відмінювання participium perfecti passīvi:

Causus	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n

		(lect-основа)				
Nom.	lectus	lect-ā	lectum	lecti	lectae	lecta
Gen.	lecti	lectae	lecti	lectōrum	lectārum	lectōrum
Dat.	lecto	lectae	lecto	lectis	lectis	lectis
Acc.	lectum	lectam	lectum	lectos	lectas	lecta
Abl.	lectō	lectā	lectō	lectis	lectis	lectis
Voc.	lectē	lectā	lectum	lecti	lectae	lecta

Дієприкметник майбутнього часу активного стану (*Participium futūri actīvi*)

Participium futūri actīvi утворюється додаванням до **основи супіна** суфікса **-ūr-** і родових закінчень **-us, -a, -um**. Дієприкметник означає намір чи готовність щось зробити:

ornatūrus, -a, -um	той, та, те що має намір прикрасити
motūrus, -a, -um	той, та, те що має намір зрушити
lectūrus, -a, -um	той, та, те що має намір прочитати
auditūrus, -a, -um	той, та, те що має намір вислухати

Participium futūri actīvi відмінюється як прикметники 1-ї та 2-ї відміни, узгоджуючись з іменником, до якого відносяться, у роді, числі та відмінку.

Зведена таблиця утворення дієприкметників:

Participium praesentis actīvi	Participium perfecti passīvi	Participium futūri actīvi
Основа інфекта + -ns (1 та 2 дієвідміни) Основа інфекта + -ens (3 та 4 дієвідміни)	Основа супіна + родові закінчення -us (m), -a (f), -um (n)	Основа супіна + суфікс -ūr- + родові закінчення -us (m), -a (f), -um (n)
orna+ns, -ntis - той, який прикрашає та, яка прикрашає те, яке прикрашає	ornat+us, -a, -um - прикрашений, -a, -e	ornat+ūr+us, -a, -um – той, що має намір прикрасити та, що має намір прикрасити те, що має намір прикрасити

Вправа № 1. Утворіть усі форми participium від дієслів:
solvo, solvi, solutum, 3 – звільняти
obseruo, -āvi, -ātum, 1 – спостерігати
finio, -ivi, -itum, 4 – завершити
maneo, mansi, -nsum, 2 – залишатися.

Вправа № 2. Визначіть і перекладіть форми participium; від якого дієслова вони утворені:

Laudantium, laudata, laudaturus, laudantibus, laudatas, laudatūri, laudantem, laudatam, laudatūrum.

Часи системи перфекта пасивного стану

Узагальнююча таблиця
часів системи перфекта пасивного стану:

Часи системи перфекта пасивного стану	<u>Відмінюване дієслово</u>	<u>Допоміжне дієслово esse у відповідних часах системи інфекта</u>
Perfectum indicatīvi passīvi	Participium perfecti passīvi	Praesens indicatīvi S. 1. sum Pl. 1 sumus 2. es 2. estis 3. est 3. sunt
Plusquamperfectum indicatīvi passīvi	Participium perfecti passīvi	Imperfectum indicatīvi S. 1. eram Pl. 1. eramus 2. eras 2. eratis 3. erat 3. erant
Futūrum secundum indicatīvi passīvi	Participium perfecti passīvi	Futūrum primum indicatīvi S. 1. ero Pl. 1. erīmus 2. erīs 2. erītis 3. erīt 3. erūnt

Пасивна форма часів системи перфекта утворюється аналітичним способом: за допомогою дієприкметника минулого часу пасивного стану (participium perfecti passīvi) і форм допоміжного дієслова esse у відповідних часах системи інфекта.

Минулий час доконаного виду дійсного способу пасивного стану
(*Perfectum indicatīvi passīvi*)

Perfectum indicatīvi passīvi утворюється за допомогою participium perfecti passīvi і допоміжного дієслова esse в praesens indicatīvi.

Таблиця

Утворення perfectum indicatīvi passīvi:

Ч.	О.	Дієвідміна			
		1	2	3	4
		Основа супіна			
		ornat-	mot-	lect-	audit-
S.	1	ornatus, a, um sum	motus, a, um sum	lectus, a, um sum	auditus, a, um sum
	2	ornatus, a, um es	motus, a, um es	lectus, a, um es	auditus, a, um es
	3	ornatus, a, um est	motus, a, um est	lectus, a, um est	auditus, a, um est
Pl.	1	ornati, ae, a sumus	moti, ae, a sumus	lecti, ae, a sumus	auditi, ae, a sumus

	2	ornati, ae, a estis	moti, ae, a estis	lecti, ae, a estis	auditi, ae, a estis
	3	ornati, ae, a sunt	moti, ae, a sunt	lecti, ae, a sunt	auditi, ae, a sunt
		1 s. я був прикрашений	1 s. я був зрушений	1 s. я був прочитаний	1 s. я був вслуханий

**Давноминулий час доконаного виду дійсного способу пасивного стану
(*Plusquamperfectum indicatīvi passīvi*)**

Plusquamperfectum indicatīvi passīvi утворюється за допомогою participium perfecti passīvi і допоміжного дієслова esse в imperfectum indicatīvi.

Таблиця

Утворення plusquamperfectum indicatīvi passīvi:

Ч.	О.	Дієвідміна			
		1	2	3	4
		Основа супіна			
		ornat-	mot-	lect-	audit-
S.	1	ornatus, a, um eram	motus, a, um eram	lectus, a, um eram	auditus, a, um eram
	2	ornatus, a, um eras	motus, a, um eras	lectus, a, um eras	auditus, a, um eras
	3	ornatus, a, um erat	motus, a, um erat	lectus, a, um erat	auditus, a, um erat
Pl.	1	ornati, ae, a eramus	moti, ae, a eramus	lecti, ae, a eramus	auditi, ae, a eramus
	2	ornati, ae, a eratis	moti, ae, a eratis	lecti, ae, a eratis	auditi, ae, a eratis
	3	ornati, ae, a erant	moti, ae, a erant	lecti, ae, a erant	auditi, ae, a erant
		1 s. я був прикрашений раніше	1 s. я був зрушений раніше	1 s. я був прочитаний раніше	1 s. я був вслуханий раніше

**Майбутній час другий доконаного виду дійсного способу пасивного стану
(*Futūrum secundum indicatīvi passīvi*)**

Futūrum secundum indicatīvi passīvi утворюється за допомогою participium perfecti passīvi і допоміжного дієслова esse у futūrum primum indicatīvi.

Таблиця

Утворення futūrum secundum indicatīvi passīvi:

Ч.	О.	Дієвідміна			
		1	2	3	4
		Основа супіна			
		ornat-	mot-	lect-	audit-
S.	1	ornatus, a, um ero	motus, a, um ero	lectus, a, um ero	auditus, a, um ero
	2	ornatus, a, um erīs	motus, a, um erīs	lectus, a, um erīs	auditus, a, um erīs
	3	ornatus, a, um erīt	motus, a, um erīt	lectus, a, um erīt	auditus, a, um erīt

Pl.	1	ornati, ae, a erīmus	moti, ae, a erīmus	lecti, ae, a erīmus	auditi, ae, a erīmus
	2	ornati, ae, a erītis	moti, ae, a erītis	lecti, ae, a erītis	auditi, ae, a erītis
	3	ornati, ae, a erūnt	moti, ae, a erūnt	lecti, ae, a erūnt	auditi, ae, a erūnt
		1 s. я буду прикрашений раніше	1 s. я буду зрушений раніше	1 s. я буду прочитаний раніше	1 s. я буду вислуханий раніше

Вправа № 1. Утворіть усі форми дієприкметників від дієслів, перекладіть українською мовою:

Defendo, -fendi, -fensum, 3 – захищати; iuvo, iuvi, iutum, 1 – допомогати.

Вправа № 2. Визначте форми дієприкметників, перекладіть українською мовою:

Incendentis, incendenti, incessūra, incessus; sustentūris, sustinentium, sustentos; pictae, picti, pingentibus, pictūrum; laudato, laudantes, laudatūri.

Вправа № 3. Визначте форми дієслів, перекладіть українською мовою:

Vastāmur, vastati erātis, vastatae sumus, vastor; rupti estis, rumpar, rupta sunt, rupta est, rumpebāmini, ruptus erīt, ruptae erāmus; vestitum est, vestita erīmus, vestabātur.

Вправа № 4. Перекладіть українською мовою:

Discipūlus scribīt, discipūlus scriptūrus est; femīna legīt, femīna lectūra est; theatrum aedificātum est, theatrum aedificātum erīt; liberi peccāti erant, liberi educāti erūnt. (поєднати з наступною вправою)

Вправа № 5. Перекладіть речення українською мовою:

1. Iniuriam qui factūrus est, iam fecit. 2. Avē, Caesar, moritūri te salutant. 3. Agrum paratūri ante omnia intuēri debent aquam et vitam. 4. Graecia Romānos doctrinā et omni litterārum genēre superābat, in quo erat facile vincēre non repugnantes. 5. Brevis a natūra vita nobis data est, at memoria bene reddītae vitae sempiterna.

Вправа № 6. Перекладіть текст:

De causa belli Troiāni

Erant nuptiae Pelēi, regis Thessaliae, et Tetīdis deae. Omnes dei invitāti erant, praeter Discordiam. Dea Discordiae ira commōta est et malum aureum inter epulantes iactavīt, in quo (на якому) inscriptum erat “Pulcherrīmae”. Diu Iuno, Minerva, Venus de malō certābant. Denīque iussu Iovis a Mercurio ad Parīdem, regis Priami filium, ductae erant. Iuno Parīdi potentiam, Minerva sapientiam, Venus Helēnam, pulcherrīmam mulierum, promisīt. Paris Venēri malum tradīdit. Paulo post a Priamo patre in Graeciam missus est. Ibi Helēnam, Minelāi regis uxōrem, rapuit. Hinc bellum Troiānum incipītur. Multos annos ad Troiam pugnātum erat. Denīque Troia a Graecis dolo capta et delēta est.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

ad (з Acc.) – до, у, перед, біля
aedifico, -āvi, -ātum, 1 – будувати
ager, agri, m – поле
annus, -i, m – рік
ante (adv.) – перед, раніше, швидше
aqua, -ae, f – вода
at (coniunct.) – але, проте; однак, принаймні
aureum, -i, n – золотий, -a, -e
avē – здрастуй, прощай
bellum, -i, n – війна
bene – добре
brevis, -e – короткий, -a, -e
capio, cēpi, captum, 3 – брати
Caesar, -āris, m – Цезар
certo, -āvi, -ātum, 1 – змагатися, боротися
dea, -ae, f – богиня
debeo, -ui, -itum, 2 – бути зобов'язаним
deleo, levi, letum, 2 – знищувати
denique – нарешті, взагалі, тільки лиш
deus, -i, m – бог
Discordia, -ae, f – Діскордія, богиня розбрату
discipulus, -i, m – учень
diu – довго
do, dedi, datum, 1 – давати
doctrina, -ae, f – наука
duco, duxi, ductum, 3 – вести, переводити
educio, -āvi, -ātum, 1 – виховувати
et (coniunct.) – і
facilis, -e – легкий, -a, -e
facio, fēci, factum, 3 – робити, займатись, творити
femina, -ae, f – жінка
filius, -ii, m – син
genus, -eris, n – рід, вид, порода
Graecia, -ae, f – Греція
Helena, -ae, f – Єлена, дружина Мінея
hinc – звідси, звідти
iacto, -āvi, -ātum, 1 – кидати, турбувати, блукати
iam – вже
ibi – там
in (з Abl. – де? з Acc. – куди?) – в, на
incedo, -cessi, -cessum, 3 – виступати, наближатися
incipio, cepi, captum, 3 – починати
iniuria, -ae, f – несправедливість, образа

inscribo, -psi, -ptum, 3 – надписувати
inter – між
intueor, tuitus sum, -ēri, 2 – уважно дивитись, роздивлятись
irā, -ae, f – гнів
Iuno, -ōnis, f – Юнона
Iuppiter, Iovis, m – Юпітер
iussu – за наказом, з наказу
laudo, -āvi, -ātum, 1 – хвалити
lego, legi, lectum, 3 – читати
litterā, -ae, f – буква, література
malum, -i, n – яблуко
memoriā, -ae, f – пам'ять
Mercurius, -ii, m – Меркурій
Minervā, -ae, f – Мінерва
mitto, misi, missum, 3 – посилати
moriō, mortuus sum, mori, 3 – помирати (part. fut. act. moritūrus)
mulier, -ēris, f – жінка
multus, -a, -um – численний, -a, -e
natūrā, -ae, f – природа
non – не
nuptiae, -ārum, f (pl.) – весілля
omnis, -e – весь, вся, все
Paris, -īdis, m – Паріс, син троянського царя
paro, -avi, -atum, 1 – готувати
pater, -tris, m – батько
paulo post – трохи після
Peleus, -ei, m – Пелей, цар, батько Ахілла
pecco, -āvi, -ātum, 1 – провинитися
pingo, pinxi, pictum, 3 – малювати
potentiā, -ae, f – сила, могутність
praeter – крім, окрім
Priamus, -i, m – Пріам, троянський цар, батько Гектора і Паріса
promitto, misi, missum, 3 – обіцяти, провіщати
pugno, -avi, -atum, 1 – битися
pulcher, -chra, -chrum – красивий, -a, -e
qui, quae, quod – який, -a, -e
rapio, rapui, raptum, 4 – хапати, заволодіти
reddo, dedi, ditum, 3 – віддавати, перетворювати
repugno, -āvi, -ātum, 1 – протидіяти, чинити опір
rex, regis, m – цар
Romānus, -a, -um – римський, -a, -e
rumpo, rupi, ruptum, 3 – розривати
saluto, -āvi, -ātum, 1 – вітати
sapientiā, -ae, f – мудрість, розум

sempiternus, -a, -um – вічний, -a, -e
 sum, esse, - , fui – бути
 supero, -āvi, -ātum, 1 – перевищувати, підніматися
 sustineo, -tinui, -tentum, 2 – виносити
 theatrum, -i, n – театр
 Thessaliā, -ae, f – Тессалія (Фессалія)
 Thetis, -īdis, f – Тетіда (Фетіда), морська німфа, мати Ахілла
 trado, dīdi, dītum, 3 – передавати, повідомляти, розповідати
 Troianus, -a, -um – троянський, -a, -e
 tu – ти
 uxor, -ōris, f – жінка, дружина
 vasto, -āvi, -ātum, 1 – спустошувати
 Venus, -ēris, f – Венера
 vestio, -īvi, -ītum, 4 – покривати, одягати
 vinco, vici, visum, 3 – перемагати
 vitā, -ae, f – життя.

Вправа № 7. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Sero venientibus ossa. – Хто пізно приходить, тому кістки (залишаються).
2. Volentem ducunt fata, molentem trahunt. – Бажаючого доля веде, небажаючого тягне.
3. Vox audita latet, littera scripta manet. – Почуте слово забувається, написана літера залишається.
4. Quoque magis tegitur, tectus magis aestuat ignis (Ovid.) – Чим більше накривають вогонь, тим більше він палає.
5. Ave, Caesar, morituri te salutant. – Здрастуй, Цезар, ті, що йдуть на смерть, вітають тебе.

Числівники (Numeralia)

Кількісні і порядкові числівники

Цифри		кількісні (cardinalia)	порядкові (ordinalia)
арабські	римські		
1	I	unus, a, um	primus, a, um
2	II	duo, duae, duo	secundus, a, um
3	III	tres, tria	tertius, a, um
4	IV	quattuor	quartus, a, um
5	V	quinque	quintus, a, um
6	VI	sex	sextus, a, um
7	VII	septem	septimus, a, um
8	VIII	octo	octavus, a, um

9	IX	novem	nonus, a, um
10	X	decem	decimus, a, um
11	XI	undecim	undecimus, a, um
12	XII	duodecim	duodecimus, a, um
13	XIII	tredecim	tertius decimus (-a, -um)
14	XIV	quattuordecim	quartus decimus (-a, -um)
15	XV	quindecim	quintus decimus (-a, -um)
16	XVI	sedecim	sextus decimus (-a, -um)
17	XVII	septendecim	septimus decimus (-a, -um)
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesimus, a, um
19	XIX	undeviginti	indevicesimus, a, um
20	XX	viginti	vicesimus, a, um
21	XXI	viginti unus (unus et viginti)	vicesimus primus (-a, -um) (primus et vicesimus) (-a, -um)
22	XXII	viginti duo (duo et viginti)	vicesimus alter (-a, -um) (duo et vicesimus) (-a, -um)
28	XXVIII	duodetriginta	duodetricesimus, a, um
29	XXIX	undetriginta	undetricesimus, a, um
30	XXX	triginta	tricesimus, a, um
40	XL	quadraginta	quadragesimus, a, um
50	L	quingenta	quingagesimus, a, um
60	LX	sexaginta	sexagesimus, a, um
70	LXX	septuaginta	septuagesimus, a, um
80	LXXX	octoginta	octogesimus, a, um
90	XC	nonaginta	nonagesimus, a, um
100	C	centum	centesimus, a, um
200	CC	ducenti, ae, a	ducentesimus, a, um
300	CCC	trecenti, ae, a	trecentesimus, a, um
400	CD	quadringenti, ae, a	quadringentesimus, a, um
500	D	quingenti, ae, a	quingentesimus, a, um
600	DC	sescenti, ae, a	sescentesimus, a, um
700	DCC	septingenti, ae, a	septingentesimus, a, um
800	DCCC	octingenti, ae, a	octingentesimus, a, um
900	CM	nongenti, ae, a	nongentesimus, a, um
1000	M	mille	millesimus, a, um
2000	<u>II</u>	duo milia	bis millesimus, a, um
3000	<u>III</u>	tria milia	ter millesimus, a, um
5000	<u>V</u>	quinque milia	quingies millesimus, a, um
10000	<u>X</u>	decem milia	decies millesimus, a, um
20000	<u>XX</u>	viginti milia	vicies millesimus, a, um
100000	<u>C</u>	centum milia	centies millesimus, a, um
300000	<u>CCC</u>	trecenta milia	trecenties millesimus, a, um
1000000	IXI	decies centena milia	

Утворення кількісних числівників

Кількісні числівники від 1 до 10, 20, 100 і 1000 – основні числівники. Назви десятків і сотень – похідні, утворені, як правило, від цих числівників з деякими фонетичними змінами. Решта числівників – складені похідні.

1. Числівники від 11 до 17 утворюються складанням основного числівника і слова (із *decem*): ***undecim*** (11) і т.д.

2. Складені числівники з останньою цифрою 8 або 9 утворюються за допомогою віднімання з наступного десятка відповідно 1 або 2: **18 - *duodeviginti*; 19 - *undeviginti*; 28 - *duodeviginti*; 29 - *undeviginti*.**

3. Числівники від 30 до 90 (десятки) утворюються за допомогою приєднання ***ginta***: ***triginta*** і т.д.

4. Двозначні числа від 21 до 99 можна позначати двоюко: або спочатку називаються десятки, а потім одиниці або спочатку одиниці, далі сполучник ***et***, а потім десятки: **24 – *viginti quattuor* або *quattuor et viginti*.**

5. Числівники від 200 до 900 (сотні) утворюються шляхом приєднання – ***centi*** (із *centum*): ***trecenti*** або –***genti***: ***quadringenti*.**

6. Числівники **більш 100** позначаються так: спочатку йдуть сотні, далі десятки, потім одиниці, тобто **675 – *sescenti septuaginta quinque*.**

Утворення порядкових числівників

Порядкові числівники, крім *primus*, *secundus* або *alter*, утворюються від відповідних кількісних числівників. Усі порядкові числівники розрізняються за граматичними родами і в Nom. sing. мають закінчення - *-us*, *-a*, *-um*.

Починаючи з 18, порядкові числівники утворюються за допомогою суфікса ***-esim-***: ***duodevicesimus, -a, -um*** (від *duodeviginti*, 18) вісімнадцятий, а, е; ***vicesimus, -a, -um*** (від *viginti*, 20) двадцятий, -а, -е; ***ducentesimus, -a, -um*** (від *ducenti*, 200) двохсотий, -а, -е і т. д.

N.B! У складених порядкових числівниках усі частини є порядковими (в українській – тільки остання): 786 *septingentesimus octogesima sextus* – сімсот вісімдесят шостий).

Відмінювання числівників

З кількісних відмінюються *unus, -a, -um; duo, duae, duo; tres, tria*; сотні від 200 до 900 включно (*ducenti – nongenti*) і у множині – *millia* (тисячі).

Causus	Singulāris			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	unus	una	unum	duo	duae	duo
Gen.	unius	unius	unius	duōrum	duārum	duōrum
Dat.	uni	uni	uni	duōbus	duābus	duōbus
Acc.	unum	unam	unum	duos	duas	duoduobus
Abl.	uno	una	uno	duōbus	duābus	duōbus

Числівники tres (m, f), tria (n) відмінюються за 3-ю відміною іменників голосної групи у множині:

Causus	Plurālis		
	m	f	n
Nom.	tres	tres	tria
Gen.	trium	trium	trium
Dat.	tribus	tribus	tribus
Acc.	tres	tres	tria
Abl.	tribus	tribus	tribus

N.B! Сотні – від 200 до 900 відмінюються за 1 (f) та 2 (m, n) відмінами іменників у множині.

Вправа № 1. Напишіть словами кількісні числівники: 18, 28, 45, 60, 68, 70, 77, 90, 134, 155, 349.

Вправа № 2. Напишіть латинською мовою рік свого народження:
Зразок: Natus sum (або nota sum) anno milésimo nongentesimo quadragesimo sexto.

Вправа № 3. Напишіть словами порядкові числівники:
Дев'ятий, двадцять четвертий, двадцять восьмий, чотириста сімдесят шостий, тисяча дев'ятсот шістдесят сьомий, тисяча дев'ятсот дев'яностий.

Вправа № 4. Перекладіть текст:

De diebus et mensibus

Hora est vicesima quarta pars diēi. Mensis triginta aut triginta unum solus Februarius duodetriginta aut undetriginta dies continet. Nomīna mensium Romānae sunt originis. Antiquissimis autem temporibus apud Romānos annus fuit decem mensium. Primo mensi nomen fuit Martius, quinto Quintilis, sexto Sextilis, septimo September, octavo October, nono November, decimo December. Numa, alter rex Romanorum, numerum mensium duobus auxit et ordinem horum mutavit. Poatea Romani Quintilem mensem Iulium, Sextilem Augustum nominaverunt. Iulio nomen est a Iulio Caesare, Augusto – ab Augusto imperatore. Primo mensis diēi nomen fuit Kalendae, quinto Nonae, tertio decimo Idus; mensibus autem Martio, Maio, Iulio, Octobri septimo diēi fuit Nonae, Idus quinto decimo.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

alter, altēra, altērum – один з двох, одна з двох, одне з двох
annus, -i, m – рік
antiquus, -a, -um – стародавній, -я, -е

apud (praep. з Acc.) – у, біля, при
augeo, auxi, auctum, 2 – збільшувати, сприяти, збагачувати
aut – або
autem – але, зате, навпаки
contineo, tinui, tentum, 2 – складатися, тримати, утримувати
dies, diēi, m, f – день
et (coniunct.) – і
horā, -ae, f (гр.) – час, година, пора року
Idus, Iduum, f – Іди (15-й день березня, травня, липня, жовтня і 13-й день інших місяців)
imperator, -ōris, m – імператор
Kalendae, -ārum, f (pl.) – календи (перший день кожного місяця у римлян)
mensis, -is, m – місяць
muto, -āvi, -ātum, 1 – міняти, змінювати
Nonae, -ārum, f – Нони (5-й або 7-й день місяця (у березні, травні, липні, жовтні))
nomen, -īnis, n – і'мя
nomīno, -āvi, -ātum, 1 – називати
origo, -īnis, f – початок, походження
ordo, -īnis, m – ряд, порядок
postea – після, потім, згодом
rex, regis, m – цар
Romānus, -a, -um – римський, -a, -e
solus, -a, -um – одинокий, -a, -e
sum, esse, -, fui – бути
tempus, -ōris, n – час.

Вправа № 5. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Consuetudo est altēra natūra. – Звичка – друга натура.
2. Duos qui lepores sequitur, neutrum capīt. – Хто ганяється за двома зайцями, жодного не спіймає.

Інфінітиви та інфінітивні конструкції (*Infinitīvi*)

- 1. Infinitīvus praesentis actīvi** утворюється додаванням до **основи інфекта** закінчення **-re** (1, 2, 4 дієвідміни) та **-ēre** (3 дієвідміна);
- 2. Infinitīvus praesentis passīvi** утворюється додаванням до **основи інфекта** закінчення **-ri** (1, 2, 4 дієвідміни) та **-i** (3 дієвідміна);
- 3. Infinitīvus perfecti actīvi** утворюється додаванням до **основи перфекта** суфікса **-isse-**;

4. **Infinitivus perfecti passivi** складається з **participium perfecti passivi** та **esse**;

5. **Infinitivus futuri activi** складається з **participium futuri activi** та **esse**;

6. **Infinitivus futuri passivi** складається із **супіна** та дієслова **eo, ii, itum, ire** у пасивній формі **iri**. (Форми інфінітива з 3-ї по 6-ту поза контекстом не перекладаються).

Таблиця

Утворення форм інфінітива:

Infinitivus praesentis activi	Infinitivus praesentis passivi
виражають недоконану дію	
ornāre – прикрашати	ornāri – бути прикрашуваним (прикрашатися)
docēre – навчати	docēri – бути навчуваним (навчатися)
legēre – читати	legi – бути читаним (читатися)
punire – карати	puniri – бути караним (каратися)

Infinitivus perfecti activi	Infinitivus perfecti passivi
виражають доконану дію	
ornavisse	ornatus, a, um esse
docuisse	doctus, a, um esse
legisse	lectus, a, um esse
punivisse	punitus, a, um esse

Infinitivus futuri activi	Infinitivus futuri passivi
виражають доконану дію	
ornaturus, -a, -um esse	ornatum iri
docturus, -a, -um esse	doctum iri
lecturus, -a, -um esse	lectum iri
punuturus, -a, -um esse	punitum iri

Узагальнююча таблиця утворення форм інфінітива:

Infinitivi	Activi	Passivi
Infinitivus praesentis	Основа інфекта + -re (1, 2, 4 дієвідміни) -ēre (3 дієвідміна)	Основа інфекта + -ri (1, 2, 4 дієвідміни) -i (3 дієвідміна)
Infinitivus perfecti	Основа перфекта + isse	Participium perfecti passivi + esse
Infinitivus futuri	Participium futuri activi + esse	Supinum + iri

Вправа № 1. Утворіть форми *participium perfecti passivi*, *participium futūri activi* від дієслів. Утворіть усі види інфінітивів.

Certo, 1 – сперечатися, змагатися; *admoneo*, 2 - застерігати; *posco*, 3 – знайомитися, вивчати; *finio*, 4 – вирішувати, закінчувати. *Vasto*, 1 - спустошувати; *porrigo*, 3 - витягувати; *poseo*, 2 - псувати; *punio*, 4 - карати.

Вправа № 2. Перекладіть українською мовою:

1. *Decorum ab honesto non potest superāri.* 2. *Linguam Latinam discere possum.* 3. *Nemo debet bis puniri pro uno delicto.* 4. *Imperare sibi – maximum imperium est.* 5. *Beati omnes esse volumus.* 6. *Non enim tam praeclarum est scire Latinae, quam turpe nescire.* 7. *Ave, Caesar, morituri te salutant.* 8. *Dixit se civem Romanum esse.* 9. *Salvum te in urbem venisse gaudeo.* 10. *Intellegimus filios filiasque iratum patrem metuere.* 11. *Caesar existimavit se vincere posse.*

Вправа № 3. Запам'ятайте латинські вирази (*Dicta et sententiae*):

1. *Maria montesque pollicere.* – Обіцяти моря і гори.
2. *Errare humanum est, stultum est in errore perserverare.* – Помилятися властиво будь-якій людині, але наполягати на помилці властиво тільки дурневі.
3. *Nihil est hominis animo iucundius, quam discere.* – Немає нічого приємнішого для людини, ніж вчитися.
4. *Ridendo dicere verum.* – Говорити правду сміючись.

Знахідний з інфінітивом

(Accusativus cum infinitivo).

Називний з інфінітивом

(Nominativus cum infinitivo)

При дієсловах зі значенням «говорити», «думати», «відчувати», «бажати», при безособових словах та висловах вживаються інфінітивні звороти: *accusativus cum infinitivo* та *nominativus cum infinitivo*.

Accusativus cum infinitivo складається з іменника (субстантивованого прикметника або займенника) в аккузативі – це логічний підмет і дієслова в інфінітиві – це логічний присудок. Таким чином ця інфінітивна конструкція перекладається підрядним з'ясувальним реченням із сполучником **що (щоб, як)**, у якому *accusativus* стає підметом, а *infinitivus* – присудком в особовій формі, узгоджений з підметом: “*Scimus terram rotundam esse*” – “Ми знаємо, що земля кругла”.

Вправа № 1. Перекладіть текст, визначіть звороти *accusativus cum infinitivo*:

De patre felici

Scriptores narrant Diagoram Rhodium tres filios habuisse: unum pugilem, secundum pancratiastem, tertium luctatorem. Qui omnes ludis Olympiae certabant. Pater sperabat filios in certaminibus victurus esse. Ipse Olympiae aderat et vidit

omnes vincere eodem die et coronis ornari. Adulescentes felices patri oscula dabant, populus flores in eos iaciebat. Sed iidem scriptores narrant Diagoram gaudio commotum in stadio, in osculis et in manibus filiorum, animam efflavisse.

Лексичний мінімум

adulescens, -ntis, m – юнак
adsum, adesse, adfui (affui) – бути присутнім
animă, -ae, f – подув вітру, вітер, душа
certamen, -inis, n – змагання
certo, -avi, -atum, 1 – боротися, воювати, сперечатися
commoveo, movi, motum, 2 – зворушувати, збуджувати
coronă, -ae, f – вінок
dies, diei, m, f – день
do, dedi, datum, 1 – давати
efflo, -avi, -atum, 1 – видихати, спускати
et (coniunct.) – і
felix, -icis – щасливий, -а, -е
filius, -ii, m – син
flos, floris, m – квітка, цвіт
gaudium, -ii, n – радість, втіха
habeo, -ui, -itum, 2 – мати
iacio, ieci, iactum, 4 – кидати
idem, eadem, idem – той самий, та сама, те саме
in (з Acc. – куди?, з Abl. – де?) – в, на
ipse, ipsa, ipsum – сам, сама, само
is, ea, id – той, та, те
ludus, -i, m – гра
manus, -us, f – рука
narro, -avi, -atum, 1 – розповідати
Olimpiă, -ae, f – Олімпія
omnis, -e – весь, вся, все
orno, -avi, -atum, 1 – прикрашати
osculum, -i, n – вустонька, поцілунок
pater, -tris, m – батько
populus, -i, m – народ
qui, quae, quod – який, яка, яке
scriptor, -oris, m – письменник
secundus, -a, -um – другий, -а, -е; щасливий, -а, -е
sed – але
spero, -avi, -atum, 1 – сподіватись, дихати
stadium, -ii, n – заняття, старання, пристрастність
sum, esse, -, fui – бути
tertius, -a, -um – третій, -я, -є
tres, tria – три

unus, -a, -um – один, одна, одне
video, vidi, visum, 2 – бачити
vinco, vici, victum, 3 – перемагати

Nominativus cum infinitivo складається з підмета, вираженого іменником (субстантивованим прикметником або займенником) у nominativus, і присудка, вираженого дієсловом у інфінітиві (однією з шести форм). Якщо присудок складений, то його іменна частина також ставиться у називному відмінку. Ця інфінітивна конструкція перекладається підрядним реченням зі сполучниками що (щоб), а дієслово, від якого залежить зворот, перекладається безособовою формою 3-ї особи однини чи множини. Nominativus cum infinitivo вживається, коли вказані дієслова мають пасивну форму: у цьому випадку називний виступає у ролі підмета, а інфінітив – логічного присудка: “Dicimur scribere” – “Говорять, що ми пишемо”.

Вправа № 1. Перекладіть текст, визначіть звороти nominativus cum infinitivo:

De ranis regem petentibus

Aliquando ranis in controversiis iudex deerat. Tum manus ad caelum tetenderunt et ab Iove regem petiverunt. Iuppiter autem putavit ranas ipsas concordiam restituere debere. Itaque a caelo in lacum ranarum truncum demisit, qui magno sonitu in lacum cecidit. Ranae perterriti aliae alio concurrerunt et initio regem novum metuerunt. Postquam autem se erravisse animadvertierunt, dono Iovis honorem non tribuerunt principemque alium poposcerunt. Iuppiter autem, ira incensus, regnum mondavit hydrae. Quae statim in lacu victum sibi quaesivit et magnum ranarum numerum minuit. Tum relique intellexerunt se stultas fuisse quod sapientiam Iovis reprehenderant.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

a (ab) praep. з Abl. – від, з, з боку
ad (praep. з Acc.) – до, при, біля, на
aliquando – колись
alius, -a, -um – інший, -а, -е
animadverto, verti, versum, 3 – спостерігати, звертати увагу
autem (coniunct.) – але, зате, навпаки
cado, cecidi, casum, 3 – падати, гинути
caelum, -i, n – небо; негода
concordia, -ae, f – злагода
concurro, curri, cursum, 3 – збігатися, сходитися, зустрічатися
controversia, -ae, f – суперечка
de (praep. з Abl.) – із, про
debeo, -ui, -itum, 2 – бути винним, бути зобов'язаним
demitto, misi, missum, 3 – спускати, відпускати, відправляти

desum, deesse, - , defui – не вистачати, не брати участі, бути відсутнім
dono, -āvi, -ātum, 1 – дарувати, обдаровувати, прощати
erro, -āvi, -ātum, 1 – блукати, помилятися
et (coniunct.) – і
honor, -ōris, m – честь, пошана, слава
hydrā, -ae, f – гідра, водяна гадинка
in (з Acc.- куди?, з Abl. - де?) – в, на
incessus, -us, m – манера ходити
intellēgo, lexi, lectum, 3 – влаштовувати, навчати, озброювати
initium, -iī, n – вхід, початок
ipse, ipsa, ipsum – сам, сама, само
irā, -ae, f – гнів
itāque – отже, тому
iudex, -īcis, m – суддя
Iuppiter, Iovis, m – Юпітер
lacus, -us, m – озеро, басейн
mando, -āvi, -ātum, 1 – доручати, наказувати, передавати; довіряти
manus, -us, f – рука
magnus, -a, -um – великий, -a, -e
metuo, -tui, - , 3 – лякатися, боятися
minuo, -ui, -itum, 3 – дробити, зменшувати, обмежувати
novus, -a, -um – новий, -a, -e
non – не
numērus, -i, m – число, кількість
perterritus, -a, -um – зляканий, -a, -e
peto, -īvi, -ītum, 3 – прагнути, домагатися, прямувати, досягати
posco, poposci, - , 3 – вимагати, домагатися, просити
postquam – після того як
princeps, -īpis – перший, -a, -e; кращий, -a, -e; головний, -a, -e
puto, -āvi, -ātum, 1 – думати, гадати, вважати
quaero, quaesi, -itum, 3 – шукати
qui, quae, quod – який, яка, яке
quod (coniunct.) – тому що, бо, що
ranā, -ae, f – жаба
reliquus, -a, -um – інший, -a, -e; залишений, -a, -e
reprehendo, -ndi, -nsum, 3 – затримувати, зупиняти
restituo, -ui, -utum, 3 – повертати, відновлювати
rex, regis, m – цар
sapiens, -ntis – розумний, -a, -e
sonitus, -us, m – звук, шум, грім
statim (adv.) – твердо, стійко, негайно
stultus, -a, -um – дурний, -a, -e
sui – себе
sum, esse, - , fui – бути

tendo, tetendi, tentum, 2 – тримати, володіти, досягати
 tribuo, -ui, utum, 3 – ділити, призначати, присвячувати
 truncus, -i, m – стовбур, стрижень, сучок
 tum (adv.) – тоді, в той час, після того
 vinco, vici, victum, 3 – перемагати, перевищувати, долати.

Герундив (Gerundivum)

Описова дієвідміна пасивного стану

Герундив – віддієслівний прикметник з відтінком обов'язковості, повинності, необхідності, який наближається за своїм значенням до дієприкметника майбутнього часу пасивного стану.

Герундив утворюється шляхом приєднання до основи інфекта суфікса -nd- для дієслів 1, 2 дієвідмін, суфікса -end- для дієслів 3, 4 дієвідмін і родових закінчень -us, -a, -um.

Герундив відмінюється за 1-2 відміною прикметників, узгоджується з іменником у роді, числі і відмінку.

	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
Gerundivum	orna-nd-us orna-nd-a orna-nd-um	doce-nd-us doce-nd-a doce-nd-um	leg-end-us leg-end-a leg-end-um	audi-end-us audi-end-a audi-end-um
	той (та, те), якого слід прикрашати	той (та, те), якого слід навчати	той (та, те), що слід читати	той (та, те), якого слід слухати

У реченні герундив вживається :

- 1) **як означення** (його краще перекладати віддієслівним іменником або неозначеною формою дієслова): *culpa punienda* – “провина, яку слід покарати” тут герундив узгоджується з означуваним словом у роді, числі, відмінку;
- 2) **як іменна частина складеного присудка** (герундив поєднується з допоміжним дієсловом *sum, esse, - fui* бути у всіх часах, утворюючи описову дієвідміну пасивного стану – *coniugatio periphrastica passiva*): *culpa punienda est* – “провина має бути покарана”. **Coniugatio periphrastica passiva** перекладається українською мовою за допомогою слів треба, слід, необхідно тощо. Назва діючої особи ставиться у давальному відмінку (*dativus auctoris* – давальний відмінок дійової особи);
- 3) **безособово** – у формі середнього роду однини: *referendum est* – “слід обговорити”.

Герундій (Gerundium)

Герундій – віддієслівний іменник, що означає процес дії і має властивості як іменника, так і дієслова (“ходіння”, “читання”, “плавання”).

Утворюється герундій від основи інфекта за допомогою суфіксів -nd- (1-2 дієвідміни) і -end- (3-4 дієвідміни) і відмінкових закінчень однини іменників 2 відміни.

Casus	Singulāris	Переклад
Nom.	ornāre	прикрашання (прикрашати)
Gen.	ornandi	прикрашання
Dat.	ornando	прикрашанню
Acc.	ornandum	для прикрашання
Abl.	ornando	прикрашанням

Герундій вживається:

- а) у ролі неузгодженого означення (у родовому відмінку) до іменника: *modus vivendi* “спосіб життя”;
- б) для висловлення мети з прийменником *ad* (з аккузативом): *ad intellegendum* – “для розуміння”; “з метою розуміння”;
- в) для позначення способу дії, засобів та знаряддя: *ridendo dicere verum* – “сміючись, говорити правду”.

Вправа № 1. Утворіть герундив від дієслів: *invenire, dare, videre, consumere*.

Вправа № 2. Перекладіть текст, випішіть із текста герундій та герундив, поясніть спосіб їх утворення:

Discimus legendo cum cura. Discimus libris legendis cum cura. Discendi causa ad ludum tuum venērunt. Spes vivendi post mortem multos hortatur. Se dedit gloriae quaerendae. Se discendo dedit. Caesāri contendendum erat.

Вправа № 3. Поясніть значення та латинське походження слів: Пропаганда, дівіденди, меморандум, легенда, референдум.

Вправа № 4. Перекладіть текст:

De peregrinatiōne Herodoti

Herodotus fuit egregius scriptor Graecōrum. Is discendi causa terras multas peragravit; multa enim homines discunt peregrinando et videndo aut audiendo. Deinde Aegyptum venit ibique a sacerdotibus multa didicit. Aegyptii enim scribendi, pingendi, sculpendi periti erant; medici arte medendi florēbant. Inde ad Phoenices pervēnit, a quibus ars scribendi inventa est. Herodotus res gestas Graecōrum in novis libris scripsit.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

a (ab) (з Abl.) – від
 ad (з Acc.) – до, у, перед, біля
 Aegyptus, -i, m – Єгипет
 ars, artis, f – ремесло, мистецтво
 audio, -īvi, -ītum, 4 – слухати
 aut – або
 causā, -ae, f – причина, наслідок
 de (з Abl.) – про, з, під
 dedisco, didici, - , 3 – розлучатися, забувати
 deīnde – потім, згодом
 disco, didici, - , 3 – вчитися, вивчати, пізнавати, навчатися
 egregius, -a, -um – чудовий, -а, -е; блискучий, -а, -е; славний, -а, -е
 enim – бо, тому що, дійсно, насправді
 floreo, -ruī, - , 2 – квітнути, цвісти
 Graecus, -i, m – грек
 Herodōtus, -i, m – Геродот
 homo, -īnis, m – людина
 ibīque – і там
 in (з Acc. - куди?, з Abl. - де?) – в, на
 inde – звідси, потім
 invenio, veni, ventum, 4 – винаходити, відкривати
 liber, -bri, m – книга
 medeor, - , 2 – лікувати
 medicus, -i, m – лікар
 multus, -a, -um – численний, -а, -е; багато
 novus, -a, -um – новий, -а, -е
 peragro, -āvi, -ātum, 1 – проходити, обходити, розповідати
 peritus, -a, -um – досвідчений, -а, -е
 pervenio, veni, ventum, 4 – проходити, досягати
 pingo, -nxi, pictum, 3 – малювати
 qui, quae, quod – який, яка, яке
 res gestae (pl.) – здійснені справи = подвиги
 sacerdos, -dōtis, m – жрець
 scribo, -psi, -ptum, 3 – писати
 scriptor, -ōris, m – письменник
 sculpo, -psi, -ptum, 3 – вирізувати, виліплювати
 sum, esse, - , fui – бути
 terrā, -ae, f – земля
 venio, veni, ventum, 4 – приходити, прибувати, досягати
 video, vidi, visum, 2 – бачити.

Вправа № 5. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. De gustibus non est disputandum. – Про смаки не треба сперечатися.
2. De duobus malis minimum eligendum. – З двох лих треба вибирати менше.

3. Deliberandum est saepe, statuendum est semel. – Розмірковувати слід часто, а вирішувати один раз.
4. Docendo discimus. – Навчаючи вчимося.
5. Pacta servando sunt. – Договори необхідно зберігати.
6. Quod erat demonstrandum. – Що і треба довести.

Орудний незалежний, або самотійний (Ablatīvus absolutus)

Ablatīvus absolutus – це широковживана синтаксична конструкція, властива латинській мові, яка утворюється аблятивом іменника (займенника) і узгодженим з ним у роді, числі та відмінку дієприкметником теперішнього часу активного стану або дієприкметником минулого часу пасивного стану.

Ablatīvus absolutus перекладається підрядним реченням із сполучниками тому що, коли, поки, після того як, якщо, хоч тощо. Наприклад: *“Reluctante natura difficilis est labor”*. – Якщо природа протривається, праця є важкою. Іменник (займенник) у такому підрядному реченні буде логічним підметом, тому що він вказує на особу, предмет, явище, що виконують або відчують на собі дію, означену дієприкметником. Дієприкметник відіграє роль логічного присудка. Participium praesentis activi вказує на дію, одночасну з дією основного дієслова – присудка всього речення, і має активне значення, а participium perfecti passivi – на дію, яка передує дію основного дієслова – присудка, і має пасивне значення. Перекладається також віддієслівним іменником з прийменником. Наприклад: *“Bellum Gallicum Caesare imperatōre gestum auctoribus Xerxes inflammasse templa Graeciae dicitur* (Cic). – Кажуть, що Ксеркс спалив грецькі храми за порадою магів.

Н.В! Для того, щоб визначити конструкцію ablatīvus absolutus, треба спочатку перекласти головні члени речення, потім – другорядні. І, якщо після перекладу цих слів у реченні залишаться ще слова в аблятиві однини або множини і не пов'язані з уже перекладеними, то ці узгоджені слова будуть зворотом ablatīvus absolutus.

Вправа № 1. Перекладіть текст:

De Ulīxe

Graeci Troia incensa rursus Graeciam petiverunt. Multi eorum variis erroribus factis in patriam revertērunt. Ulīxes tempestste cursum prohibente in insulam, cui nomen Ogygia erat, delatus est. Ibi nimpha amore impulsula Ulīxem immortalitatem promittens retinebat. Ulīxes septem annos in insula moratus Athēna adiutrice navigium aedificavit et patriam navigavit. Sed ventis adversis ad Phaeacum insulam deferebatur. Ibi binigne a rege Alcino receptus est. Tandem deis auctoribus ad oram patriae tas diu desideratae versus est. Procis occisis una cum Penelope multos annos suis civibus iustus praefuit.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

a (ab) (з Abl.) – від
aedifico, -āvi, -ātum, 1 – будувати, споруджувати
ad (з Acc.) – до, у, перед, біля
adversus, -a, -um – протилежний, -а, -е; несприятливий, -а, -е
amor, -ōris, m – любов
annus, -i, m – рік
Athenā, -ae, f – Афіни
auctor, -ōris, m – автор, творець, письменник
benigne – дружньо, доброзичливо, милостиво
civis, -is, m, f – громадянин (-нка)
cum (praep. з Abl.) – з, із, разом
cum (coniun.) – коли, з того часу як, бо, тому що
cursus, -us, m – колісниця, упряжка
de – про
deleo, -levi, -letum, 2 – нищити, знищувати, руйнувати
desidero, -āvi, -ātum, 1 – виманати, бажати, віднімати, додавати
deus, -i, m – бог
diu – довго
error, -ōris, m – помилка
et – і
Graeciā, -ae, f – Греція
Graecus, -i, m – грек
facio, fēci, factum, 3 – робити, шкодити, збирати, займатись
ibi – там
immortalitas, -ātis, f – безсмертя
impello, puli, pulsum, 3 – гнати, змушувати, готувати
incendo, -ndi, -nsum, 3 – запалювати
insulā, -ae, f - острів
is, ea, id – той, та, те
iustus, -a, -um – справедливий, -а, -е
moror, moratus sum, mori, 1 – затримувати, зволікати
multus, -a, -um – численний, -а, -е
navigo, -āvi, -ātum, 1 – плисти
nimphā, -ae, f – німфа
nomen, -īnis, n – і'мя
occido, ocidi, cisum, 3 – вбивати, знищувати
Ogygiā, -ae, f – Огігія
orā, -ae, f – межа, узбережжя
patriā, -ae, f – батьківщина
peto, -ivi, -itum, 3 – досягати, домагатися, просити
Phaeacus, -a, -um – феакійський, -а, -е
praesum, praeesse, praefui – стояти на чолі

prohibeo, -bui, -bitum, 2 – перешкоджати, стримувати, захищати, відганяти
promitto, misi, missum, 3 – обіцяти, провіщати
qui, quae, quod – який, яка, яке
recipio, cepi, ceptum, 3 – забирати, приймати, повертатися
retineo, tinuei, tentum, 2 – стримувати, тримати, зберігати
revertor, -rti, -rsum, 3 – повертатися
rex, regis, m – цар
rursus –навіпаки, знову, назад
sed – але
septem – сім
suus, sua, suum – свій, своя, своє
tandem – нарешті
tempestatas, -ātis, f – пора року, негода, буря; біда, нещастя
Troia, -ae, f – Троя
Ulixes, -is, m – Одісей
unus, una, unum – один, одна, одне
varius, -a, -um – різний, -а, -е
ventus, -i, m – вітер
versus – в напрямку.

Вправа № 2. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Quos vult Iuppiter perdere, dementat prius. - Кого хоче Юпітер згубити, того раніше позбавляє розуму.

Самостійна робота студентів

Для розвитку у студентів навичок самостійної роботи курс латинської мови будується таким чином, що на семінарських заняттях розглядаються основні найскладніші питання. Деякі розділи програми студенти вивчають самостійно, використовуючи потрібну для цього літературу.

Самостійна робота передбачає:

- попередню підготовку до практичних занять;
- виконання завдань і вправ у поза аудиторний час;
- підготовку та обговорення окремих питань;
- самостійне вивчення окремих питань визначених тем курсу;
- огляд рекомендованої літератури.

Форми поточного та підсумкового контролю

Контроль здійснюється в ході бесіди, дискусії, у вигляді тестів, письмових індивідуальних карток, а також індивідуальних та фронтальних опитувань.

Значне місце у роботі зі студентами посідає аналіз їхніх знань і умінь, що здійснюється після проведення поточного, рубіжного і підсумкового контролю.

Поточний контроль знань – це перевірка домашніх вправ, перекладів, щомісячне тестування за вивченими темами курсу, семестрова атестація студентів.

Підсумковий контроль знань проводиться після вивчення певної кількості тем за умови наявності позитивних оцінок поточного контролю.

Контроль знань передбачає:

- читання і переклад тексту, граматичний аналіз;
- пояснення теоретичних питань і термінів;
- перевірка знань термінів, крилатих виразів.

На заліку перевіряються набуті знання з дисципліни, вміння вивчати частини мови та їх граматичні форми в тексті, перекладати, пояснювати вжиті синтаксичні конструкції.

Студент виявляє набуті знання з дисципліни, вміння визначити граматичні форми частини мови, синтаксичні особливості тексту, коментувати його семантико-стилістичні особливості та засоби їх відтворення у перекладі, пояснити стратегію перекладацького рішення у різножанрових текстах, знання лексичного мінімуму, передбаченого програмою.

Методичні вказівки для студентів по виконанню письмової контрольної роботи.

Мета контрольної роботи – перевірити якість засвоєння студентами знань з граматики латинської мови та навичок перекладу за допомогою словника. Пропоновані роботи містять граматичні завдання з основних передбачених навчальною програмою тем і тексти для перекладу і граматичного коментарю. Залежно від рівня підготовки студенти виконують роботи на відповідні теми програми, що може стати письмовою частиною атестаційної перевірки, рубіжного або підсумкового контролю знань. Контрольні роботи можуть бути використані як студентами денної форми навчання, так і заочної. Теми роботи вибираються залежно від рівня знань, що контролюються.

Даний комплекс контрольних робіт забезпечує контроль рівня знань студентів спеціальності 100204.

Перш ніж почати написання контрольної роботи, необхідно вдумливо та уважно опрацювати відповідний граматичний матеріал. При виконанні роботи студент повинен користуватися латино-українським словником, посібником або іншим підручником, який містить зміст граматики латинської мови, таблицями.

Якщо вам необхідно продієвідмінювати дієслово або провідмінити словосполучення, визначте, до якої частини мови належить кожне слово і до якого типу відміни або дієвідміни воно належить. Будьте уважні, визначаючи, від якої основи утворюються форми різних дієслівних часів і форми непрямих відмінків іменників і прикметників.

При перекладі тексту належить написати незнайомі слова, визначати їх граматичну форму (для іменників, прикметників, займенників – тип відміни, рід, число, відміну; для дієслів – час, спосіб, стан, особу, число і дієвідміну) і знайти їх значення у словнику. До перекладу речення переходьте тільки після того, як зробите граматичний аналіз і знайдете граматичну основу речення (підмет та присудок).

Контрольна робота повинна бути написана акуратно. У зошиті треба залишати поля для зауважень викладача.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1

Варіант № 1.

1. Провідмінійте словосполучення в однині ті множині:
is testis verus; illa manus valila; illud gelu acre.

2. Узгодьте іменник з прикметником, перекладіть:

amīcus, -ī, m – друг	simplex, -īcis – простий, -a, -e
patio, -ōnis, f – народ	fidelis, -e – надійний, -a, -e
scriptor, -ōris, m – письменник	peritus, -a, -um – досвідчений, -a, -e
nomen, -īnis, n – ім'я	nobilis, -e – відомий, -a, -e.

3. Визначте відмінкові форми словосполучень, перекладіть українською мовою. Утворіть форму Nom. sing.:

eōrum nautārum fortium; eam civitātem magnam; nostri montis principis; meae porticus mirabiles; tua genua hexibilia; lapidibus paribus; hanc radicem amāram.

4. Напишіть повністю основні форми стандартних дієслів:

curo, 1 - піклуватися; laboro, 1 - працювати; punio, 4 - карати; audio, 4 - слухати; distrubo, 1 - порушувати; cremo, 1 - палити; servio, 4 - служити; oboedio, 4 - підкорятися.

5. Напишіть повністю основні форми дієслів:

distribuo, -ui, -utum, -ēre - розбивати; exerceo, -cui, -itum, -ēre - тривожити; fingo, -nxi, -ctum, -ēre - торкатися; misceo, -ui, -xtum, -ēre - змішувати; profluo, -xi, -ctum, -ēre - впливати.

6. Визначте форми дієслів. Відокремте дефісом основу, суфікс, сполучний голосний, закінчення. Перекладіть кожну форму українською мовою:

Зразок:

Дієслово	Час, спосіб, стан	Особа, число	Дієвідміна	Переклад
ama-ba-nt	imperf. ind. act.	3 plur.	1	вони кохали
leg-ē-mus	futūrum 1 ind. act.	1 plur.	3	ми прочитаємо

audi	imperatīvus	2 sing.	4	слухай
es-t	praesens indicatīvi	3 sing.	неправ. дієсл.	ВІН (ВОНА, ВОНО) Є

doces, docēris, docēbat, docebēris, doce, docēbar, docebītur, docēre, docebāmini; rigabēris, rigabātur, rigo, rigāri, rigat, rigabīs, rigāte, rigāmur, rigant; erat, erāmus, erūnt, est, erīs, estis, sunt.

7. Провідмініайте дієслово *exorno*, 1 (прикрашати) у всіх часах системи інфекта активного стану, дієслово *tendo*, 3 (тягнути) у всіх часах системи інфекта пасивного стану. Перекладіть у всіх часах 3 особу однини та множини. Утворіть від дієслів *infinitīvus praesentis actīvi*, *infinitīvus praesentis passīvi*, *participium praesentis actīvi* та перекладіть українською мовою.

8. Перекладіть текст (письмово):

De iudiciis publicis

Iudicia publica in republica Romana haec erant. Si quis a consule per quaestorem parricidii vel per duumviros perduellionis capitis condemnabatur, is lege Valeria de provocatiōne ad populum provocare poterat et tum eius res comitiis centuriatis agebatur. Comitiis centuriatis reus aut absolverabatur aut condemnabatur.

Si quis a magistratu multae condemnabatur supra, quem lex Aternia Turpia permittēbat, id est supra, quam duae oves et triginta boves vel tria milia assum et viginti, condemnatus etiam ad populum provocare poterat et tum comitiis tributis reus aut absolvebatur aut certae mulctae condemnabatur.

9. Перекладіть речення (письмово):

1. *Verba docent, exempla trahunt.*
2. *Rerum scriptores saepe de Graecis et Romanis narrant.*
3. *Testis unus – testis nullus.*
4. *Homines, liberi et servi, nobiles et ignobilis, omnes fratri sunt.*
5. *Senatus erat portus et refugium sociorum.*
6. *Repetitio est mater studiorum.*
7. *Unus dies gradus est vitae.*
8. *Manus manum lavat.*

10. Проаналізуйте 7 та 8 речення за такою схемою:

Форма слова в тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
-------------------------	---------------------	--------------------------------	-------------------------------

Вариант № 2.

1. Провідмініайте словосполучення в однині та множині:
quod tempus felix; haec radix amara; ille fructus dulcis.

2. Узгодьте іменник з прикметником, перекладіть:

pars, partis, f – частина
nauta, -ae, m – моряк
miles, -itis, m – воїн

fortis, -e – хоробрий, -a, -e
magnus, -a, -um – великий, -a, -e
certus, -a, -um – надійний, -a, -e.

3. Визначте відмінкові форми словосполучення, перекладіть українською мовою. Утворіть форму Nom. sing.:

meo fructui dulci; tua cornua acria; nostros exercitus fortes; navis longae celëris; nostrum tempus insigne; eis civitatibus magnis; eius nautae fortis.

4. Напишіть повністю основні форми стандартних дієслів:

nego, 1 - заперечувати; occulto, 1 - ховати; penetro, 1 - вводити; nescio, 4 – не знати; scio, 4 - знати; venio, 4 - приходити; servio, 4 - служити.

5. Напишіть повністю основні форми дієслів:

concupio, -ui, -itum, -āre - лежати; defluo, -xi, -xtum, -ĕre - спадати; exhibeo, -ui, -itum, -ĕre - передавати; incubo, -ui (avi), -itum (atum), -āre - турбуватись; moneo, -ui, -itum, -ĕre - пригадувати; placeo, -ui, -itum, -ĕre - подобатися; prohibeo, -ui, -itum, -ĕre - стримувати; retineo, -ui, -tentum, -ĕre - затримувати.

6. Визначте форми дієслів. Відокремте дефісом основу, суфікс, сполучний голосний, закінчення. Перекладіть кожну форму українською мовою:

Зразок:

Дієслово	Час, спосіб, стан	Особа, число	Тип дієвідміни	Переклад
ama-b-ĭ-tis	futurum 1 ind. act.	2 plur.	1	ви покохаете
leg-ĭ-te	imperativus	2 plur.	3	читайте
vinc-o	praesens ind. act.	1 sing.	3	я перемагаю

perpellam, perpellĭte, perpellebar, perpellĕris, perPELLI, perpellent, perpelluntur, perpellĕris, perpellebatis, perpello; pertaham, pertahi, pertahebaris, pertahes, pertahĭt, pertahĕ, pertahebatis, pertahĭte, pertaho; erĭmus, eratis, erunt, est, erat, erit, sunt.

7. Провідмініяйте дієслово terreo, 2 (лякати) у всіх часах системи інфекта активного стану, дієслово parco, 3 (милувати) у всіх часах системи інфекта пасивного стану. Перекладіть у всіх часах 3-ю особу однини та множини. Утворіть від даних дієслів infinitivus praesentis activi, infinitivus praesentis passivi, participium praesentis activi та перекладіть українською мовою.

8. Перекладіть текст (письмово):

Res corporales et incorporales

Quaedam res corporales sunt, quaedam incorporales. Corporales haec sunt, quae tangi possunt, velut fundus, homo vestis, aurum, corporales et denique aliae res

innumerabiles. Incorporales sunt, quae tangi non possunt, qualia sunt ea, quae in iure corporales, velut ius hereditatis usufructus, obligatōnes.

Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur: nam ei fructus, qui ex fundo percipiuntur corporales sunt, et id quod ex aliqua obligatōne nobis debetur, plerumque corporale est, velut fundus, homo, pecunia.

Nam ipsum ius successioōnes et ipsum ius utendi – fruendi et ipsum ius obligatōnis incorporale est.

9. Перекладіть речення (письмово):

1. Vox clamantis in deserto.
2. Homīni mendaci vera dicenti non credimus.
3. Vita misero longa, felici brevis est.
4. Omne initium difficile est.
5. Est modus in rebus.
6. Servus natus est, rex mortuus est.
7. Ego civis Romānus sum.
8. Unus magister optimus est.

10. Проаналізуйте 2 та 4 речення за такою схемою:

Форма слова в тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
-------------------------	---------------------	--------------------------------	-------------------------------

Варіант № 3.

1. Провідмініайте словосполучення в однині та множині:

is exercitus magnus; ea res bona; quod iter breve.

2. Узгодьте іменник з прикметником, перекладіть:

bellum, -i, n – війна	felix, -īcis - щасливий, -a, -e
iter, itinēris, n – шлях	longus, -a, -um – довгий, -a, -e
oratio, -ōnis, f – промова	nobilis, -e – відомий, -a, -e
civis, civis, m, f – громадянин (-нка)	simplex, -īcis – простий, -a, -e.

3. Визначте відмінкові форми словосполучень, перекладіть українською мовою. Утворіть форму Nom. sing.:

eōrum lapīdum aureōrum; illum ducem clarum; ea castella nova; eis operibus immortalibus; huius pastoris clari; eārum rerum publicārum; nautā forti.

4. Напишіть повністю основні форми стандартних дієслів:

sano, 1 - лікувати; relevo, 1 - полегшувати; tempto, 1 - пробувати; vasto, 1 - спустошувати; nutrio, 4 - виховувати; munio, 4 – захищати; venio, 4 – прибувати; dormio, 4 – спати.

5. Напишіть повністю основні форми стандартних дієслів:

coniungo, -nxi, -nctum, -ĕre - з'єднувати; defendo, -ndi, -nsum, -ĕre – захищати; implico, -ui (-avi), -itum (-atum), -āre - передавати; incolo, -ui, -cultum, -ĕre - проживати; obtineo, -ui, -ntum, -ĕre - тримати; pingo, -xi, -ctum, -ĕre - малювати; redeo, -ii, -itum, -īre - відходити; salio, -ui (ii), - itum, -īre - скакати.

6. Визначте форми дієслів. Відокремте дефісом основу, суфікс, сполучний голосний, закінчення. Перекладіть кожну форму українською мовою:

Зразок:

Дієслово	Час, спосіб, стан	Особа, число	Тип дієвідміни	Переклад
orna-ba-t	imperf. ind. act.	3 sing.	1	він прикрашав
servi-te	imperativus	2 plur.	4	служіть!
es-tis	praesens ind.	2 plur.	неправ. дієсл.	ви є
leg-a-m	futūrum 1 ind. act.	1 sing.	3	я прочитаю

implēte, implebīmus, impleo, implebāntur, implēri, implebātis, implebēris, implet; vasto, vasta, vastabīmus, vastabūntur, vastant, vastabātis, vastas, vastābam, vastor, vastāri, vastābor, vastāmus; eras, est, erant, erītis, erūnt, ero.

7. Провідмініайте дієслово exorno, 1 (прикрашати) у всіх часах системи інфекта активного стану, дієслово tendo, 3 (тягнути) у всіх часах системи інфекта пасивного стану. Перекладіть у всіх часах 3-ю особу однини та множини. Утворіть від даних дієслів infinitīvus praesentis actīvi, infinitīvus praesentis passīvi, participium praesentis actīvi та перекладіть українською мовою.

8. Перекладіть текст (письмово):

De pugna Maratonia

In magno pericūlo olim res publicā Atheniensium erat. Nam Persae cum magno exercītu in Africam invadēbant. Exercītus Atheniensium parvus erat, duces autem rei militaris periti erant. Inter duces Miltiādes prudentia insignis erat. Concordia Graecōrum in rebus adversis admirabilis erat. Apud Marathōnem planities erat ibique Athenienses contra copias Persārum pugnābant. Initio diēi in media acie Persae, in cornībus autem aciēi Graeci victores erant. Miridie victoria Graecōrum certa erat.

9. Перекладіть речення (письмово):

- Cognoscē te ipsum.
- Consul in Curiam senatum vocāvit.
- Pro patriā, pro libertatē, pro vitā pugnabīmus.
- Salus patria suprema lex (est).
- Amīcus Plato, sed magis amīca verītas.
- Diēbus festis popūlus Romānus deis deabusque sacrificābat et pro rē publicā deos orābat.
- Verītas – tempōris filia.

8. Dura lex, sed lex.

10. Проаналізуйте 1 та 4 речення за схемою:

Форма слова в тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
----------------------	------------------	-----------------------------	----------------------------

Варіант № 4.

1. Провідмінійте словосполучення в однині та множині:
qui pes parvus; is collega fortis; hoc cor fidele.

2. Узгодьте іменник з прикметником, перекладіть:

testis, -is, m, f – свідок

clarus, -a, -um – видатний, -a, -e

poëta, -ae, m – поет

sapiens, -ntis – розумний, -a, -e

lex, legis, f – закон

certus, -a, -um – надійний, -a, -e

homo, -inis, m – людина

naturalis, -e – природний, -a, -e.

3. Визначте відмінкові форми словосполучень, перекладіть українською мовою. Утворіть форму Nom. sing.:

horum militum fortium; eis atletis celeribus; ei parti magno; hanc puellam felicem; eius iuris veri; hunc testem certum; earum legum durarum.

4. Напишіть повністю основні форми стандартних дієслів:

dono, 1 - дарувати; armo, 1 - озброювати; cello, 1 - ховати; erudio, 4 - повчати; excito, 1 - викликати; impleo, 2 - наповнювати; munio, 4 - укріплювати; nutrio, 4 - виховувати.

5. Напишіть повністю основні форми дієслів:

edoseo, -cui, -ctum, -ēre – вивчати; habeo, -ui, -itum, -ēre – володіти; iaceo, -ui, -ctum, -ēre – простягатись; scribo, -psi, -ptum, -ēre – писати; pareo, -ui, -itum, -ēre – підкорятися; perego, -ii, -itum, -ēre – проходити; reseco, -ui, -ctum, -āre – обрізувати; scando, -ndi, -nsum, -ēre – ступати.

6. Визначте форми дієслів. Відокремте дефісом основу, суфікс, сполучний голосний, закінчення. Перекладіть кожну форму українською мовою:

Зразок:

Дієслово	Час, спосіб, стан	Особа, число	Тип дієвідміни	Переклад
em-e-t	futūrum 1 ind. act.	3 sing.	3	він купуватиме
erra-ba-nt	imperf. ind. act.	3 plur.	1	вони помилялися
dormī-te	imperatīvus	2 plur.	4	спіть!
es-t	praesens ind.	3 sing.	неправ. дієсл.	він (вона, воно) є

opplēri, opplebīmus, opplēbas, opplent, opplēte, oppleo, opplebāris, opplebēris; solvam, solvor, solvēbas, solvet, solvo, solvīte, solvi, solvē, solvīs; docēbīt, docēbar, docēri; eram, erītis, erātis, est, estis.

7. Провідмініяйте дієслово *impero*, 1 (наказувати) у всіх часах системи інфекта активного стану, дієслово *detego*, 3 (розкривати) у всіх часах системи інфекта пасивного стану. Перекладіть у всіх часах 3-ю особу однини та множини. Утворіть від даних дієслів *infinitīvus praesentis actīvi*, *infinitīvus praesentis passīvi*, *participium praesentis actīvi* та перекладіть українською мовою.

8. Перекладіть текст (письмово):

De magistratibus Romanorum

Principātus magistratuum Romae in manibus consulum erat. Consules erant magistratus annui; consulibus erant imperium et potestas, praeterea consul erat iudex et pontifex maximus. Consul ius vitae necisque habebat. Item ordinarii magistratus varii erant. Praetor ius inter cives dicebat. Quaestores aerarium curabant. Censor cenam agebat. Postea autem officium censoris erat etiam peccata civium contra bonos mores notare atque senatum legere.

9. Перекладіть речення (письмово):

1. Veritatis oratio simplex est.
2. Labor omnia vincit.
3. Apud Romanos pueri a servis Graecis aducabantur.
4. Fortes non modo fortuna adiuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio.
5. Caesar magis itineribus in Galliam contendit.
6. Consuetudo est altera natura.
7. Concordia civium rei publicae necessaria est.
8. Dies diem docet.

10. Проаналізуйте 5 та 8 речення за схемою:

Форма слова в тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
----------------------	------------------	-----------------------------	----------------------------

Зразок виконання контрольної роботи № 1.

1. Провідмініяйте словосполучення в однині та множині: *ille dux clarus*
ille – pronomina demonstrativa, **m, Nom. sing.**;
dux – dux, ducis, m – вождь (**-is, decl. 3, clas. cons., m, основа іменника duc-**);
clarus – clarus, -a, -um – відомий, -a, -e (**clarus – decl. 2, m, осн. прикм. clar-**)

Casus	Singulāris	Plurālis
Nom.	ille dux clarus	illi duces clari
Gen.	illius ducis clari	illorum ducum clarorum

3. docet – він вчить	3. docēbat – він вчив	3. docebīt – він вчитиме
Plurālis		
1. docēmus	1. docebāmus	1. docebīmus
2. docētis	2. docebātis	2. docebitis
3. docent – вони вчать	3. docēbant – вони вчили	3. docebūnt – вони вчитимуть

Infinitīvus praesentis actīvi - docēre (навчати);

Infinitīvus praesentis passīvi - docēri (бути навченим);

Participium praesentis actīvi - docens, -ntis (навчаючий, -а, -е).

8. Перекладіть текст:

De Italiā

Italia est terra Eurōpae et patria linguae Latīnae. Lingua Latīna est lingua antiqua. Roma est in Italiā. Lingua Latīna est lingua poētārum Romae antiquae. Multis pugnis et multis victoriis Roma clara est.

Про Італію.

Італія – земля Європи і батьківщина латинської мови. Латинська мова – антична мова. Рим знаходиться у Італії. Латинська мова – це мова давніх поетів античного Риму. Рим знаменитий численними битвами і численними перемогами.

9. Перекладіть речення:

1. Roma et Genua sunt in Italiā. – Рим та Генуя в Італії.

2. Diana Latōnae filia est. – Діана – донька Латони.

10. Проаналізуйте речення ***Diana Latōnae filia est*** за такою схемою:

Форма слова у тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
Diana	Diana, -ae, f - Діана	Nom. sing., f, decl. 1	підмет
Latōnae	Latōna, -ae, f - Латона	Gen. sing., f, decl. 1	додаток
filia	filia, -ae, f - донька	Nom. sing., f, decl. 1	присудок
est	sum, esse, -, fui - бути	Praes. ind., 3 sing.	присудок

Діана – донька Латони.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 2

Варіант № 1.

1. Напишіть повністю основні форми дієслів, виділіть основу інфекта, перфекта, супіна, провідмініяйте у perfectum indicatīvi actīvi та perfectum indicatīvi passīvi:

ostendo, 3 – виставляти, показувати; paro, 1 – готувати, підготовлювати.

2. Утворіть ступені порівняння прикметників, перекладіть українською мовою: fortis, -e; gracilis, -e; pulcher, -chra, -chrum; altus, -a, -um; sapiens, -ntis.

3. Відокремте зворот ablativus absolutus, перекладіть:
Natūra duce nunquam aberrabimus.

4. Замініть активну конструкцію пасивною, перекладіть:
Xerxes Athenas incendio delēvit.

5. Відокремте зворот nominativus cum infinitivo, перекладіть:
Iam ante Homērum poetae fuisse putāntur.

6. Утворіть дієприкметники теперішнього часу активного стану, дієприкметники минулого часу пасивного стану та дієприкметники майбутнього часу активного стану від дієслів:

restituo, -tui, -tutum, 3 – відновлювати, відбудовувати; reperio, repperi, repertum, 4 – знаходити; simulo, 1 – відтворювати, зображувати.

7. Перекладіть текст (письмово). Проаналізуйте речення (вказується викладачем) за схемою:

Форма слова у тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
----------------------	------------------	-----------------------------	----------------------------

De Themistōclē

Apud Graecos dicitur Themistocles Atheniensis incredibilis ingenii et mentis fuisse. Memoriam quoque singularem eum habuisse cives putabant. Omnia enim, quae audiverat et viderat, memoria tenuisse videbatur. Aliquando ad eum peregrinus quidam accessisse dicitur et promisisse se ei artem memoriae esse traditurum. His verbis auditis, Themistocles: “Olivisci, - inquit, - discere malo. Nam memoria teneo etiam ea, quae nolo, olivisci non possum, quae volo”.

Варіант № 2.

1. Напишіть повністю основні форми дієслів, виділіть основу інфекта, перфекта, супіна, провідмініяте в perfectum, plusquamperfectum, futurum 2 indicativi activi:

inscribo, -psi, -ptum, -ere – надписувати, вписувати; canto, 1 – співати, створювати.

2. Утворіть ступені порівняння прикметників, перекладіть українською мовою: dulcis, -e; facilis, -e; celebr, -bris, -bre; par, paris; beatus, -a, -um.

3. Замініть активну конструкцію пасивною, перекладіть:

Stellae viam monstrat.

4. Відокремте зворот *ablativus absolutus*, перекладіть:

Natus est Augustus Cicerōne et Antonio consulibus.

5. Відокремте зворот *accusativus cum infinitivo*, перекладіть:

Notum est scientiam potentiam esse.

6. Утворіть дієприкметники теперішнього часу активного стану, дієприкметники минулого часу пасивного стану та дієприкметники майбутнього часу активного стану від дієслів:

Recedo, cessi, cessum, 3 – відступати, відхилитися; mando, 1 – доручати, наказувати; punio, 4 - карати.

7. Перекладіть текст (письмово). Проаналізуйте речення (вказується викладачем) за схемою:

Форма слова у тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
----------------------	------------------	-----------------------------	----------------------------

De Gracchis

Tiberius Sempronius Gracchus et frater eius Gaius prima aetate patrem amisērunt et in matris tutela adolevērunt. Mater Gracchōrum Cornelia erat femīna acri ingenio et omnibus virtutibus animi. Gracchi iam iuvēnes habēbant ingentem patriae amōrem et liberalem aequitātis studium. Postea proponēbat leges agrarias, quibus cives adiuvāre sperābant. Sed duces adversae factiōnis impedimento eis erant. Tiberium senatōres necavērunt, Gaius autem mortem sibi conscivit. Sed crudeli morte ingentem gloriam sibi paravērunt. Vita Gracchōrum exstat in operibus scriptōris illustris Plutarchi.

Зразок виконання контрольної роботи № 2

1. Напишіть повністю основні форми дієслів, виділіть основу інфекта, перфекта, супіна, провідніайте в *perfectum indicatīvi actīvi et passīvi*, *plusquamperfectum indicatīvi actīvi et passīvi*, *futūrum 2 indicatīvi actīvi et passīvi*:

Основні форми дієслова: *credo, credīdi, credītum, credēre* – вірити;

Основи дієслова: *основа перфекта – credid-*; *основа супіна – credit-*; *основа інфекта – cred-*.

<i>Perfectum indicatīvi actīvi</i>	<i>Futūrum 2 indicatīvi actīvi</i>	<i>Plusquamperfectum indicatīvi actīvi</i>
<i>Singulāris</i>	<i>Singulāris</i>	<i>Singulāris</i>
1. credidi	1. credidēro	1. credidēram
2. credidīsti	2. credidēris	2. credidēras
3. credidīt	3. credidērit	3. credideērat

<i>Plurālis</i>	<i>Plurālis</i>	<i>Plurālis</i>
1. credidīmus	1. crediderīmus	1. crediderāmus
2. credidīstis	2. crediderītis	2. crediderātis
3. credidērunt	3. credidērunt	3. credidērunt

<i>Perfertum indicatīvi passīvi</i>	<i>Futūrum 2 indicatīvi passīvi</i>	<i>Plusquamperfectum indicatīvi passīvi</i>
<i>Singulāris</i>	<i>Singulāris</i>	<i>Singulāris</i>
1. creditus, a, um sum	1. creditus, a, um ero	1. creditus, a, um eram
2. creditus, a, um es	2. creditus, a, um erīs	2. creditus, a, um eras
3. creditus, a, um est	3. creditus, a, um erīt	3. creditus, a, um erat
<i>Plurālis</i>	<i>Plurālis</i>	<i>Plurālis</i>
1. crediti, ae, a sumus	1. crediti, ae, a erīmus	1. crediti, ae, a eramus
2. crediti, ae, a estis	2. crediti, ae, a erītis	2. crediti, ae, a eratis
3. crediti, ae, a sunt	3. crediti, ae, a erūt	3. crediti, ae, a erant

2. Утворіть ступені порівняння прикметників, перекладіть українською мовою:

Gradus positivus	Gradus comparativus	Gradus superlativus
longus, -a, -um - довгий, -а, -е	<u>longior</u> (m, f) - довший, -а <u>longius</u> (n) - довше	longissīmus, -a, -um - найдовший, -а, -е
niger, -gra, -grum - темний, -а, -е	<u>nigrior</u> (m, f) - темніший, -а <u>nigrius</u> (n) - темніше	nigerrīmus, -a, -um - найтемніший, -а, -е
difficilis, e - важкий, -а, -е	<u>difficilior</u> (m, f) - важчий, -а <u>difficilius</u> (n) - важче	difficillīmus, -a, -um - найважчий, -а, -е

3. Замініть активну конструкцію пасивною, перекладіть:

Magister fabūlam narrat. – Учитель розповідає байку.

Fabūla a magistris narrātur. – Байка розповідається учителем.

4. Відокремте зворот ablativus absolutus, перекладіть:

Bello finito Romāni templum Iuni claudēbant. – Після закінчення війни римляни зачиняли храм Януса. Або: Закінчивши війну, римляни зачиняли храм Януса.

Дієприкметник **finito** вказує, що дія у звороті ablativus absolutus відбулася раніше дії, вираженої дієсловом-присудком **claudēbant**.

5. Відокремте зворот accusativus cum infinitivo, перекладіть:

Scio discipūlum **librum legisse**. – Я знаю, що учень прочитав книгу. Інфінітив **legisse** вживається у ролі логічного присудка.

6. Утворіть дієприкметники теперішнього часу активного стану, дієприкметники минулого часу пасивного стану та дієприкметники майбутнього часу активного стану від дієслів:

habeo, -ui, -itum, -ēre – мати, володіти (habeo, habui, habitum, habēre – мати, володіти).

Participium praesentis actīvi (дієприкметник теперішнього часу активного стану)	Participium perfecti passīvi (дієприкметник минулого часу пасивного стану)	Participium futūri actīvi (дієприкметник майбутнього часу активного стану)
habens, -ntis – володіючий, -а, -е	habitus, -a, -um – той, який заволодів та, яка заволоділа те, яке заволоділо	habitūrus, -a, -um - той, (та, те) що має намір заволодіти

Тексти для читання та перекладу

De patriā nostrā

Patria nostra Ukraina (Rocsolania) est terra Eurōpae. In patriā nostrā multae silvae sunt, quae bestiis abundant. Montes metalla continent: aurum, argentum, ferrum. Campi fertiles sunt. In patriā nostrā varia animalia habitant: tauri, vaccae cum vitulis, oves cum agnis, caprae cum haedis, gallinae. Alia animalia in terrā, alia in aēre, alia in aquā vivunt. In silvis betulae, fagi, fraxini et quercus sunt. In hortis nostris pruni, mali, cerasi crescunt. Omnes incolae patriae nostrae impigre laborant. Homines terras peragunt, altos montes superant. Incolae terrae nostrae urbes magnas aedificant. Nomina scriptorum in patriā nostrā honorata sunt. Poetae artes litterasque colunt et amoenitatem arvorum cantant. Carmina poetarum multis hominibus patriae nostrae magnam delectationem parent, ideo in ore et pectore hominum sunt. Poetae clari non modo patriam suam honorant, sed genere humano ornamenta sunt. Caput patriae nostrae Kiovia est. Kiovia est urbs magna et clara. Ibi multa et pulchra aedificia, templa, theatra et monumenta sunt.

Familia Romāna.

Vir Romānus de familiā Romānā narrant: “In familiā nostrā non solum dominum dominamque, pueros puellasque, sed etiam servos videmus. Nonnulli servi sunt ministri, alii magistri. Servi docti saepe magistri liberorum nostrum sunt”. Unus e servis narrant: “Domini in nos, servos, semper severi sunt. Nullus servus dominum

suam amat. Dominus noster nunquam dicit: "Laudo vos, servi: industria vestra me delectat". Domina nostra etiam mala est, liberos nostros nunquam laudat".

De nominibus Romanis

Viris Romanis plerumque tria nomina erant. Primum erat praenomen, secundum nomen gentilicium, tertium cognomen. Fundamentum nominis Romani erat nomen gentilicium. Nomen gentilicium – genus, cognomen – singulas familias communis generis significabant. Ita Ciceroni, egregio oratori, plenum nomen Marcus Tullius Cicero erat. Marcus erat praenomen, Tullius nomen vel nomen gentilicium, Cicero cognomen. In nomine Gaii Iulii Caesaris Gaius erat praenomen, Iulius nomen, Caesar cognomen. Numerus praenominum Romanorum parvus erat. Praenomina Romanorum antiquorum erant: Aulus, Decimus, Faustus, Lucius, Manius, Marcus, Numerius, Paulus, Publius, Quintus, Sextus, Spurius, Tiberius, Titus. Romani magnum numerum nominum de vocabulis boni omnis derivabant. Nomina boni omnis erant Fortunatus, Victorinus, Rex. Ex cognomine Caesaris primi imperatoris. Romani imperatores suos Caesares appellabant. Mulieribus Romanis plerumque unum nomen gentilicium erat, velut: Cornelia, Iulia, Lucia, Tullia, Paula, Octavia, Valeria. Servis autem unum cognomen erat, velut: Syrus, Sarmatus, Thrax, Niger. Nomina fluminum in lingua Latina masculina sunt, velut: Padus, Rhenus, Rhodanus, Nilus, Euphrates, Sequana.

De historia Romana

Rerum scriptores saepe de Graecis et Romanis narrat. Apud Romanos Titus Livius et Publius Cornelius Tacitus clari rerum scriptores erant. Titus Livius in libris suis res gestas Romanorum ab urbe condita narrat. Primum reges Romam administrabant. Romae conditor, Romulus primus rex erat. Tarquinius Superbus, vir severus et iniustus, ultimus rex Romanorum erat.

De re publica

Orator Romanus de re publica dicit: "Res publica omnibus Romanis clara est. Rei publicae omnes cives serviunt et pro patria vitam dabunt. Rerum gestarum memoria nobis grata est; boni enim cives, in rebus secundis et in rebus adversis rei

publicae fidem servant. Incolārum fides rēi publicae fundamentum est in fidē concordiaque incolārum spes rēi publicae sita est”.

Bibliotheca

Antiquis temporibus opēra poētārum servi transcribēbant. Unus e servis dictābat, reliqui calamis scribēbant, ita uno tempore multa exemplaria parābant. Libros scribēbant aut in papyro, aut in corio. Paginas inter se conglutinābant et volnēbant, unde libros appellābant volumina. Volumina in scrinia componēbant. Olim libri magni pretii erant. Itaque homīnes antiqui libros magna cum cura servābant. Antiquis temporibus etiam bibliothecae erant. Praecipue clara bibliotheca erat Alexandriae, in Aegypto. In bibliothecā Alexandria erant multa opēra scriptōrum Graecōrum. Ibi multi grammatici laborābant. Grammaticos Graeci philologos appellābant.

Gladiatores

Multi imperatōres Romāni ludos gladiatōris saepe parābant. Romāni ludos gladiatōrum spectābant. Gladiatōres captivi aut servi erant. Arma gladiatōrum varia erant. Primo gladiatōres se exercēbant gladiis ligneis. Post signum, tuba datum, gladiis ferreis in arēna pugnābant. Praecipue clarae pugnae gladiatōrum erant in amphitheatrō Vespasiani et Titi. Ante pugnam gladiatōres imperatōrem in amphitheatrō salutābant. Cum gladiator vulnerātus erat, popūlus clamant: habet!

De aedificiis Romānis

Romae multa et mirabilia aedificia invenimus, velut: templa, arcus, thermas, theatra. Ad forum Romānum via sacra erat, quam multi arcus triumphales ornābant. Noti sunt etiam aquaeductus Romāni: Aqua, Appia, Aqua Martia, Aqua Claudia etc. Domus multōrum Romanōrum parvae erant. Divites Romāni pulchras domus sibi aedificant. Multis domus urbium Romanōrum porticus amplae ornābant. In mediā domo erat atrium. In mediō atriō domus Romānae plerumque fons parvus erat. In atriō erat focus, locus sacer, quo familia conveniēbant et deis deabusque sacrificābant. In limine domus Romānae erat inscriptio: “Salve!”

De diēbus

Annus est longa series diērum. Causa diēi et noctis motus terrae est. In regionibus nostris aestate sunt dies longi, noctes breves; hieme dies breves, noctes longae. Meridie tempus in omnibus terrae partibus diversum est.

Nomina diērum apud Romānos erant: dies Lunae, dies Martis, dies Mercurii, dies Iovis, dies Venēris, dies Saturni, dies Solis. Primum diem mensis Romāni Kalendas appellābant. In serie diērum dies festi sunt. Popūli antiqui Diem natalem Solis invicti celebrābant. Diēbus festis homīnes pompae intersunt. Aspectus pompae mirabilis est.

De mensibus

Antiquissimus temporibus apud Romānos annus fuit decem mensium. Primo mensi nomen fuit Martius, secundo – Aprilis, tertio – Maius, quarto – Iunius, quinto – Quintilis, sexto – Sextilis, septimo – September, octavo – October, nono – November, decimo – December. Numa, secundus rex Romanōrum, numerum mensium duobus auxit, quōrum nomina sunt Ianuarius et Februarius.

Secundo saeculo ante aeram nostram Romāni etiam ordinem mensium mutavērunt: ita primus mensis anni erat Ianuarius, secundus – Februarius, tertius – Martius. Postea Quintili, quinto mensi, quod Gaius Iulius Caesar hoc mense natus erat, Romāni nomen Iulius dedērunt. Sextilis, sextus mensis, ex imperatore Augusto Augustus nominabātur. In multis linguis Eurōpae etiam nunc nomina mensium Romānae sunt originis.

Primus dies mensis apud Romānos Kalendae nominabātur. Calendī, Ianuarii initium novi anni est.

De Sparta

Sparta olim erat oppidum Graeciae, Lacedaemonii sive Spartani erant incolae Sparta. Sparta muros non habebant, nam in viris erat praesidium oppidi. Arma Lacedaemoniorum scuta et hastae et gladii erant. In gymnasiis Spartae pueri ludēbant et discēbant: gymnasium erat schola disciplinae et patientiae. Corona lauri erat praemium pueris. Simulacra Mercurii dei gymnasia ornabant, nam ea in tutela Mercurii erant.

De Romanorum servis

Romāni magnum numērum servōrum habēbant. Familia Romāna ex domīnis, libēris, servis constābat. Servos Romāni bellis sibi parābant. Servi libēri non erant; etiam filii servōrum servi esse debēbant. In villis, latifundiis, metallis Romanōrum opulentōrum servi laborābant. Servus, nisi domīno suo parēbant, domīnum timēre debēbant, nam domīnis servum suum verbis malis durisque monēbat et flagellis verderābat. Multi Graeci, viri docti, erant servi Romanōrum. Itāque non in agris laborāre debēbant. Alii servi Graeci morbos curābant et sanābant, alii libēros Romanōrum educābant et pueros grammaticam, philosophiam, littēras docēbant. Narrābant pueris de claris poētis Graecōrum, ut de Homēro et Hesiōdo, et de philosōphis, ut de Democrīto et Pythagōra, et de aliis viris doctis. Libēri libros poētārum Graecōrum amābant et saepe tragoedias et comoedias clarōrum poētārum legēbant.

De pugna Marathonica

In magno pericūlo olim res publica Atheniensium erat. Nam Persae cum magno exercītu in Atticam invadēbant. Exercītus Atheniensium parvus erat, duces autem rei militaris periti erant. Inter duces Miltiādes prudentia insignis erat. Concordia Graecōrum in rebus adversis admirabilis erat. Apud Marathonem planities erat ibique Athenienses contra copias Persārum pugnābant. Initio diēi in media acie Persae, in cornībus autem aciēi Graeci victores erant. Meridie victoria Graecōrum certa est.

De Miltiāde, Themistocle, Aristide

Nihil peius et turpis est, quam anīmus ingratus. Sed multi Athenienses probissīmi pessimum et miserrimum fatum habuērunt. Cives ingrati Miltiādem proditiōnis accusavērunt et Miltiādes in vincūlis vita efflavit. Themistocles, qui maxīmus et prudentissimus vir erat, ex urbe Athenis relegatus ad inimīcos suos migrāvit et regi Persārum paruit. Etiam Aristidem, iustissimum et probissimum omnium Atheniensium, cives ingrati accusavērunt et relegavērunt. Brevi tempore autem virum optimum revocavērunt.

Nomīna Miltiādīs, Themistoclis, Aristidis notiora et clariora sunt, quam nomīna multōrum regum et principum.

De Vulcano

Vulcanus, Iovis et Iunonis filius, in Olympo claro natus est. Is erat defectus et claudus infans. Irata Iuno filium de Olimpo deiecit. Vulcanus in mare decidit et a deis marinis educatus erat.

Deus Vulcanus claudus, sed validus erat. Is faber ferrarius admirabilis factus est (див. фио).

Vulcanus matrem suam vindicare volebat, sella magnifica aurea ab eo incusa (див. incudo) et matri in donum missa erat. Sed ubi Iuno in sellam sederat, ad hanc alligata est. Nemo eam liberare potuit. Ad Vulcanum miserunt. Is diu recusabat, sed postea Olympum ebrius devectus est et mater ab eo liberata est. Vulcanus Olympo vivere mansit. Ibi aulas magnificentissimas dis et sibi aedificavit. In aula erat officina ferraria Vulcani.

Vulcanus bonus ac facetus saepe deorum epulas visitabat et discordias eorum praecidebat.

De philosophia

Quid est optabilius sapientia quid praestantius, quid homini melius, quid homine dignius? Qui hanc petunt, philosophi nominantur. Nec quicquam aliud est philosophia, si exponere in animo habes, praeter studium sapientiae/ Sapientia autem est, ut a philosophis expositum est, scientia rerum divinarum et humanarum causarumque, quibus eae res continentur.

O philosophia vitae dux, o virtutis indagatrix. Tu urbes condidisti, tu homines in societatem convocavisti, tu eos inter se primo domicilium, deinde coniugis, tum litterarum et vocum communione iunxisti. Tu inventrix legum, tu magistra morum et disciplinae fuisti. Ad te concurrimus, a te opem petimus, tibi nos totos tradimus. Unus dies autem, qui bene et ex praeceptis tuis actus est peccanti immortalitati anteponi debet. (Cicero).

De leone et musculo

Prope leonem dormientem muscoli ludabant. Unus ex eis leoni oppropinquavit atque animalium regem e somno excitavit. Leo ex somno excitatus musculum cepit devorare eum cupiens, sed a musculo rogatus ignovit ei et vitam donavit.

Paulo post per silvam praedam parum caute investigans in rete, quod venatores tetenderunt, incidit. Diu frustra ex rete se expedire temptans magno clamore totam silvam implēvit. Musculus vocem leonis audivit, celeriter ei appropinquavit, dentibus acris rete rupit et leonem periculo liberavit.

De ranis regem petentibus

Aliquando ranis in controversiis iudex deerat. Tum manus ad caelum tetenderunt et ab Iove regem petiverunt. Iuppiter autem putavit ranas ipsas concordiam restituere debere. Itaque a caelo in lacum ranarum truncum demisit, qui magno sonitu in lacum cecidit. Ranae perteriti aliae alio concurrerunt et initio regem novum metuērunt. Postquam autem se erravisse animadvertērunt, dono Iovis honorem non tribuerunt principemque alium poposcerunt. Iuppiter autem, ira incensus, regnum mandavit hydrae. Quae statim in lacu victum sibi quaesivit et magnum ranarum numerum minuit. Tum reliquae intellexerunt se stultas fuisse, quod sapientiam Iovis reprehenderant.

De Gallis

Galli, gens maxime bellicosa, Alpes superaverunt et magnam partem Italiae ferro ignique vastabant. Postquam milites Romanos fugaverunt, urbi Romae appropinquaverunt et agros vastare coeperunt. Romani uxores et liberos in Capitolium, arcem Romae, condiderunt, senes autem, de salute patriae desperantes, forti animo hostes advenientes in foro expectabant. Galli, postquam in urbem intraverunt eamque cremaverunt, omnes senes rucidaverunt, Capitolium oppugnaverunt. Silentii nocte Galli Capitolium expugnare constituerunt, sed clamor anserum custodes defatigatos e somno excitavit. Manlius, dux eorum, statim milites ad arma vocavit et hostes repulit. Iure igitur Romani nomen Manlii celebraverunt, Capitolium eum appellantes.

In assiduo labore thesaurus esse dicitur

Agricola senex, mortem appropinquare sentiens, filios ad lectum convocavit et dixit: "Vidētis me a vobis discessurum esse; in agro meo thesaurus defossus esse dicitur; ibi magnae divitiae esse dicuntur; eas reperturi esse videmini. Omnes eas

divitias in vinea nostra quaerite et divites eritis". Paulo post pater animam efflavit. Filii autem, credentes in vinea thesaurum abditum esse, totum vineae solum ligonibus eruērunt, at thesaurum multum invenērunt. Sed autumnō vidērunt agrum ubēres uvas peperisse. Tum filii intellexērunt in assiduo labōre thesaurum defossum esse.

Alexandri ad Aristotelem epistūla

Alexander Apistoteli salutem dicīt

Vicimus hostes et superavimus arenas! Sed ex ordine omnia describam. Postquam exercitum in Asiam transportavi, Persas ad Granicum flumen proelio atroci vici totamque Asiam servitute barbarorum liberavi. Scire debes plurimas urbes ipsas mihi se tradidisse, paucas portas clausisse; eas autem me vi et armis cepisse. Regem ipsum Dareum ad Issum pugna atrocissima vici magnamque praedam feci. Una Tyrus, quae in insula posita est, portas clauserat. Eam urbem terra marique oppugnavi et septimo mense cepi. Paulo post exercitum in Aegyptum duxi eamque Persarum provinciam facile expugnavi et incolis libertatem reddidi. In ora Aegypti urbem condere constitui, quae Alexandria vocabitur. Ex Aegypto iter difficillimum per arenas ad Hammōnis oraculum feci. In eo itinere gravissimos labores toleravimus; laudabilis autem erat militum ducumque patientia et constantia. Misi tibi, memor tui, lapides raros, plantarum et animalium genera varia. Vive valeque, magister carissime!

De Croeso et Solone

Croesus in Asiae urbe habitabat, cui nomen erat Sardes. Hic rex, cuius divitiae ingentes erant, magnam potentiam habere videbatur.

Aliquando Solo Atheniensis, unus e septem sapientibus, ad Croesum venisse dicitur. Postquam iussu regis omnes divitiae regales ei monstratae sunt, Croesus em interrogavit: "Quem omnium hominum felicissimum esse putas?" Ille: "Tellus Atheniensis, - inquit, - mea sententia felicissimum fuit, nam ei boni et probi liberi erant, et, pro patria pugnans, de vita decessit". His verbis auditis, Croesus: "Cur non me, - inquit, - tam divitem hominem, sed Tellum quendam felicissimum esse credis?" Ei Solo: "Fortuna humana, - inquit, - saepe mutatur. Quid incertius opibus et

divitiis est? Nemo ante mortem a te felix nominabitur”. Haec verba Solonis Croeso, qui magna erat superbia, non placuerunt. Sed paulo post a Cyro, rege Persarum, in pugna victus, ipse de felicitate sua dubitare coactus est.

LIBELLUS LATINUS

*

Coriolanus malus Romanus erat, sed bonus miles. Romani nullum frumentum habebant et timebant magnam famem. Rex Siciliae multum frumentum miserat, sed Coriolanus frumentum pauperibus non dedit. Pauperes Coriolanum ex oppido egerunt. Postea Coriolanus dux Volscorum erat et cum militibus Romanis pugnavat. Romanos multis pugnis superavit. Romani dixerunt: “Mox Coriolanus Romam occupabit. Mater igitur Coriolani et uxor et filii et filiae ex oppido properaverunt. Mater dixit: Parce Romae, Coriolane”. Coriolanus respondit: “Romae parcam, mater. Servavisti Romam, sed amisisti filium tuum?” Tum Coriolanus cum militibus abiit et mater eum numquam postea vidit.

*

In villa sub montibus Faliscis post secundam mensam pater familias quattuor filiis fabulas de patria in lucem narrabat. Hiems erat et in sellis ad ignem sedebant. Per fenestras mons Soracte albus videbatur. “Pater, - clamavit unus ex pueris, - narra, amabo, fabulam aut de Aenea, aut de regibus Romanis”. “Fabula, - respondit pater, - mi care fili, de regibus delector. Septem erant reges Romani. Romulus primus erat. Tum urbs nova in monte Palatio asylum erat servorum atque malorum, et civibus non erant feminae. Sed fabula de Sabinis longa est et postea narrabitur. Post mortem Romuli populus Numae imperium dedit. Numa sacra curavit. Sed prima lux adest. Cras fabulas de reliquis narrabo”.

*

Tertius rex erat Tullus Hostilius. Bellum cum Albanis gessit. In bello Albano tres fratres Romani, Horatii, patriam defenderunt. Cum tribus fratribus Albanis. Curiatis, pugnaverunt. Cives Romani Albanique pugnam spectaverunt. Diu pugnatum est. Tres Curiatii vulnerati erant. Unus ex Horatiis vivus relictus est, sed

Curiatios vicit et necavit. Cives surrexerunt et Horatium in urbem magno cum gaudio duxerunt. Albani urbem Albam Longam Tullo tradiderunt. Rex Romānus Albam vastavit.

*

Quartus rex erat Ancus Marcius. Post mortem Anci Lucius Tarquinius Priscus regnum occupavit. Multa bella gessit et Servio Tullio, sexto regi, magnum agrum tradidit. Servius populum bene rexit et urbi Romae multa dedit. Post mortem Servi filius Tarquini Prisci, Tarquinius Superbus, regnum obtinuit. Bene appellatus est. Superbus malusque erat rex. Brutus, pater patriae, Tarquinius Superbum ab urbe regnoque egit”.

*

In numero virorum Romanorum est Cincinnatus. A Romanis nomen Cincinnati memoria semper tenebatur. Acer dux militum in bello erat; in pace agricola clarus. In parva villa habitabat te cura agrorum delectabatur. Ubi in castris non erat, vitam in agris agebat.

*

Romani cum finitimis bellum gerabant. Consul cum copiis Romanis in montibus misere laborabat. Nuntii ad urbem contenderunt et civibus periculum nuntiaverunt: “Si auxilium ad consulem non miseritis, consul cum reliquis copiis vincetur”. Tum a civibus Cincinnatus dux delectus est et cum novis copiis ex urbe contra hostes excessit. Milites consulis servi sunt; arma ab hostibus sunt tradita. Postea Cincinnatus ad villam in triumpho reductus est.

*

Romani cum Pyrrho, rege Epiri, bellum gerabant. A rege multis proeliis victi sunt. Multi milites capti sunt. Romani captivos a Pyrrho liberare cupiebat et ad legatos miserunt, unus ex legatis fuit Fabricius, vir bonus et in bello fortis. Clarum erat Fabricii nomen, sed vir non magnam pecuniam habuit. Pyrrhus Fabricium benigne accepit, fama ducis Romani regem delectavit. Pyrrhus inquit: “Fabrici, si pacem cum patria mea facies, pecuniam accipies; captivos liberabo et milites meos ab iniuria prohibebo. Socius meus eris”. Sed Fabricius patriam, non pecuniam,

amābat. Respondit: “Si, Pyrrhe, dona tua accepero, amicitiam non cupies. Et Romāni, et tui magno cum honōre bellum conficient. Tum amīci erīmus”.

G. IULII CAESARIS COMMENTARII DE BELLO GALLICO

LIBER PRIMUS

1. Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incōlunt Belgae, aliam Aquitāni, tertiam qui ipsōrum linguā Celtae, nostrā Galli appellantur. Hi omnes lingua, institūtis, legībus inter se differunt. Gallos ab Aquitānis Garumna flumen, a Belgis Matrōna et Sequāna dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitāte provinciae longissime absunt nomineque ad eos mercatōres saepe commeant atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important proximique sunt Germānis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtūte praecedunt, quod fere cotidianis proeliis cum Germānis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent aut ipsi in eōrum finibus bellum gerunt. Eōrum una pars, quam Gallos obtinēre dictum est, initium capit a flumīne Rhodano, continetur Garumna flumīne, Oceano, finibus Belgārum, attingit etiam ab Sequānis et Helvetiis flumen Rhenum, vergit ad septentriōnes. Belgae ab extrēmis Galliae finibus oriuntur, pertinent ad inferiōrem partem Oceani, quae est ad Hiapaniam, pertinet, spectat inter occāsum solis et septentriōnes.

2. Apud Helvetios longe nobilissimus fuit et ditissimus Orgetōrix. Is M. Messāla et M. Pisone consulibus regni cupiditāte inductus coniuratiōnem nobilitātis fecit et civitāti persuāsit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent perfacile esse, cum virtūte omnibus praestarent, totius Galliae imperio potiri. Id hos facilius iis persuāsit, quod indique loci natūra Helvetii continentur: una ex parte flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium a Germānis dividit, altera ex parte monte Iura altissimo, qui est inter Sequānos et Helvetios, tertia lacu Lemanno et flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit. His rebus fuēbat

ut et minus late vagarentur et minus facile finitimis bellum inferre possent; qua ex parte homines bellandi cupidi magno dolore adficiebantur. Pro multitudine autem hominum et pro gloria belli atque fortitudinis angustos se fines habere arbitrabantur, qui in longitudinem milia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX patebant.

3. His rebus adducti et auctoritate Orgetorigis permoti constituerunt ea, quae ad proficiscendum pertinerent, comparare: iumentorum et carrorum quam maximum numerum coemere, sementes quam maximas facere, ut, in itinere copia frumenti suppetere, cum proximis civitatibus pacem et amicitiam confirmare. Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur legationem ad civitates suscipit, in eo itinere persuadet Castico, Catamantaloedis filio, Sequando, cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat et ab senatu populi Romani amicus appellatus erat, ut regnum in civitatem occuparet (quod pater ante habuerit); itemque Dumnorigi Haeduo, fratri Diviciaci, qui eo tempore principatum in civitate obtinebat ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet eique filiam suam in matrimonium dat. Perfacile factu esse illis probat conata perficere propterea, quod ipse suae civitatis imperium obtenturus esset: non esse dubium, quin totius Galliae plurimum Helvetii possent. Se suis copiis suoque exercitu illis regna consiliaturum confirmat. Hac oratione adducti inter se fidem et ius iurandum dant et regno occupato per tres potentissimos et firmissimos populos totius Galliae imperio sese potiri posse sperant.

12. Britanniae pars interior ab iis incolitur quos natos in insula ipsi memoria proditum dicunt, maritima pars ab iis qui praedae ac belli inferendi causa ex Belgio transierant – qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt – et bello inlato ibi remanserunt atque agros colere coeperunt. Hominum est infinita multitudo creberrimaeque aedificia fere Gallicis consimilia, pecoris numerus ingens. Utuntur aut aere aut nummo aureo aut taleis ferreis ab certum pondus examinatis pro nummo. Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum, sed eius exigua est copia: aere utuntur importato. Materia cuiusque generis, ut in Gallia est praeter fagum atque abietem.

Leporem et gallinam et anserem gustare fas non putant; haec tamen alunt animi voluptatisque causa. Loca sunt temperatiora quam in Gallia remissioribus frigoribus.

Крилаті вирази

In via est in disciplina via sine lingua Latīna.	Непрохідний є в науці шлях без латинської мови.
Amīcus mihi Plato, sed magis amīca veritas.	Платон мені друг, але істина мені дорожче.
Si vis pacem para pacem!	Коли хочеш миру, готуй мир!
Si vis pacem para bellum!	Коли хочеш миру, готуй війну!
Amīcus cognoscitur amore, more, ore, re.	Друга пізнають з почуття любові, з характеру, з лиця, з вчинків.
Aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra	Чужі недоліки ми бачимо, а свої

sunt.	за спиною.
Homo sum, humāni nihil a me alienum puto.	Я – людина, і ніщо людське мені не чуже.
Edīmus, ut vivāmus, non vivīmus, ut edāmus.	Їмо, щоб жити, а не живемо, щоб їсти.
Errāre humānum est, sed stultum est in errōre perserverāre.	Людині властиво помилятися, але тільки дурні наполягають на своїх помилках.
Donec erīs felix, multos numerābīs amīcos.	Доки будеш щасливий, багатьох друзів матимеш.
Verum amīcum pecunia non parābīs.	Справжнього друга за гроші не купиш.
Arbor mala, mala mala.	Пагане дерево, пагані й його плоди.
Homo locum ornat, non homīnem locus.	Людина прикрашає місце, а не місце людину.
Si vivis Romae, Romāno vivīto more.	Якщо живеш у Римі, живи за римським звичаєм.
Quod licet Iovi, non licet bovi.	Що дозволено Юпітерові, не дозволено воліві.
Tempōra mutāntur et nos mutāmur in illis.	Часи змінюються і ми змінюємося разом з ними.
Duos qui lepōres sequitur, neutrum capit.	Хто за двома зайцями гониться, жодного не спіймає.
Feci, quod potui, faciūnt meliora potentes.	Я зробив, що міг, а краще хай зробить, хто може.
Omnia vincit amor, et nos cedāmus amōri!	Все перемагає кохання, підкорімося і ми коханню.
Quod bonum, felix, faustum, fortunatumque sit!	Хай буде це добрим, щасливим, сприятливим і успішним!
Indigne vivit, per quem non vivit alter.	Негідно живе той, через кого не живе інший.
Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo; sic homo fit sapiens non vi, sed saepe legendo.	Крапля довбе камінь не силою, а частим падінням; так само й людина стає мудрішою не силою, а завдяки частому читанню.
Si felix esse vis, esto!	Якщо хочеш бути щасливим, будь!
Amīcus certus in re incerta cernitur.	Справжній друг пізнається у біді.
Litterārum radices amārae sunt, fructus iucundiōres.	Корені наук гіркі, а плоди – солодкі.
Faber est sue quisque fortūnae.	Кожен є ковалем своєї долі.

Unus pro omnibus et omnes pro uno.	Один за всіх і всі за одного.
Doctrina multiplex, veritas una.	Наук багато, а істина одна.
Nil mortalibus arduum est.	Нічого для людей нема недосяжного.
Omnia mea mecum porto.	Усе своє ношу із собою.
Est modus in rebus.	Є міра в усьому.
Altera manu fert lapidem, panem ostendit altera.	В одній руці несе камінь, а в другій показує хліб.
Amamus patriam, pereamus legibus.	Любимо батьківщину, підкоряймося її законам.
Benevolus animus maxima est cognatio.	Доброзичлива людина – найближчий родич.
Dives est, qui sapiens est.	Щасливий той, хто мудрий.
Felix, qui sua sorte contentus est.	Щасливий той, хто задоволений своєю долею.
Hominem ex operibus cognoscere,	Людину пізнають за її працею.
Honores mutant mores, sed raro in meliores.	Почесті рідко змінюють характер, але рідко на краще.
Litterarum radices amarae sunt, fructus vero dulces.	Корені наук гіркі, а плоди солодкі.
Qui non est nobiscum, adversus nos est.	Хто не з нами, той проти нас.
Qui non laborat, non manducet.	Хто не працює, той не їсть.

Навчальне видання

ОСИПОВА Тамара Олександрівна

ЛАТИНСЬКА МОВА

Навчально-методичний посібник

Для студентів факультету іноземних мов педагогічних університетів

Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2019

Свідоцтво ДК № 321 від 02.11.2000

Відповідальний за випуск А.А. Збруєва
Комп'ютерний набір Осипова Т.О.
Комп'ютерна верстка

Здано в набір . Підписано до друку . Формат . Гарн. Times New Roman Cur.
Папір друк. Друк ризограф. Умовн. друк. арк. . Обл.-вид. арк. . Тираж . Вид
№ .

СумДПУ імені А.С. Макаренка
40002, Суми, вул. Роменська, 87
Виготовлено на обладнанні СумДПУ . Зак. № .

Рецензія

на навчально-методичний посібник «Латинська мова»
для студентів 1 курсу факультету іноземної та слов'янської філології
СумДПУ імені А.С. Макаренка викладача кафедри теорії та практики романо-
германських мов Осипової Т.О.

Навчально-методичний посібник ставить за мету формування знань, умінь та навичок володіння латинською мовою, допоможе розширити лінгвістичний кругозір студентів та сприяти розвитку наукового підходу до вивчення сучасних іноземних мов індоєвропейської сім'ї.

Актуальність навчально-методичного посібника не викликає сумніву, оскільки правильний підбір матеріалу в межах тем є однією з найважливіших і найскладніших завдань, що стоять перед викладачем.

Зміст навчально-методичного посібника і відповідно виклад матеріалу логічний. Викладач згрупувала матеріал за темами: «Іменник», «Прикметник. Ступені порівняння прикметників», «Прислівник. Ступені порівняння прислівників», «Займенник», «Дієслово», «Дієприкметник», «Числівник», «Інфінітиви», «Синтаксичні конструкції», «Герундій», «Герундив».

Посібник написано з використанням текстів для читання та перекладу. Привертає увагу і підсумковий блок «Контрольні роботи», де подані завдання для перевірки засвоєних студентами знань, зразки виконання контрольних робіт, що допоможе студентам докладніше засвоїти граматику латинської мови.

Навчально-методичний посібник призначений як для аудиторного, так і для самостійного опрацювання матеріалу.

Усе зазначене, на наш погляд, дозволяє рекомендувати навчально-методичний посібник «Латинська мова» до друку.

Рецензент
канд. філол. наук, доцент

В.В.Герман

Рецензія
на навчально-методичний посібник «Латинська мова»
для студентів 1 курсу факультету іноземної та слов'янської філології
СумДПУ імені А.С.Макаренка викладача кафедри теорії та практики романо-
германських мов Осипової Т.О.

Латинська мова, як навчальна дисципліна, вивчається в більшості вищих освітніх закладів України гуманітарного, медичного, біологічного, аграрного та юридичного профілю за підручниками, в яких не враховано специфіки

україномовних фахових термінів. Тому створення таких вітчизняних посібників – нагальна проблема.

Враховуючи сучасні інтеграційні процеси з європейськими навчальними закладами, заслуговує схвалення методичний підхід автора, який починає знайомство з латинською мовою міжнародним гімном студентів, написаним ще у 14 столітті.

Виклад матеріалу у навчально-методичному посібнику послідовний. Автор висвітлює конкретні питання граматичної побудови латинської мови, особливості морфології іменників, прикметників, дієслів, числівників та займенників, подає таблиці відмінювання іменників, прикметників, займенників, утворення часових форм дієслів та їх відмінювання. Заслуговує на увагу підбір завдань підсумкового контролю для перевірки знань студентів, що включає різноманітні тематичні завдання. Зразки виконання контрольних робіт допоможуть студентам засвоїти опрацьований матеріал і виконати контрольні роботи. Слід відзначити, що навчально-методичний посібник написано з використанням тематичних текстів для читання та перекладу. Тож поява посібника, на наш погляд, буде своєчасна і корисна, тому це дозволяє рекомендувати його до друку.

Рецензент

Рецензія

на навчально-методичний посібник «Латинська мова»
для студентів 1 курсу факультету іноземної та слов'янської філології
СумДПУ імені А.С.Макаренка викладача кафедри теорії та практики романо-
германських мов Осипової Т.О.

Для забезпечення розвитку професійної компетентності майбутніх вчителів англійської мови автором запропоновано навчально-методичний посібник, спрямований на вдосконалення навичок читання та володіння матеріалом з латинської мови.

Автор починає знайомство з латинською мовою міжнародним гімном студентів. Корисним є розділ, який містить алфавіт, вимови голосних, приголосних, буквосполучень та правила наголосу. Інші розділи висвітлюють конкретні питання граматичної побудову латинської мови, особливості морфології іменників, прикметників, займенників, числівників, дієслів та синтактичних конструкцій речень. Для полегшення засвоєння матеріалу навчально-методичний посібник вміщує таблиці відмінювання іменників, прикметників, займенників, приклади їх узгодження та відмінювання, утворення дієслів та їх відмінювання. Конкретні важливі граматичні ситуації обґрунтовано і відмічені знаком N.B.

Привертає увагу підсумковий блок контрольних робіт, та зразки їх виконання, що допоможе студентам докладніше засвоїти фонетику та граматику латинської мови. На мою думку цей посібник значно розширить сферу використання за умови введення в розділ самостійного опрацювання термінів біологічного, юридичного, медичного світу. Посібник написаний з використання текстів для читання та перекладу. Отже виходячи з вище зазначеного посібник може бути рекомендований до друку.

Рецензент